

Tarihsel Materyalizm

Marx

İlk Ders

Tarih nedir? Tarihçiler nasıl tarihler yazdılar ? Neden yazdılar? Tarih ve bilim ilişkisi nedir?

—> Tarih Anlatımı/Yazımı bir başka deyişle Histografi ekolleri 19.yy'da dallandı, tarihsel materyalizm bunların en kuvvetlisidir. Tarihsel materyalizm Marksizm'in gerçeğe uygulanmasıdır. Tarih yazımı ve bunun içerisinde ekoller nelerdir anlayarak neden tarihsel materyalizmin 19.yy'da ortaya çıktığını anlamamız lazım. Materyalizmin karşıtı idealizmdir. Tarihçiliğin babası Herodot, Historia'yı yazmıştır. Antik Çağ'da tarihi anlatım yapan başka bir isim İlyada/Odessa Destanı'nın yazarı Homer. İdealist görüş gerçeklikten, maddeden tamamen kopuş olmadığı gibi bilimsellik iddiası ile çok ilişkili olan materyalizm de her zaman gerçeğin kendisi olmak zorunda değil. Aydınlanma'dan sonra 19.yy'da üniversiteler kurulurken tarih bir bilimsel alan olarak kendini inşa etmeye başlıyor. Aslında en başta üniversite dışında başlayan tarihin bilimsel olarak ele alınması süreci tarihsel materyalizmin başlangıcı. Marksizmle özdeşleşen bu süreç zamanla tüm ekolleri etkilediği için sağ düşünsel gelenek içerisinde de bilimsel bir alan olarak yer ediniyor. Tarihi bilimsel olarak ele aldığınızda mitlerden, menkıbelerden, efsanelerden, destanlardan ayırıştırarak bilimsel bir hakikati ele almış oluyorsunuz. Aslında tarih gerçeğin, hakikatin çalışılmasıdır. Hakikat zaman içerisinde ortaya çıkmış her şeydir. Dolayısıyla bütün bilim dalları tarihe hizmet eder. Tüm bilimlerin üstünde tarih, bilimin kendisidir. Tarih zamanda oluşan her şeyle yani geçmişte olmuş, bugünde olan ve gelecekte olacak olan gerçeklikle ilgilenir. Her şeyin bir tarihi vardır. Dolayısıyla tarih yani bilimin kendisi bir amaçtır.

—> İdealizm ve materyalizm aynı tartışmayı yürütmektedir aslında. Tarihsel materyalizmden yola çıkan bazı ekoller idealistleşerek skolastik bir biçim alıp ilahiyata bağlanmıştır. Kendi iddiası olan felsefesinden kopmuştur. Tarihsel materyalizm diyalektik materyalizm olmadan idealizm olur. Diyalektiğin de idealizm biçimleri vardır ancak diyalektik materyalist düşünceye ve bakış açısına en yakın felsefi düşüncedir. Bilim bir tefekkür yani gerçeklikten bir sonuç çıkarmak üzeredir, tarih ve felsefeden oluşur. Bilim felsefenin gerçekliğe tatbik edilisidir ve gerçeklikteki her şey bilimin konusudur. Bundan yola çıkarak kavramlar ve metodolojiler üretmek felsefeyi doğurur. Konuşmaya başladığınız zaman kelimeleri kullanırsınız. Kelimeler ilk kavramlardır. Soyutlama olduğu andan itibaren kavramdır. Her kelime kavram değildir ama kavramlar kelimelerden doğar. Dünyadaki gerçeklikle olan ilişkimizi kuran edim kelimelerdir. Kelimeler yoluyla gerçekliği tarif edip koordine olarak hayatta kalır insan. İnsan dünyada gerçeklikle karşı karşıya kaldığı andan itibaren onu soyutlayarak felsefe ve tarihi yaratmıştır. İnsan soyutlayarak gerçekliği taklit etmiştir. Bunu mağara duvarlarına resim yapma yoluyla gerçekleştirdiğinde sanatı, kelimelerle ifade ettiğinde ise düşünceleri kavramlara çevirerek ideolojilere ve dini düşüncelere giden yolu açmıştır. Bundan dolayı tarih ve felsefe dışındaki alanlar onların gelişimine hizmet etmektedir.

—> 1970'lerde tarihin bilimsellik iddiasının karşısına post modernizm çıkıyor. Post modernizm, modernitenin kendisini sorgulanmasıdır. Buna rağmen en büyük düşmanı tarih çünkü post modernizmin, moderniteye dair en büyük önermesi tarihin bir hikaye olsa olsa edebiyat olduğudur. Post-modernizme göre tarihin bilimsel ifadesi bir roman yazımıdır.

- İnsanlar neden tarih okuma merakı duydular? Neden tarihsel materyalizm eleştirel düşünce içerisinde ortaya çıktı? Neden modern insanlar tarihle kafayı bozmuştur?

—> Resmi ideoloji yazımı zamanla katılaşıp ve sıkıcılaşır. Dolayısıyla okul hayatı boyunca bu müfredatla yontulan modern insan zamanla ya bununla cebelleşir ya da esnetir. Geçmişe dair sorular sormaya başlar. Oysa ki tarih yalnızca geçmiş değildir. Tarih yalnızca geçmişte olmuş olayları inceleyen bir bilim dalı değil. Dolayısıyla tarih nedir sorusu modern insan için de güncel bir soru. Modern insanın yaşamını belirleyen aslında geçmiş değil gelecektir. Modern insan gelecek odaklıdır(future orient). Bütün hayatı boyunca geleceğe hazırlanır, gelecek bitmeden de ölür. Kimlik ve varoluşunu geçmişe bağlayan modern insanın yaşamı geleceğe hazırlıktır. 2 başlı kartal bu durumun bir sembolüdür. Geçmiş yabancı bir ülkedir. Dolayısıyla modern insanlara geçmiş araştırma bir turist gibi hissettirir. Hakikat ve insan ilişkisini en iyi açıklayan tarihsel materyalizmdir.

Tarih hakikat ve gerçeği araştırma, felsefe araştırdığın bilgiyi damıtıp kavramsallaştırmak, o kavramlardan bir teori inşa etmektir.

2. Ders

- **Edward h. Carr ;** İngiliz bir diplomatır çalışma sahası SSCBdir. Sosyal bilimci tarafı güçlü bir isimdir. Komünist Rusya üzerine de kitapları vardır. Rusya'nın entellektüel tarihi üzerine de çalışması var; romantik sürgünler adlı kitap çok sevilir. Romantik sürgünler devrim öncesi Rusya'nın çarlık Rusya'sında entellektüellerin sürgüne gidiyor onu anlatıyor. Cambridge ünisinde verdiği seminerler kitap olarak basılmıştır tarih nedir üzerine olan seminerden.

TARİH NEDİR?

- Tarihsel materyalizme giriş yapabilmek için tarih nedir bilmek gerekiyor. Maddeci bir tarih nasıl olur bunu görücez. Marx ve engels biz bilimde tarihi en üste koyuyoruz, diyorlar. Tarih çok muğlak bir konu, biz tarih dendiğinde geçmişten bahsediyoruz. Ama tarih sadece geçmiş değildir. Oysa ki gündelik hayatımızda daha çok bizden önce olan yaşanmışlıklar üzerine düşünüyoruz yani geçmiş zaman ve bitmiş gitmiş. Tarih aslında hakikatle ilişkili bir şeydir. tarih dediğimiz zaman üç konu var : tarih küçük t ile yazılırsa geçmişte olmuş her şey, tarih büyük T ile yazılırsa ise geçmişte olmuş her şey hakkında yazılanlar yani tarih kitapları ve tarih yazımı yani historiografi vardır bu da tarih üzerine yazılmış kitaplardan oluşan tarihin tarihi.

—> **Herodot** : İlk tarihçi herodottur. Herodotun en ünlü eseri Historia'dır. Historia'ya baktığımızda etimolojik olarak araştırma demektir. Araştırmayı bilim yapar. Bilim neyi araştırır? Her şeyi, her şeyden kasıt ise gerçektir yani hakikat. Herodot kendisini mitolojiden ayırır. Yani mitoloji ve efsanelerden kendisinden ayırır ve ben hikaye anlatmıyorum ben gerçeği anlatıyorum diyor. Mitolojinin ispat gibi bir kaygısı yok ama Herodot ise ispatlı konuşuyor. Tarihçinin ispat nesnesi belgedir. Herodotun belgesi ise gözleridir. Herodot ben bunu gördüm ya da görenle konuştum yani birisi hakikate şahit olmuş bu bir ispattır.

—> **Aristo** : Antik dönemde başka bir isim ise Aristodur. Aristo tarih genele ilişkin değildir, der. O yüzden bilimsel olamaz ama örneğin şiir bilimsel olabilir çünkü şiir genele ilişkin. Bu önemlidir çünkü sosyal bilimlerde genel ile tikel arasında bir ayrım vardır. Bu hala günümüzde de devam eden bir gelenektir, tarih genelde tekrarlanamaz tikel olaylara ilişkin hatta sosyal bilimlere de öyle söylenir. Yani tikel olduğu için tarihle biz bir genelleme yapamayız der Aristo. Genelleme neden önemli çünkü historia araştırma ve gerçek ve hakikate ilişkin bir şey aramakta. Bunu neden yapıyorsunuz ve yaptıktan sonra çıkaracağınız sonuç ne? Bilim sonuç itibarıyla bi takım genellemeler ve sonuçlar yapar derdindedir.

- Tarih hakikate dair yapılan her türlü araştırmadır. Hakikat ise sadece geçmişte olmuş bitmiş araştırmalar değildir. Bundan dolayı historia ; geçmiş , bugün ve gelecek yani zaman ve insanlı insansız zamandır. Yaşadığımız gezegendeki hakikat ve gerçekliği araştırıyorsanız o zaman sadece geçmiş bile olsa -insanlı insansız geçmiş- geçmişte de insanın olmadığı zaman daha büyük. Ama biz dersimiz boyunca görücez ki; geçmiş tarih ya da zaman üzerinde hakikatler, bunun üzerine yazarlar ise tarihçilerdir. Tarihçilere modernite öncesinde vakanüvisler denir, batıda ise kronikçiler. Tarihçi günümüzde yaşar yani bugünde yaşadığı için bugünden geriye bakarak yazar o yüzden **geçmiş yabancı bir ülkedir**. Tarihçiler dahi geçmişe bugünün değer yargılarıyla bakar. Modern insan çok fazla gelecek odaklıdır, geleceğe hazırlık yaparak ölen insan modern insandır. “Hayat gelecek için planlar yaparak tüketilen ömürdür” dolayısıyla gelecek bizim üzerimizde etkilidir, geçmiş bizi belirler ancak gelecek de bizi belirler bundan dolayı hakikate ilişkin yazarlar ve yazılanlar hem kendi zamanı hem de geleceği de belirler. Bundan dolayı dersimizin başlangıç noktası buradan ortaya çıkıyor.
- **19.yy’ ın ortalarında marx ve engels tarihi biz en tepeye koyuyoruz derken aslında anlatmak istedikleri ; tarihin kendisi bilim.** 19.yy’ da tarihin üniversitede bir kürsü olarak kurulması diğerlerine göre en geçlerden biridir. (Almanya’da ilk kez) Historia’nın araştırma demek olması ve Herodot’un ispat iddiası yani hakikatin peşinde olması bizi belgeye yani araştırmaya götürecektir. Neyin araştırması ; Herodot Yunan’larla perslerin savaşını yazmıştır. Tarih bilimin kendisidir. Tarihin konusu yok ; iktisat tarihi, kıta tarihi, bilim tarihi vs vs olabilir yani her şeyin tarihi var. Tarih ancak ve ancak bilimle eşitlenebilirse anlamlı hale gelir. Tarih bilimin kendisiyle tarih kürsüsü de olamaz yani bilimi bir konusu üzerine çalışabilirsin. Şuan tarih bölümünde ezberlenecek bilgi yumakları öğreniliyor oysaki tarih bilimin kendisidir ve bunun alt dalları vardır ; sosyoloji, iktisat , toprak vs.. Hemen hemen her alanda çalışma yapan bilim insanları geçmişle de ilgileniyorlar, çünkü içinde bulunduğumuz gerçeklik geçmiş ve gelecekle bağlantılı olduğu için hangi bilim dalında olursan ol onun tarihiyle ilgilenmek durumunda kalıyor ve sonuç itibarıyla tarihçi oluyor. O yüzden dünyada adını bildiğimiz , büyük kült eserler kaleme almış insanların hemen hemen hiç biri tarih eğitimi almamıştır genelde iktisatçı sosyolog hukukçu siyaset bilimci vs oluyorlar ve sonra zorunlu olarak geçmişi araştırıyorlar ki gelecekte neyin nasıl olacağını düzenleyebilmek için. Tarih eğitimi almış bir insan tarihçi olamaz çünkü araştırma yapamaz günümüzde tarihçilik ezberlenecek bilgileri düzenleyen bir dal olarak uğraşılıyor.

- Zamanda olmuş her şeyi inceleyen daldır tarih. Ve tarihsel materyalizm de bu noktadan itibaren başlıyor 19.yy'ın ortasında. Tarih hakikat ve gerçeklikle cebelleşmektir; felsefe ise bu gerçekliği damıtıp kavramsallaştırıp ve bu kavramlardan da yapabiliyorsan teori inşa etmektir. Bu teoriler yanlışlanabilir. Diğer bilim dalları ise bu ikisine hizmet eder. Tüm bilim dallarıyla uğraşan insanlar bir şekilde tarihe merak salar çünkü gerçekliğe olan merak insanı tarihe yaklaştırıyor. Tarih ve felsefe var oluşun en önemli iki unsurudur. Başka türlü bu dünyada hayatta kalamazsınız.
- **İnsanı insan yapan emektir.** Çünkü insanın emeği doğayla olan var oluş hayatta kalma mücadelesi, insanın beynini geliştiren şey emeğidir. Emeği ise hayatta kalmak için kullanır, nerede kullanır; gerçeklikle olan ilişkisinde. Elma örneği; elma bir meyvenin adıdır ama meyve kelimesinin kendisi ayrı bir soyutlama, elmanın kendisi de ayrı bir soyutlamadır. Elma dendiğinde akla bir şey gelir ama gerçeklikte elma diye bir şey yok; biz gerçeklikte ki ampirik veriden yola çıkarak elma diyoruz. Ama ben size diyorum ki ; bir meyve var kırmızı ve tatlı başka bir tane var ekşi ve yeşil ve siz ikisine de elma diyorsunuz. Yani insan ne yapıyor ; birbirine benzettiği şeylerden kavramsallaştırma yapıyor ve soyutluyor. Yani gerçekliğin çok boyutluluğundan kaynaklanan bir şey.
- **İndirgemecilik :** Belirli bir gerçekliği belirli bir kavrama indirgemek. Bilimin amacı indirgemedir ve bu kötü bir şey olamaz. Tarih ve felsefe söz konusu olduğunda gerçeklik, gerçekliği ifade etmek, kelimelere dökmek ve o kelimeleri kavramlar ve teoriler üzerine çıkarmak. Gerçeklikle olan ilişkisinden dolayı insanların gerçeklik algısı değişiyor. Bu ders için iki kelime çok önemli : zaman ve mekan.
- Çünkü tarihsel materyalizmin iddiasını göreceğiz ki **idealizmden en önemli fark; yani maddeciliği farklılaştıran olaylardan bir tanesi gerçeklikte olan her şeyi zaman ve mekan ile bağımlı olduğunu iddia eder. İdealizm ise her şeyin içinde değişmez bir öz olduğunu iddia eder.** Modernite öncesinde hatta insanlık tarihinin önemli bir kısmında insanların zamandaki gerçeklik algısı döngüseldir. O yüzden bir değişmezlik vardır. Bu döngüsellüğün bir nedeni var, insanın organize hareket etmesi gerekiyor ve bakıma muhtaç varlıklardır. Bu yüzden aklını geliştirmek yani hayatta kalmak zorunda. Hayatta kalmaya aynı zamanda üretim diyoruz yani **yeniden üretim (kendini var kılabilmek) insanın bunun içinde ki emeği doğrudan döngüsel olarak düşündüğü doğayla ilişkili.** İnsan doğar gelişir ve ölür / güneş doğar ve batar gibi.
- Bu döngüsel anlayışı kim kırıyor? Modernitenin zaman algısı lineerdir yani çizgiseldir. Bu döngüsellliği ilk kıran yani ilk modern Allah. Yani tek tanrılı dinler. Peki ya nasıl kırıyor? insanı yani dünyada ki varlığı bir çizgisel amaca bağlıyor. İnsanın dünyada ki varlığı amaçsal oluyor. Yani **tek tanrılı dinler insanın varlığını amaçlaştırıyor.** Hristiyanlık başta olmak üzere **tek tanrılı bu dinler insanı çizgisel var oluşa oturtuyor ve aydınlanma bu anlayışı alıyor sekülerleştiriyor .** Ve böylece insanın yeryüzünde ki durumunu insanın yetkinleştirilmesi haline dönüştürüyorsun. Tek tanrılı dinler bu yüzden zaman algısı açısından çok önemli bir kırılmadır. Döngüselden çizgisele geçiş ortaçağda olmuştur.

- Burada başka önemli husus ; **gerçeklikle olan ilişkiye ilişkin “kurgu” tartışmasıdır.** Tarihçiler hep kendi metinlerini kendilerinden bağımsız koymaya çalışır yani gerçekliği ortaya koyma peşindeler. Tarihin gerçekliği olduğu gibi aktarma iddiası tarihin gerçeklik iddiasına karşı çıkanlar ise post modernizm. Haftaya modern tarih ilminin ortaya çıktığı Almanya örneğinden başlayacağız “leopold von ranke”. Vanke ; tarih kürsüsün kurucu babası. Vankenin ilk iddiası ; ben bir şeyi olduğu gibi ve gerçek bir şekilde anlatacağım. (İdealist) .
- **Post modernizm ise der ki gerçeklik değişkendir, her tarih anlatısı bir yorumdur, nesnel gerçek değildir.** Yani aynı olaya bakan iki tarihçi, farklı bir hikâye anlatabilir — ve ikisi de kendi bağlamında “doğru” olabilir. Dolayısıyla “geçmişin tek bir doğru anlatımı” fikri reddedilir.
- Tarihsel materyalizmin iddiasını anlayabilmek için ; döngüselden çizgisele geçiş orada sekülerleşerek pozitivizmde ilerlemecilik olması hadisesi, daha sonra ise 19.yy ortasında tarihsel materyalizm tarafından Marksizm tarafından bu pozitivist anlayışın ilerlemeci anlayışın değişmesi.

Marx’a göre sermaye ne demek?

- Sermayeyi tartışacak olduğumuzda “kapital” metnine bakarız. Bu metne baktığımızda bazı başlıklar görüyoruz ; **meta, para, artı değer üretimi, sermaye, ilk birikim.** Soyuttan somuta doğru gittiğini görürüz ve bu her bir başlık aslında aynı şeyi anlatır, aynı şeyi farklı perspektiften anlatır ve biz buna soyutlama deriz. **Soyutlama, karmaşık bir gerçekliğin belirli bir boyutunu diğerlerinden izole ederek başlı başına ele alınıp anlatılmasıdır.** Metaya baktığımızda sadece metadan bahseder; orada kullanım değeri değişim değeri üzerinden anlatır. Kullanım değerinden değişim değerine geçerken emeği de yabancılaşmayı da görürsünüz. Kapitalist ilişkisinin ve sermaye ilişkisinin kendisinin özelliklerine dair fikriniz olur. Sermayeye geçildiğinde sermayenin genel yasasından bahseder : üretici güçlerin gelişiminin içerisinde ki oluşan çelişkiler, bu çelişkilerin birikeceğini ve yoğunlaşacağını öngörüyor. Bu da neyle alakalı; üretim araçları geliştiğinde bu makinelerin gelişmesi demektir, emekçilerin artması demektir. Bu durum da makineler ve proleterleşme geliştiğinde yedek sanayi ordu oluşur ve sonuç olarak kriz olacaktır. Bunu sermaye de tarif eder. Sermayeyi bir özne olarak görürüz burada. Makineler üretim faktörleri içerisine dahil edilirler. Sermayeyi soyutlayarak kapitalist ilişkileri görmemiz mümkün olur. Daha sonra ilk birikime geçer burada özne sermaye değildir. Bu sefer sıradan insanlar, ilk defa kapitalizmle karşılaşan köylüler zanaatkarlar gibi bir takım sınıflar. Burada biraz önce emek gücü olarak görünen kişilerin bir sınıf olarak karşımıza çıktığını görürüz. Dolayısıyla metnin tamamında bütün bu soyutlanan şeyler birbiriyle diyalektik ilişki içerisinde bütünüyle var olurlar. Fakat 20.yy’ın ikinci yarısından itibaren bu soyutlanan ve belli boyutlarda öne çıkarılarak anlatılan her bir boyutu belirli duruma göre önceliklendirerek analiz edildiğini görürüz ve buradan yeni yaklaşımlar ortaya çıkar. Örneğin bir yaklaşıma göre sermaye öznedir der yani emeği sermaye kurar ve insanlar onun nesnesidir ; yapısalcı görüş olarak tarif edilir.

- **Yapısalcı görüşte**, insanlar ikinci planda kalacak çünkü değişimin öncüsü toplumsal sınıflar değildirler çünkü onlar sermaye tarafından biçimlendirilirler. Bundan kaynaklı olarak yapısalcı görüş, birbirinden farklı siyasal iktisadi ve toplumsal kültürel ideolojik öğelerin birbirine nasıl eklemlendiğine bakar ve çelişkiyi buradan tarif eder. **Tarihselci ilişkiselci yaklaşımda** özne toplumsal sınıflardır yani insanlardır. Tarihselcilere göre Marks'ın temel amacı bir yapıyı açıklamak değil bir yapı gibi görünen bir şehrin gerisinde ki insan ilişkilerine ışık tutmaya çalışır. "Toplumu anlamak için soyut yapılar değil, tarihsel süreçler ve insan ilişkileri incelenmelidir." **Yapısalcılar toplumu donmuş bir yapı gibi görürken Tarihselci-ilşkiselci yaklaşım toplumu sürekli değişen ilişkiler bütünü olarak görür.**

- Marx için sermaye, sadece para, fabrika, makine veya mal değildir. **"Sermaye bir toplumsal ilişkidir (Kapital, Cilt I)".** Sermayenin genel yasalarından bahsettiği yerde birikim olarak bahseder. Dolayısıyla biz proleterleşme ya da mülksüzleşme olarak gördüğümüz şeyi bi iktisatçı der ki bu sermayenin birikme ve değerlenme sürecidir der. Kısaca bizim için özne toplumsal sınıflar mı yoksa sermaye mi. Bu tarihsel toplumsal bir şeydir de derler. Tarihsel toplumsal olmasının anlamı ne; birincisi bir başı ve bir sonu var yani ezeli ve ebedi değildir geçici ve dönüşebilir bir şey. Bir başka boyutu ise rastlantısallığıdır yani öngörülemez bir taraf taşır.

—> Bu görüşler neden ayrıldı ; 2.dünya savaşı sonrasında kapitalizmin geldiği noktayla alakalı. Birikim rejiminin değişim ve dönüşümüne şahit oluyoruz bir şekilde işçi sınıfının sistem tarafından içeriye girdiği bir dünya düzeni ortaya çıkıyor.

Yapısalcıların bu noktada ortaya çıkmasının nedeni üretim alanında artık çelişkiler etkisiz hale geldi o zaman yeniden üretime bakıcaz, devlete bakıcaz. 2.dünya savaşı sonrasında ise sömürge toplumlar bağımsızlığını kazanıyor. Ve kapitalizme geçiş tartışmaları bu noktada başlıyor.

—> **Kapitalizmi belirleyen şey üretim ilişkileridir.** Maurice Dobb (Marksist ekonomist) diyor ki: Kapitalizm feodalizmin iç çelişkilerinden doğdu. Yani **iç dinamikler (serf-bey ilişkisi, artı ürünün el değiştirmesi, iç ticaretin gelişmesi) kapitalizme zemin hazırladı.** Bu ilişkilerin dönüşümünü ancak manifaktür varsa anlarız diyor yani aslında küçük zanaatkarın yavaşça sanayiciye döndüğü yolu tarif eder ve bu İngiltere'de doğmuştur. (Manifaktür, el zanaatından fabrikaya geçişteki köprü aşamadır. Kapitalist üretim ilişkileri bu dönemde kök salar, emek artık sermayeye bağımlı hale gelir.) Ticari sermaye pek çok yerde üretim ilişkisini geliştirmeden bırakmıştır ve gerici bir sebep yaratmıştır. Yani eskinin feodal ilişkileri kapitalizm öncesi ilişkilerle sıkı sıkı sarılmıştır ve onu değiştirmez ve onun yozlaşmasına neden olur.

—> **Marx, Kapital'de üretim biçimlerinin tarihsel evrimini anlatırken üç aşama sayar:** Basit el zanaatları (usta-çırak üretimi) / Manifaktür dönemi (işbölümüne dayalı el emeği üretimi) / 3. Fabrika sistemi (makineleşmiş üretim). Manifaktür, bu üçlü için de geçiş aşamasıdır. "El emeği hâlâ temeldir ama üretim artık bireysel değil, kolektif biçimde örgütlenmiştir." Marx'a göre manifaktür: Artı-değer üretimini artırır, çünkü işbölümüyle daha fazla ürün çıkar ama işçinin emeği üzerindeki kontrolünü azaltır.

—> İşçi artık kendi işinin efendisi değil, bir parçanın kölesidir. Dolayısıyla tarihselciler yani bu bahsedilen ilk dönem DOBB'un bahsettiği yöntem iyi bir yöntem olmakla birlikte evrensel olmaması yani İngiltere özelinde olan bir takım özellikler attettiklerini görüyoruz bu süreçte. Öte yandan **Paul Sweezy** ise farklı bir görüş temsil eder ; kapitalizm her şeyden önce kentlerin, uzun yol ticaretinin ortaya çıkması ve bu süreçte emek gücünün gittikçe daha fazla kentlerle iç içe olup oranın iyi yaşam alanı olarak ortaya çıkmasıyla beraber kapitalizmin geliştiğinden bahseder. Yani **Sweezy'ye göre feodal ekonomi kendi içinde durağandı, iç dinamikleriyle kapitalizmi yaratamazdı. Kapitalizmi doğuran şey, uluslararası ticaretin genişlemesi, şehirlerin ve ticaret burjuvazisinin ortaya çıkmasıydı.** Özellikle büyük keşifler (Amerika, Asya ticaret yolları) yeni pazarlar açtı. Bu da ticaret sermayesinin sanayi sermayesine dönüşmesine yol açtı. "Kapitalizmin temeli feodalizmin içinden değil, onun dışına taşan ticari ilişkilerden doğmuştur."

—> Öte yandan ikinci kuşak tartışmacı olan DOBB'u takip edeb **Brenner** vardır ve o der ki: İngiltere dışında hiç bir yerde doğrudan kapitalizme geçiş olmadı. **Anderson ve Tom Nairn 'ın ise İngiltere'de geri kalmışlık tezi var** buna karşılık ve diyorlar ki; İngiltere aksine kapitalizme geçememiştir çünkü burjuva devrimini tamamlayamamıştır. Onlara göre İngiltere ekonomik olarak erken kapitalistleşmiş olsa da bu süreç siyasal bir devrimle, yani feodal düzenin köklü biçimde yıkılmasıyla desteklenmemiştir. 17. yüzyıldaki İngiliz Devrimleri, Fransa'daki 1789 Devrimi gibi radikal bir kopuş yaratmamış; aristokraziyle burjuvazi arasında bir uzlaşma doğurmuştur. Bu uzlaşma sonucunda İngiltere'de feodal sınıf kalıntıları varlığını sürdürmüş, devlet yapısı ve siyasal kültür aristokratik niteliklerini korumuştur. Bu nedenle **Anderson ve Nairn, İngiltere'yi "erken kapitalist ama geç modern" bir ülke olarak tanımlar;** ekonomik bakımdan kapitalist üretim ilişkileri gelişmiş olsa da siyasal alanda modernliğe tam geçilememiştir. Onlara göre gerçek kapitalist-modern toplum, burjuvazinin devrimci biçimde feodalizmi tasfiye ettiği Fransa örneğinde görülmüştür. İngiltere'de ise devrim olmadan kapitalizm geliştiği için ortaya çıkan yapı yarım kalmış bir modernleşmedir yani İngiltere, kapitalizmin beşiği değil, devrimi tamamlanmamış bir kapitalist toplumdur. Dolayısıyla kapitalizm tartışmalarında bir yere varamıyoruz.

Osmanlı Nasıl Kapitalistleşti?

- Ya Asya tipi üretim tarzını tartışmamız gerekecek ya da bağımlı çevre ülkeler yani kısaca ;Osmanlı'nın kapitalizme geçişi, klasik Avrupa çizgisiyle açıklanamaz; bu nedenle iki alternatif kuramsal çerçeve öne çıkar.

—> **Asya tipi üretim tarzı yaklaşımı:** Osmanlı'nın feodal değil, devlet mülkiyetine dayalı, durağan ve köylü temelli bir yapıya sahip olduğunu; dolayısıyla içsel olarak kapitalizmi üretemediğini savunur. Buna karşılık bağımlı çevre yaklaşımı, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın Avrupa kapitalizminin dünya sistemi içinde çevresel bir konuma sürüklendiğini, dış ticaret, borçlanma ve yabancı sermaye aracılığıyla kapitalizme dışarıdan eklemlendiğini ileri sürer. Bu yüzden Osmanlı'da kapitalizme geçiş, ne kendi iç sınıf dinamiklerinden doğan bir evrim, ne de tam bir devrimdir; aksine, dışsal baskılar ve devlet müdahalesiyle gerçekleşen bağımlı ve yarım kalmış bir kapitalistleşmedir.

—> 50'lerden 70'lere kadar dönem, kapitalizme dair algıların gelişme ilerleme olarak tarif ettikleri dönemdi. Özellikle 80'lere vardığımızda Neo-Liberalizm geldiğinde bu tartışmaların seyri değişir. Refah rejimleri ortadan kalkar, işçi hakları ortadan kalkar, tam istihdam politikaları terk edilir , esnek politikalara geçilir ve o zamanda bu kapitalizmi sermaye nedir bir daha açmak durumunda kalırız. Kapitalizmin ilk ortaya çıktığı sürece tekrar dönülecek ve o süreç başka bir perspektiften yeniden değerlendirilecektir.

—> 80 sonrası dönemde neden ilk birikim önem kazandı? Marx'a göre kapitalizmin doğuşu "ilk birikim" (primitive accumulation) süreciyle başlar; bu süreç, üretim araçlarının bir yanda yoğunlaşmasını, diğer yanda emekçilerin bunlardan koparılmasını ifade eder. İlk birikimin en temel biçimi ise kırdaki mülksüzleşmedir. Feodal dönemde köylüler toprağa bağlı olarak kendi geçimlerini sağlarken, çitleme hareketleriyle ortak topraklar özel mülkiyete geçirildi ve köylüler üretim araçlarından zorla koparıldı. Bu "kırdaki mülksüzleşme" sonucunda bir yanda toprağı, hayvanı, aleti elinden alınan ve artık geçimini sağlayamayan köylüler, diğer yanda bu toprakları sermayeye dönüştüren toprak sahipleri ortaya çıktı. Köylüler, hayatta kalmak için emeğini satmak zorunda kalan proleterlere dönüşürken; toprak, para ve üretim araçları burjuvazinin elinde sermayeye dönüştü. Devlet yasalar ve zor yoluyla bu dönüşümü meşrulaştırdı. Böylece kırdaki mülksüzleşme, kapitalist sınıf ilişkilerinin doğuşunu sağlayan tarihsel moment, yani ilk birikimin toplumsal zemini haline geldi. Marx'ın deyişiyle, "sermayenin ilk günahı", köylünün toprağından koparılmasıyla, emeğin meta haline gelmesiyle başladı.

—> **İkinci biçim ise ; kentte ki küçük üreticilerin mülksüzleşmesi ve işçileşmesi denilen süreç söz konusu.** Marx diyecek ki ; bizim için sermaye ilişkisinin ön koşulu doğrudan üreticilerin hem kırdaki hem kentte bağımsız kendi üretimini yapan kişilerin üretim ve geçim araçlarından ayrılması ve bu araçların bir takım kişilerin ellerinde sermayeye dönüşmesi süreci olarak tarif eder ve bu sermayenin ön koşulu der. Yani sadece ilk başta öyle değil bu olmazsa sermaye var olamaz. Bu neden varoluşsal bir şey neden tarihsel değil ; çünkü bu süreç olarak ihtiyacıdır sermayenin. Yani her gün işçileşmen gerekir. Dolayısıyla canlı emek garantide olmalı ve tabiki yeniden üretimin yanı sıra genişletmek gibi bir amacı da var.

—> Bir başka boyutuyla bunun bir sömürgecilik tarafı var yani hem savaşlar yoluyla ya da coğrafi keşifler sayesinde oradan hem köle olarak insan kaynağı sağlandı hem de değerli madenlere ve topraklara el konuldu. Bu da bir **ilksel birikim süreci**dir. Sermayenin sermaye olması için üretken olmasına gerek yoktur. Burjuvazinin biriktirdiği şey değildir sermaye ; emekle kurulan ilişkileri kökten değiştirmeye dönük faaliyettir çünkü **kapitalizm öncesinde emekle doğrudan ilişkimiz var ama şimdi kendi emeğimiz soyut bir nitelik kazanıyor**. Örneğin çay demliği üreticisi kendi emeğiyle sadece tüketici olarak ilişki kurar. Emeği herhangi bir emek haline gelir soyut bir emek haline gelir.

—> **Kapitalizmin gelişimi** : Neo-Liberalizm ile birlikte çalışma koşullarının kurallarının ağırlaştığı bir sürece girildi. Çünkü Neo-Liberalizm ile birlikte temelde bu büyük ölçekli üretim yani talabe dayalı üretimden daha çok maliyeti düşürmeye odaklı bir birikim şekline geçildi. Yani önceden çok büyük ölçekte üretim yapılıyordu ve her üretimin bir kısmı başka bir işçi tarafından yapılır ve temelde amaç üretimin fazlalaştırılmasıdır. Ücret üretim ve istihdam artıyor. Dolayısıyla iç pazar içerisinde tekrar tüketilmesine dayalı bir mantık vardı 1950lerden sonraki süreçte. 1980’lerdeki süreç ise arz yönelimine geçiş oldu. Daha özelleştirilmiş üretimler yapılıyor. Küçük üretim alanlarına geçiliyor. İstihdamda kısıtlamaya geçildi. Çünkü hem maliyeti düşürmek durumundasınız hem de üretimin başka fonksiyonlarını bulmak durumundasınız. Yani herkes için eşit genel standartlaşmış üretim artık söz konusu değil, istihdam olanakları azalıyor ve yeni farklılaşmış üretimin gerekliliklerini yerine getirmek için yeni beceriler üretmek zorunda kalıyorsunuz. Proleterleşmenin de arttığını görüyoruz. 50’lerden 80’lere olan süreçte kapitalizm bizim için bir gelişmişlik göstergesi yani okuma yazma oranlarının arttığı, sağlık haklarının olduğu ve daha bir çok hakkın olduğu durum. Yani bir güzelleme söz konusu. Ama 80’ler sonrası böyle değil; kapitalizmin artık bizim için yağma, sömürü ve güvencesizlik demek olduğunu görüyoruz.

—> Dolayısıyla yeniden **Marx ve Smith tartışması**na geri dönülür. Marx, bunu bu kadar güzelleme yapıyorsunuz ama bu gerçek değil asıl gerçek kapitalizmin insanların sömürüleştirmesidir der. **Marx–Smith kavgası, klasik iktisadın “doğal ve uyumlu düzen” anlayışıyla Marx’ın “tarihsel ve çatışmalı düzen” anlayışı arasındaki temel farktan doğar**. Adam Smith kapitalizmi insan doğasının doğal sonucu, sermayeyi bireysel birikimin ürünü ve emeği zenginlik kaynağı olarak görürken; Marx kapitalizmi tarihsel bir üretim biçimi, sermayeyi toplumsal bir ilişki, emeği ise sömürülen bir güç olarak tanımlar. Smith’in “görünmez eli” toplumsal uyumu sağlar derken, Marx aynı mekanizmanın sınıf sömürsünü görünmez kıldığını savunur. Bu yüzden Marx–Smith çatışması, sadece iki ekonomistin değil, iki dünya görüşünün — **burjuva ekonomi politiğiyle eleştirel ekonomi politiğin** — karşılaşmasıdır. Mülksüzleşme yoluyla birikim yani yeni emperyalizm ; emek üzerine saldırılarla daha fazla kişinin proleterleştirilmesi süreci, bir başka şey ise kapitalizmin tarihine yeniden dönülüyor ; kapitalizme geçiş denilen süreci o doğal bir şekilde kavramsallaştırılamayacağını sadece bir şiddet değil aynı zamanda bir karşı terim olarak ortaya çıktığını söyleyecek.

—> Feodalizmin içerisinde farklı eşitlikçi eğilimler ortaya çıkmıştı ama kapitalizm bunları bastırarak var olabildi. Yani bu bakış açısına göre kapitalizm bir zorunluluk değildi kapitalizm siyasal bir süreç olarak görüldü. (Yapısal olgusal kavramları)

Federici ; kadınların değersizleştirilmesi, suçlulaştırılması üzerine değinir. **Silvia Federici, Marx'ın ilksel birikim kavramını feminist bir bakışla yeniden yorumlamıştır.** Marx'a göre ilksel birikim, kapitalizmin doğuş sürecidir: köylülerin topraktan koparılması, sömürgecilik, kölelik ve üretim araçlarının birikimiyle ortaya çıkar. Federici ise bu anlatının eksik olduğunu söyler, çünkü Marx kadınların yaşadığı mülksüzleştirmeyi göz ardı etmiştir. Ona göre **kapitalizmin doğuşu sadece ekonomik bir dönüşüm değil, aynı zamanda kadınların bedenleri, emekleri ve yaşamları üzerinde kurulan bir tahakküm sürecidir.** 16. ve 17. yüzyılda Avrupa'daki cadı avları, bu dönüşümün en açık örneğidir. Cadı avlarıyla birlikte kadınların doğurganlık üzerindeki bilgileri ve kolektif dayanışmaları yok edilmiş, kadınlar ev içine kapatılmış ve ücret almadan bakım emeği vermeye zorlanmıştır. Böylece kadın emeği görünmez hale gelmiş, ama kapitalist sistemin sürmesi için temel bir unsur olmuştur.

Federici'ye göre kapitalizm, sadece üretim yoluyla değil, aynı zamanda kadın emeğini, doğayı ve yaşam alanlarını sürekli mülksüzleştirerek birikmeye devam eder. Bu yüzden ilksel birikim geçmişte kalmış bir dönem değil, bugün de neoliberal politikalarla süren bir süreçtir. Federici, bu yönüyle kapitalizmin hem sınıfsal hem de cinsiyetçi bir sömür sistemi olduğunu gösterir.

—> **Luxemburg ; “ya sosyalizm ya barbarlık”** sözü, kapitalizmin krizleriyle birlikte insanlığın geleceği hakkında bir uyarıdır.

Birinci Dünya Savaşı'nın yıkımı içinde yazan Luxemburg, kapitalizmin kendi çelişkilerinin dünyayı savaşımlara ve felaketlere sürüklediğini söyler. “Barbarlık” sözcüğü, bu sistemin yol açtığı savaş, açlık ve insansızlaşma anlamına gelir. Ona göre insanlığın kurtuluşu, üretim araçlarının toplumsallaştığı, eşitlik ve dayanışma temelli bir sistem olan sosyalizmle mümkündür.

Bu yüzden söz, bir slogan değil, bir tarihsel uyarıdır: kapitalizmin alternatifi ya ortak kurtuluş (sosyalizm) ya da toplumsal çöküştür (barbarlık). Kapitalizmin alternatifi tek bir biçime indirgenemez; tarih boyunca farklı toplumsal, ekolojik ve feminist yönelimler bu arayışa farklı yanıtlar vermiştir. Marksist gelenek için temel alternatif sosyalizm ve komünizmdir; ancak günümüzde buna ek olarak ekososyalizm, feminist ekonomi, komünalizm ve dijital ortaklaşmacı modeller gibi yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Tüm bu alternatiflerin ortak noktası, üretimin ve yaşamın kâr mantığından kurtarılması, emeğin ve doğanın mülksüzleştirilmek yerine korunması ve insan ihtiyaçlarının merkezde olduğu bir düzen kurma isteğidir. Bu neoliberal sonrası dönemde yine bir içsel birikim momenti yaşıyoruz; kadınlarla ilgili bir gündem var mesela. Çünkü sermayenin yeniden üretimle ilgili her bir krize girdiği yerde ilk önce kadınları disiplin altına almakla bir eğilimi var. Her yoksullaşma krize girme sürecinde kadınların üremek yönünde bir faaliyet olduğunu görüyoruz. Ve devlet hızlı bir şekilde bunun önünü almaya çalışır çünkü nüfus olmazsa sermaye de olmaz.

KONU BAŞLIKLARI

- > Tarihsel materyalizmin 19.yy'daki aşamalı toplum modellerinden de ilgilenecek farklı üretim tarzlarının birbirini nasıl izledi?
- > Feodalizmden kapitalizme geçiş tartışmaları. Orada ermayen nasıl üretildi, ortaya çıktı ve kendini nasıl yeniden üretti?
- > Tarih nedir ve neden inceliyoruz, amacı ne? Tarihin zaman algısı nedir?
- > Bu zaman algısı ve tarih algısı içerisinde idealist ve materyalist görüş arasında ki farklar ve benzerlikler nedir? Materyalist görüş nasıl idealistleşti yani birbirine dönüşebildi? İdealist bir insan olan Darwin nasıl materyalist bir inceleme yapabildi yada materyalist bir Marksist nasıl skolastik bir şekilde tarihe idealist bakabildi?
- > Tarihsel materyalizmin temel kavramları: üretim tarzı, üretici güçler, üretim ilişkileri, üretim araçları, alt yapı- üst yapı ve geçiş tartışmalarını

3.Ders

- Zamanın farklı boyutlarında geçmişte, günümüzde ve gelecekte ortaya çıkan her türlü gerçekliğe tarih diyoruz. Tarih bizim alışık olduğumuz bir çok bilim dallarından herhangi birisi değildir ve tarihin çelişkili bir konumu vardır. Tarih okunup öğrenilebilecek bir şey olmadığından dolayı biz geçmişte ortaya çıkmış olayları kronolojik bir şekilde ezberlenmesi olarak tarihi bugün icra ediyoruz. Tarih aslında bir araştırma sahası alanı değil bilimin kendisi olarak ifade edildiği zaman bir anlamı vardır. Marx kendi teorisini inşa etmeden önce ‘ bizim için tarih bilimlerin en tepesindedir ‘fikirini savunuyor. Yani somut, ampirik hakikate ilişkin bilgiyle zamana ve mekana göre değişen bilgiyle uğraşmaktan bahsediyor. 19. Yüzyılda sadece tarihsel materyalistler bu iddia içerisinde değil, tarihe daha idealist bakanlarla benzer bir yönelime giriyorlar. Başta hegel ve ondan ciddi bir şekilde etkilenen Leopold von Ranke buna verilecek önemli örneklerden birisidir.

—> 19. yy ideolojilerin ortaya çıktığı ve bu ideolojilerin siyasal hareketler olarak örgütlendiği, toplumda yaygınlaşmaya başladığı aynı zamanda yükselen milliyetçiliklerin var olduğu bir dönemdir. Milliyetçiliğin bir düşünce ve kültür olarak ortaya çıktığı ülkelerin başında almanya vardır. Fakat bu durum almanyayı bir ulus devletine dönüştürmüş değildir. Almanya hala imparatorluktur fakat bu düşünce ciddi anlamda yükseliyor ve yükselirken de ikili bir görüş var. Birincisi Alman Devleti’ne önem veren, devletin ulusun özünü taşıması gerektiğini düşünen görüştür. Diğeri ise devleti bir kenara itip ulusun ve milletin özünün halk olduğunu düşünen görüştür. 19.yy’da 2 ekol mevcuttur. Birincisi Fransız biçimi milliyetçilik yani işi vatandaşlıkla tanımlamaya çalışan, o devletin vatandaşı olan herkesin Fransız olmakla tanımlayan bir taraf. İkincisi ise Alman milliyetçiliğidir. Bu ise Almanlığı daha çok kültür ve etnisite ile tanımlamaya çalışan bir ekoldür. Alman milliyetçiliğine göre; devletin ruhunun ancak bir Alman Devleti olduğu zaman ön plana çıktığı düşüncesidir. Tarihsel materyalizm hem egemen ideolojinin dışında hem devletin dışında hem de universal anlayışın dışında daha çok muhalif bir toplumsal hareketin içinde geliştiği için bu kısımlara girmiyor. Bunun yerine maddenin dönüşümü, evrensel bir anlayış, zaman ve mekana göre değişen gerçekliğin araştırılması olarak yavaş bir şekilde gelişmeye başlıyor. Bu gelişirken aynı zamanda egemen sınıf içerisinde de bir bilimsel anlayış ortaya çıkıyor. idealistler de tarihçiliğin bilimsel olarak icra edilebileceğine dair bir çaba içerisinde giriyorlar.

—> Bütün bunun mihenk taşı, merkezinde **Leopold Von Ranke** vardır. Aslında **Hegelci anlayışı alıyor tarih alanına oturtmaya çalışıyor ve temelde diğer bilim dalları gibi (iktisat, siyaset bilimi , vb.) tarihte bilimsel olarak icra edilebilir diyor.** Bunun için yapılması gereken bazı kıstaslar var. İlk olarak tarihçilik profesyonel olmalı. Bunu yapacak kişi eğitilmiş olmalı. Bunu yaparsak tarihi pozitif bir bilime dönüştürebiliriz. Eğer tarihçi profesyonel eğitim alır, her türlü ideoloji ve kişisel görüşten azade yani tarafsız bir şekilde belgeleri inceler ve belgeleri ortaya çıkarırsa bilimsel bir alan olarak tarihi inşa edilebilir diyor. Ranke’ye göre bir şey nasıl olduysa onu o şekilde aktarmalıyız, yorum yapmamalıyız. Bu yüzden Rankeci anlayışın uzun dönem yaptığı şey belgelerin toplanmasıdır. Sonuç itibarıyla Ranke idealist olarak şunu söylüyor : Her koşulda, her canlıda ebedi Tanrı’dan gelen bir şey var. Bu yüzden olanı olduğu gibi aktararak aslında Tanrı’nın istediği bir şeyi yerine getirdiğini düşünüyor. Yani ahlaki işin dışına tutan bir pozitivist değil .

—> Ranke'nin yöntemi 20 yy'da genelde bütün dünyanın resmi tarih anlayışının inşası olarak nitelendiriliyor. 19.yy'ın ikinci yarısında miili eğitim kurumu ortaya çıkıyor. Bunun amacı vatandaşa bir ideolojiyi vermektir. Ranke'ye göre burada belgeleri incelemek, devletin sunduğu ulusu öğrenilmesinde yardımcı olacaktır çünkü belgeler devlet arşividir. Bu arşivler devlet kademeleri arasındaki yazışmadır, bu açıdan bakıldığında ise belgeler tarafsız değildir görüşü ortaya çıkıyor. Örneğin Almanya'da çıkan bir isyana dair arşivde bulunacak belge, devlet gözüyle bakıldığı için belge doğrudan hakikati tüm yönleriyle göstermiyor, hakikati bir yönden gösteriyor. **Tarafsızlık belgelerde söz konusu olamaz bundan dolayı doğrudan belgelere giderek yapılan tarihçilik devlet tarihçiliği olarak adlandırılıyor.** Bundan dolayı tarih alanı devletçi bir alan.

—> **Ranke'ci anlayışta ortaya çıkan ve inşaa edilen tarih alanı genelde bir anlatı odaklıdır (büyük adamların yaptıkları).** Bu anlayıştan ortaya çıkan anlayış genellikle diplomasi tarihi ve siyasi tarih olur. Bu anlayışın 20.yy'da en önemli eleştirisi, sosyo ekonomik olarak baktığımız anlayışlardır (sosyal, iktisadi, kültür tarihi vb.). **Sosyo ekonomik tarihçiler, tarihin genel olduğunu ve siyasi tarihin bunun küçük bir kısmı olduğunu söyler. Bunlara göre insanlık için asıl olan insanın hayatta kalma mücadelesi, üretimidir. Devlet adamlarının almış olduğu kararlar insanları doğrudan etkilese de, insanı ve devleti var eden üretim faaliyetidir.** Hem 19 yy tarihsel materyalizmin çıkışına baktığımızda, hem de 20.yy'da ortaya çıkan sosyo ekonomik tarihin ortaya çıktığı döneme baktığımızda bu iki dönemin aynı zamanda birbirlerine benzeştiğini de görürüz. Çünkü 19.yy ortasında şöyle bir görüş var ; insanlık ilerliyor (icatlar , bilimsel keşif vb) ve bundan dolayı insanlıkta geleceğe dair muazzam bir iyimserlik, umut var. İnsanlar ileride daha mutlu ve zengin olacağına inanıyorlar. Bu iyimserlik insanlarda maddi koşullara dair araştırma yapma ilgisini artırıyor. Fakat bu düşüncelerin gerçekleşmediğini yaşanan krizler ve savaşlar ile görebiliyoruz. Beklenenin aksine kaos içinde bir döneme geçiş yapılıyor. 2. Dünya savaşına kadar karamsar bir çağ kendini gösteriyor. 2. Dünya savaşından sonra yeniden bir inşaa düzeniyle birlikte insanlıkta yeniden kalkınabildikleri, gelişebildikleri bir çağ özlemi ortaya çıkıyor. Yine bu çağda 19.yy ortasına benzer bir bilimsel anlayış ortaya çıkıyor. Bu iyimser yani insanın geleceğinin planlamayla bilimle düzenlenebileceği ve savaş olmadan uzlaşılabileceğine dair olan inanç yeniden ortaya çıkıyor.

—> Sosyo ekonomik tarih anlayışının 1950 – 1960'larda çok ciddi anlamda gelişmesinin nedeni de bu ortamdır. Bunun da iki kolu vardır. Bir tanesi **yapısal bir anlayış yani ekonominin ,sosyal ilişkilerin üzerinde bina edildiği yapısal ilişkilere bağlı . bunun için daha uzun eğilimli değişimlere dönüşümlere bakmak gerektiği. Diğeri ise aşağıdan tarih anlayış olarak geliyor , bu da sosyo ekonomik tarihin içersinde ama burda daha çok iradeye vurgu yapıyor. Yani insanlık tarihinde kişilerde birer aktör sadece büyük adamlar, yöneticiler, askerler değil. Sıradan insanların düşünceleri, üretim faaliyetleri ya da onların harekete geçirerek oluşturduğu sosyal faaliyetlerde önemlidir ve bunlara bakılması gerekir.** Önemli olan bu anlayış, 19.yy ortasında olduğu gibi sosyal bilimleri tarihsel materyalizme yaklaştırmasıdır. kısaca sosyo ekonomik tarih anlayışı Ranke'yi bilimsel olmamakla eleştiriyor.

—> **Fernand Braudel** bir iktisat tarihçisidir ve **erken modern dönemde piyasa düzeyinin dünyada ortaya çıkışı**nı bir şekilde anlatıyor. Aslında Ranke'nin ortaya çıkarttığı belge ve arşiv anlayışını daha da modernleştiriyor. Arşiv araştırmaları daha teknik bir hal alıyor. Braudel'in önemlerinden bir tanesi **longue duree (uzun dönem)** kavramını ortaya atmasıdır. Bu şu açıdan önemli ; bilimsellik iddiası tarihsel materyalizimde, sosyo ekonomik anlayışlarda dahi hep bir çizgisel zaman algısı var .

Longue duree kavramı ise buna bir farklılık getiriyor. Braudel diyor ki belli bir çağda ortaya çıkan tek bir olguyu bile çalışsanız orda tek bir zaman yoktur. Braudel'in çok önemli bir kitabı vardır 'Akdeniz'. Bu kitap 2. Felipe dönemini anlatıyor. Braudel diyor ki bu 2. Felipe zamanındaki olayları dönüşümleri anlayabilmek için 2. Felipe üç farklı hızda akan zaman içerisine oturtmamız gerekiyor. Ve bunun en önemlisi longue duree'dir diyor. Yani uzun zaman aralığında incelememiz gerekir diyor (**yavaş akan ve çağlar içerisinde değişimlerin ortaya çıktığı bir zaman algısı**). Bunun altındaki ikinci kategori **konjoktür'dür**. Konjoktür biraz daha hızlı zamanın aktığı bir zaman aralığıdır. Bir bireyin değişimi kendi gözleriye görüp tecrübe edebileceği zamanın çok hızlı aktığı zamandır, genellikle insanlar da bunu görürler. İktisat tarihi, siyasi tarih sizi biraz daha konjoktüre çıkartır.

Braudel diyor ki benim 2. Felipe anlayabilmem için Akdeniz'i anlamam lazım.çünkü buraya ana karakterini veren şeylerden bir tanesi Akdeniz'dir. Burda görmeye çalıştığımız şey, çizgisel tarih anlayışı var fakat aynı anda aynı çalışmada farklı hızlarda akan üç zaman boyutunu kullanıyor. Yani içeride bir maddi hakikat var bu hakikatin varlığı basit bir zaman içerisinde şekillenmiyor. Burada bir nedensellik var. Sadece anlamak ve sezmek yeterli değil .

—> Nedensellik tarihsel araştırmalarda çok tartışmalı bir durumdur. Her şeyin ne tür bir nedensellikle açıklanabileceği konusudur. Sosyal bilimlerde **nedenselliğin reddine rastlantısallık (olumsallık)** denir. Buna göre tarihte meydana gelen hadiseler açıklanamaz, onun için insan toplum tarihleri bilimsel olarak icraa edilemez, tekrar edilemez.

4.Ders

- Önceki derslerde tarihsel materyalizmin geleneği, bağlamına baktık. Çeşitli düşünce okullarının nasıl materyalist veya idealist olabileceğini tarih nedir sorusuyla beraber izledik. Tarih yazımı; tarih çalışmaları içindeki ekollerden oluşuyor. Tarih yazımı içersinde de 19.yy da önemli dönüşüm Marx ve Engels'in yazılarıyla oldu.Bu damar uzunca bir süre daha içine kapalı bir durumdaydı
- > Marx ve Engels 1840'ların çalkantılı ortamında gençliklerini geçirdiler. **Avrupa tarihinde 19.yy'ın ilk yarısı 1.Devrimler Çağı dediğimiz çağ. Kabaca 1789'da başlayan 1848'de sonra eren, dünyanın çeşitli yerlerinde çeşitli devrimler oluyor.** 1830 devrimi önemli bir devrim, 1830 sonrası 1848 Avrupa Devrimleri büyük kalkışmalar, o zamanda yaşayanları etkiledi. Marx ve Engels 1830 devrimi sonrası yavaş yavaş sol muhalif fikirlerin yaygınlaştığı ama asıl liberal fikirlerin ön plana çıkıyor. 1830 civarı dünyada çeşitli örgütlenmeler ortaya çıkıyor. Bir takım devrimler gerçekleştirmek için dünyada dolaşımda olan fikirlerin somut hayatta etkili olabilmesi için bir takım siyasal liderler ve ideolojiler ortaya çıkıyor. 19.yy 2.yarisında siyasal partiler ve sendikalar olarak sirayet edecek geleneğin başlangıcı. Marx ve engels entellektüel oluşumlarını bu yıllarda gerçekleştiriyorlar. İlk yazıları da 48 devriminin hemen öncesinde. Avrupa'daki bu değişim ortamı içerisinde bulundukları düşünce iklimi, Alman felsefesinden doğrudan etkileniyorlar, içinde bulundukları gençlik grupları düşünsel olarak biraz Hegel'e mesafeli olan, kendilerini "Sol Hegelcilik" olarak adlandıran çevreler var, bunun içerisinde geleceği anlamlandırmaya çalışıyorlar. **1830 devrimleri sonrası 1848 devrimine giden süreçte ciddi siyasal ve toplumsal sorunlar var: sivil haklar, genel oy hakkı söz konusu değil, örgütlenme hakları yok, ciddi toplumsal sorunlar var. 250 300 yıldır gelişmekte olan piyasa toplumu var, feodalitenin ahlaki ekonomisini berhava etmiş durumda bundan dolayı ciddi eşitsizlik var.** Feodalitenin baskıcı ve sömürü ortamında var olan dayanışma ilişkileri insanların kendilerini var ettiği ortamda kapitalizmle birlikte ortadan kalktı. Marx'ın ilk yazılarından bir tanesi : Yasal düzenlemelerle yasaklanan "odun hırsızlığı". Marx'ın yazısı siyasallaşmaya ve toplumsal sorunlarla hemhal oluyorlar.
- > 1848 öncesinde ciddi işçi hareketlenmeleri, lonca düzeni, işçileşen zanaatkarların mücadeleleri, ciddi mücadele ortamı yaratıyor. Bir takım toplumsal hareketler, ve ilk komünistler/anarşistler genelde bu zanaatkar sınıfın içinden çıkıp bazen dini terminolojiyle kendilerini ifade ederler. Fransız Devrimi sonrasında seküler ütopyalarla kendilerini ifade ederler. **Ütopya** literatürü var. Toplumsal isyanlar, mücadeleler var, çalışma hayatındaki eşitsizliklere dair tartışmalar var, aynı zamanda bunlara dayanan siyasal ideolojiler orata çıkmaya başlıyor. Bu iklimde devrimci hareketlerin başkenti Paris, Marx burda Engels'le tanışıyor. Hayatı değişiyor, Engels kapitalist bir ailenin oğlu. İngiltere, Manchester politik aydınlanmanın merkezi. Liberal iktisatçılar var burda. Ahlakçı isimler Smith gibi. Piyasa ekonomisinin ortaya çıkardığı ahlaki sorunların da yine piyasa ekonomisi yoluyla yakın zamanda giderileceğine inanan insanlar, ahlaki damar da var, görünmez el. Marx ve Engels Paris'te buluşuyor. Engels, Marx'ı politik iktisatçılıkla tanıştırıyor. Marx ekonomiye dair birçok şeyi Engels'ten öğreniyor. Piyasanın nasıl işlediğini öğreniyor.

—> 1848 öncesi ve sonrası ikisi de yoğun siyasal faaliyetin içine giriyor. Almanya’da ciddi bir siyasal mücadele yürütüyorlar. Çatışmalarda asıl bilgi sahibi olan Engels, onun lakabı “general”dir, hem askeri tarih bilgisi var hem de bir takım çatışma stratejilerine hakim. 1848 en büyük devrim olsa da bastırılıyor ve yeniliyor, muhalif oldukları için Marx ve Engels sürülüyorlar, Komünist Manifesto’yu orda yazıyorlar. Sonrasında Londra’ya sürgün ediliyorlar. Londra’da Alman sürgün kolonisi oluyor. 48 sonrasında sonra genelde devrimci kalkışmalar azalıyor, sona eriyor.

—>19.yy’ın ortasında 1. Enternasyonal kurulacak, önde gelen aydınlarından biri Marx ve sonrasında Paris Komünü oraya has bir ayaklanma. 20.yy’ın başına kadar dünyada büyük bir ayaklanma yok, toplumsal hareketlenmeler genelde geri çekiliyor, sermaye çağı deniliyor. Marx ve engels de kendilerini daha çok fikri düşüncelere veriyorlar, felsefi ve politik ekonomi çalışmalarına yer veriyorlar, iktisadi politik faaliyetlerine de devam etmişlerdir. Olayın arka planı buydu, nerden geldiler nereye gittiler, hangi ortamda kalem oynattılar. Böyle bir ortamda bir yandan devrimci hareketler var, dünyayı değiştirmek için ciddi bir irade vurgusu var burda. 1848 öncesi ve sonrası, insanın eylemi ve iradesi, bağlam ve konjonktür vurgusu da var, yapısal faktörlere de atıfta bulunuyorlar. Ve kendilerini bir şekliyle felsefi, politik ekonomi ve tarih çalışmalarına verecekler. Çıkış noktaları Hegel ve idealizm eleştirisi olan genç bir grubun parçası oluyorlar. Sonra siyah hareketlerinin içine politik ekonomiyle karşılaşıyorlar bir de felsefe, siyaset ve ekonomi bu 3 ayak her zaman onlar için çıkış noktaları olarak 1848 civarında ilk adımını attıkları yer oluyor. Tarih bunların hepsini birleştiren bir vurguyla ortaya çıkıyor.

—> “Tek bir bilim tanıyoruz o da tarih bilimi. Biz Tarihi en yükseğe yerleştiriyoruz” der çünkü kendi çıkışları (hegeli ve genç hegelciliği eleştiriyorlar) bu eleşiri üzerinden genelde 19.yy’daki muhafazakar sağ anlayışları idealist olarak nitelendirip maddeci ve materyalist bir anlayışın peşinden koşuyorlar.19yy.’daki idealist görüş Tanrı’nın her şeyde varolduğunu ve kendisini gerçekleştirdiği gibi bir teolojik görüş ortaya çıkarıyor. Yani hiçbir şey değişmiyor onlara göre çünkü değişemeyen bir öz var her şeyin içersinde değişmeyen birşey var; bu bazen tanrı olabiliyor, tin olabiliyor. Tanrı’nın kurduğu, devletin ve sonrasında ulusun kutsandığı, Tanrı’nın yerini yavaş yavaş yükselmekte olan modern devlet kutsanmaya başlıyor. Değişmez bir kader ve mutlaklık olarak ortaya çıkıyor. Orda bir değişmez öz, ruh olduğu için bununla ciddi kavga etmeye başlıyorlar düşünsel olarak. Yani her yerde değişmez bir kader mutlaklık, nizamı alem varsayılıyor bu da tarihten ve mekandan bağımsız. Değişmez, öz ve evrensel ; tarih tam da bunun aksi oluyor. Çünkü tarih bir zamana, bağlama, mekana referans veriyor. bundan dolayı bir mekan ve zaman işin aslıysa mekan ve zamana da değiştiği için hiçbir şeyin bir özü, değişmez mutlaklığı olamıyor onlar için. Çünkü değişmez dönüşmez bir madde yok onlara göre. Madde hep değişiyor, değişmeyen şey ruhtur. Madde hep değiştiği için maddeci oluyorlar. Sonsuz olan ruhtur, değişmez. Onlar maddeyi temel aldıkları için geliştirdikleri teori ve söylemde maddeci, bunun için maddeci tarih, tarihsel materyalizm diyorlar. Ruh, düşünceleri, değişmeyen sonsuz olan şeyleri bir kenara koyuyorlar çünkü onlar gerçeklikte ve hakikatte

—> 1948 Devrimi sırasında bütün entellektüeller mektuplaşıyorlar. Orada Engels, Hegel'in anlayışına ilişkin Hegel'de tarih yoktur, bu bize göre bir tarih değil diyor çünkü bu elle tutulur bir tarih değil, insanlığın tarihi değil, kutsanmış bir tarihtir, bu düşüncelerin tarihidir. 1844 el yazmalarında Engels ve Marx şunu diyor; Tarih insana dair yegane bilimdir (tarih, insan, bilim vurgusu var). **Bilim olabilmesi için insana dair olması lazım, tarihin tüm hareketi insanın kendi kendini yaratışı sürecidir.** İnsana atfedilen irade, insan aynı zamanda kendi kendini yaratan bir varlık oluyo, yani yaradılış sürecini de maddeci bir şekilde yorumluyorlar. “Gerçek ilişkileri görmezden gelen kendini prenslerin ve devletlerin cafcacflı dramına hapseden bugüne kadar gelebilmiş tarih anlayışı ne kadar da saçmadır”. Mevcut tarih yazımlarını eleştiriyorlar.

—> **Kutsal Aile** : Genç Hegelci grubu aile olarak tanımlıyorlar, onlara siz kutsal ailesiniz diyor. Tarih hiçbir şey yapmaz, savaş vermez, tüm bunları yapan yaşayan gerçek insanlardır. Tarihin konusu gerçek insanlar yaşayan insanlardır. İnsandan bağımsız tarih olamaz. Hegele göre tarihte olan, gerçeklikte olan her şeyi yapan şey ;tin, ruh var değişmez. **Yapan, sahip olan, savaşı kim varsa insan; insan da kendi kendini yapar. Tarih sanki bir insanmış gibi kendi amaçlarına ulaşmak için insanları vasıta olarak kullanan ayrı bir mevcudiyet değildir, tarih amaçlarının peşindeki insanın etkinliğinden başka bişey değildir.** Gerçek bilim, insan ve insanın iradesi vurgusuyla karşı karşıya geliyoruz. Yani tarihsel materyalizmin maddecilik vurgusu tarihte vücut buluyor zaman ve mekanla ilişkili oluyor, onun da en önemli özelliği bir öznesi olması, özne de insanın kendisi. **tarihsel materyalizmde çıkış noktası irade ve insan ve insanın gerçeklik (zaman ve mekan) içersindeki yeri.** Bundan dolayı Marx temelde gerçekliği zamandan bağımsız evrensel olduğu iddialarına meydan okuyor. Yani zamandan ve mekandan bağımsız bir gerçeklik olamaz. Bundan dolayı da politik iktisatta, Adam Smith ekolüne kapitalizmin bir üretim biçiminin tarih dışı şekilde açıklanmasına karşı çıkıyor. “Kapitalizm de insan doğasının bir ürünü olarak görür. (adam smith - idealist)” Piyasa ilişkilerinin doğal olduğunu, görünmez el, yani insandan bağımsız, evrensel ve engellenemez var olacak. İdealizm bir tarih dışılık vurgusu yapar.

—>Burdan bir takım kavramsal meselelere gelicekler, bir takım toplumsal meselelerin ayırdındalar ama tam da elle tutulur şekilde formüle etmeye yeni başlıyorlar. Toplum içinde yaşayan insanlar bir takım **sınıflara** ayrılıyorlar. Bunu ifadelendirmek kolay çünkü bir önceki üretim tarzı feodalite olduğu için toplumlar zaten gözle görülür ve hukuki olarak sınıflara ayrılmıştı. Bundan dolayı sınıf anlayışı kapitalizm öncesi toplumlar zaten hukuki ve siyasal zorunlu olarak sınıflar ayrılmıştı.Piyasa ekonomisi ve liberalizm bunun üzerine bir evrensel özgürlük ve eşitlik vurgusu yaptığı için burjuva ideolojisi, bunun artık ortadan kalktığını iddia ediyor, artık toplumda herkes eşit ve özgür, hala hukuki ve siyasi olarak olmasa da böyle bir vurgu ortaya çıkmaya başlıyor. Marx mevcut piyasa toplumunda da siyasal olarak tarif edilememiş hukuki olarak tarif edilememiş sınıfların olduğunu söylüyor ve bunun da somut olduğunu söylüyor. “İnsanlık tarihinin maddi dünya ile ilişkisi çerçevesinde gelişen bir şey olarak değerlendirilir. Yani insanın insan ile olan ilişkisi de zamanla ve mekanla bağlı olarak maddi dünyanın bir gerçeği.

—> Alman ideolojisi' kitabında diyorlar ki; **Koşullar insanı yarattığı gibi insanlar da koşulları yaratır.** Burda alttan yapısal bir vurgu da var, ama hala vurguyu insana yapar çünkü 1848 öncesi ve sırasında insanların çok ciddi bir siyasal eylemlilikleri var, insanın eylemliliğine, değiştirici, dönüştürücü gücüne ilişkin bir iyimserlik var. Bu 48 sonrasında biraz erezyona uğrayacak.

İnsan doğası değil toplumsal ilişkiler var. İnsanın da değişmez doğası yok, doğasına ilişkin tespit edilebilecek özellikler de insanın kendisi tarafından oluşturuluyor. Bundan dolayı **insan doğasının reddi söz konusu; insanın insan olması insanın doğayla olan aktif mücadelesiyle gerçekleşiyor.** İnsan doğası kavramı aslında kavramsallaştı, o dediğiniz insan doğası o anki insan doğasıdır; o zamanki zaman ve mekana göre değişir. Değişmez öz değildir. İnsanın doğayla/hayatla/üretim mücadelesi, survival'ı bu mücadelenin kendisine "insanın kendi kendisini üretmesi ve toplumu oluşturması" diyorlar.

—> Materyalist tarih kavrayışına göre **tarihte belirleyici faktör gerçek yaşamın dolaysız temel gereklilikleri üretimi ve yeniden üretimi.** İnsan, gerçeklik, insan iradesi, insanın yapıp ettikleri, insanın yaratıcı faaliyetleri daha sonra maddi gerçeklikte toplumdaki sınıfların varlığı, eskiden hukuki ve politik olarak vurgulanan ve sınırları belli olan sınıfların kapitalizmde piyasa ekonomisinde de mevcut olduğu ve insan toplumlarının ilişkilerinin bunlara dayandığı yani sınıf kavramına. **İnsanın kendi kendini yaratması sürecindeki aktivitesine de üretim deniyor. "Yaşamı belirleyen bilinç değil ama bilinci belirleyen yaşamdır."** **İnsanın bir bilinci var fakat bunu hayatta kalma mücadelesi içerisindeki maddi gerçeklik belirliyor.**

—> 1848'den 67'ye geçtik. Tüm yaşamın ve dolayısıyla tüm gerçek tarihin temeli olan maddi üretimin gelişmesine. Burda tüm yaşamın ve tüm gerçek tarihin oluşumunu maddi bir temel dayandırdı. İnsan yok, insan iradesi yok. Ama bu cümlede insanın ve insan faaliyetinin olmadığı maddi gerçekliğe de yapısalcılık diyoruz. Marx ve Engels'in tarihsel materyalizmi maddiyatçılığında bir özne vurgusu insan vurgusu var, diğer yanda da ondan bağımsız bir maddi gerçeklik yapı vurgusu var. Yani **sosyoekonomik konjonktür.** Marx'a yapılan **iktisadi indirgemecilik** vurgusu burdan çıkıyor.

—> 52'deki darbe: Fransa'nın 2. İmparatorluk dönemi üzerinde yazarken Marx, **insanlar kendi tarihlerini kendileri yapar ancak istedikleri gibi değil diyor.** Artık maddeci vurgu değişti. 1844 civarında insan kendi kendini yaratır diyordu. Maddi yapısal ilişkiler. Tarihsel materyalizmin 2 gergin vurgusu , 2 gergin ilişkisi çelişkili. Diyalektik vurgu - madde birbirleriyle çelişkili olan şeylerin bütümsel birliğidir yani **çelişkilerin birliği.** Her maddede birbirleriyle çelişki içinde olan bir bütünlük vardır. Onu da toplumda tanımlarken nerde tanımlayacaklar: Kapitalizm bir bütündür, burjuvaziden ve işçi sınıfından ayırt edilemez, burjuvazi yoksa kapitalizm yoktur işçi sınıfı yoktur, birbirlerini sömüren (feodalite de lord-serf ama feodaliteyi çelişkinin birliği oluşturuyor.). Bundan dolayı **tarihsel materyalizmde yapısalcılıkla irade özenini vurgusu tarihsel maddeci görüşün bütünü oluşturuyor.** Çelişkili görüş.

Sosyalizm/Komünizme Geçiş

—> Maddi gerçekliğini bilmediğiniz bir şey hakkında fikir yürütmek idealizm olur. Kapitalizmden sonra kapitalizmin

özelliklerinden yola çıkarak zaten bu iş sosyalizme ya da komünizme gitmeli tartışması; kendiliğinden olacak mı yoksa birileri çıkıp bunun mücadelesini vercek mi, bu sorunun cevabı Marx'ta yok. Aynı zamanda ideolojik bir inanç da var, bilinmez.

İlkel/ komünal toplumda sınıf yok. Burdan sınıflı topluma geçiliyor, kırılma oluyor. - Köleci toplum - Feodal toplum - Kapitalizm - Sosyalizm/ komünizm (Sınıfsız toplum.)

—> 2 çelişkili durum var; **bunlardan birbirlerine geçiş ne zaman, ne şekilde, neden, hangi yollarla geçildiği çok net değil ama temel teorisi var.** Köleci, feodal, kapitalizm bunlar bir üretim tarzı. Her üretim tarzı uzlaşmaz çelişkilerin birliğine sahiptir. **Bir bütün olarak her üretim tarzı kendi içinde çok çelişkili bir sınıfsal birlikteliğe sahip;** köleler ve sahipleri arasında bir sınıf mücadelesi var, bu mücadele sonucunda lordlar ve serfler oluşuyor. Bunlar arasında bir sınıf mücadelesi var çünkü birbirlerini sömürüyorlar (lordlar serfleri sömürüyor), bu sömür ilişkisi sınıf mücadelesine neden oluyor. Bu sınıf mücadelesi bu üretim tarzını yıkıyor ve yenisini oluşturuyor. Kapitalizmde işçiyle-kapitalist arasındaki sınıf mücadelesi, sınıfları ortadan kaldıran bir durum var. İşçi sınıfına bir misyon biçiyor. Bundan dolayı **Marksizm'le Hristiyanlık arasında bir ilişki gören çok düşünür var çünkü bir peygamber gibi işçi sınıfına bir uygarlık misyonu yüklüyor.** İşçi sınıfı tarihte ilk ezilen sınıf olarak ilk gelecekte kimsenin sömürülmediği ve ezilmediği bir toplumu yaratacak bir misyonla ilerliyor. **İşçi sınıfının sınıf mücadelesi kapitalistleri ortadan kaldırdığı zaman artık bir başka sınıflı topluma geçmeyecek, işçi sınıfı kendisiyle birlikte mevcut bütün sınıfları ortadan kaldıracak.** Burda işçi sınıfına, tarihsel maddeci ilişkilere dair bir analiz yaparken aynı zamanda işçi sınıfı başka bir toplumu yaratmak ve sınıfsız toplum olacak. İlk defa sömürülen sınıfa bir misyon yüklendi. Diğer geçişlerde iradeye, öze vurgu yapmıştık. Toplumsal kesimin eylemiyle, çatışmayla geçiliyor fakat kapitalizmden komünizme geçerken bazı sorular var. **Burda da bir sınıf mücadelesi var fakat bu uzlaşmaz çelişkilerin sonucunda yapısal olarak mı sosyalizme geçilecek, bir mecburiyet var mı yoksa işçi sınıfının (öznenin) eylemiyle mi olacak ? Bu eylem bilinçli etme mi olacak yoksa bilinçsiz eylem mi olacak?**

- **Üretim Biçimi:** Üretim biçimi sınıflı toplumlara geçildikten sonra var. **Köleci, feodal, kapitalizm bunlar bir üretim tarzı.** Üretim biçimi sınıflı toplumlarda ortaya çıkıyor. Her üretim biçimi 2 tane temel olgudan oluşur: üretim tarzı ve üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki ilişkiden doğuyor.
- **Üretici güçler :** Üretim araçları(toprak, makine, sanayi) en önemli üretici güçtür çünkü bütün bu sistemi tanımlayan özelliklerinden biri, en büyük üretim aracı topraktır. Üretim araçları neden önemli? Marx ve engels bu sınıfları bu üretim araçlarının mülkiyetine göre tanımlıyor. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar sömürenlerdir, sahip olmayanlar da ezilenler. Üretim araçlarını sömürülenler kullanıyor ama üretim faaliyetini onlar yapıyor. Toprağın sahibi olan lordlar, serfleri zorla çalıştırıyorlar, bunu siyaseten zorla yapıyorlar. Kapitalizmde değişecek orda zorla diye bir şey yok, üretim aracının sahibi emek gücünü satacak olan kişiye ücretini verecek, asıl zenginliğe ise üretim aracı sahibi kapitalist ulaşacak, zor yok(İktisadi zor belki.). Teknoloji ve emek gücünün birleşimi.

—> Sınıfları bunlara göre oluşuyor; üretim araçlarının sahibiyle- üretim araçlarının sahibi olmayıp üretim yapanlar; bunlar arasındaki ilişki de üretim ilişkisidir. Üretim ilişkilerinde çatışmalı bir ilişki var, her zaman çatışmayla da tezahür etmez. Çelişkili birliktelik var ve bu ilişki biçimi de üretim ilişkisi. Burdaki ilişki de sırf mücadelesine yol açıyor

—> Altyapı/temel: Üretim biçimindeki üretici güçler ve üretim ilişkilerinin seviyesi, üst yapıyla belli bir ilişkisi var.

—> Altyapıyla üstyapı (siyaset, hukuk, kültür, ideoloji ; yani idealar dünyası.) arasındaki ilişki. Üstyapının altında altyapıdaki değişimler var. Üstyapı bu temele dayanıyor ve aynı zamanda diyalektik oldukları için bir kere ortaya çıktıktan sonra ikisi de birbirini biçimlendiriyor.

—> Bu sistemin asıl dönüştürücü şeyi ne köleciden feodale geçilirken? Üretici güçlerin gelişmesi mi (teknolojik gelişmeler gibi) üretim ilişkilerini belirledi, zorladı ve sırf mücadelesine yol açtı? (teknolojik indirgemeci yorumu). Üretici güçler gelişirse bütün bu altyapı değişir, altyapı değişirse üstyapı da değişir o zaman herhangi birşey yapmaya gerek yok mu? Bu bakış açısından Marksist olarak örgütlenmeye, siyasal mücadeleye gerek kalmaz, bu da Marksist bir davranış değil zaten. Bunu destekleyen entellektüeller var, desteklemeyenler de var. Marx tarih sınıf mücadelelerin tarihidir diyor, tarih üretici güçlerin gelişmesi tarihidir demiyor. Burda teknik bir yere vurgu yapıyorsunuz.

—> Lenin altyapı var, sınıf mücadelesi var, Rusya'da işçiler grev yapıyor, hiçbir şey değişmiyor diyor. Değişmesi için örgütlenmem, parti kurmam lazım diyor, bu parti belli bir gelecekte kurulacak toplumun ideolojisine dayanması lazım diyor, bu parti belli bir ideolojiyle hukuksal düzeni yıkması lazım devrim böyle olur diyor. Üstyapı altyapıyı mı belirleyecek yani, lenin idealist mi oldu? Hayır, Lenin der ki altyapı öyle bir aşamaya geldi ki zaten bende bunu bu altyapı böyle bir aşmaya geldiği için yapıyorum.

Teoride önemli boşluklar vardır;

1. İlkel toplumdan niye sınıflı topluma tam olarak geçtik, tarım devrimi oldu, niye birileri yaratılan zenginliğe el koydu da çoğunluğu mahrum bıraktı? Bu soruyu insan doğası dışında nasıl açıklarsınız Marksizmle.
2. Köleciler toplumdan ya da feodal toplumdan geçişi mekanik olarak anlatabiliyoruz yani üretici güçlerin gelişmesi hangi aşamada üretim ilişkilerindeki çatışmayı daha fazla güdülüyor ve neden oluyor.
3. Burdaki sınıf mücadelesi neden kapitalizmin yapacağı sınıfsız topluma değil de feodalizme geçiyor. Çünkü üretici güçler başka bir ütopyik komünizmin oluşmasına yeteri kadar gelişmediği için yine başka bir sömürücü düzen ürettiler. Geçişler arasındaki tartışmalar maddi tartışmalar.

—> Bu kavram setini ve bunlar arasındaki ilişkileri dondurursanız, burdaki işleyiştten, diyalektikle işletilen (altyapı- üstyapı arasındaki ilişki diyalektiktir) bunun için karşılıklı mekanik bir ilişkisinin olmadığı bütüncül bir kaşıllık diyalektik ilişkisinin olduğunu bir şekilde işletilmesi gerekiyor. Dünyadaki Marksistler'in çoğu olarak idealist çünkü bunu ilahi bir postura olarak ele alıyorlar ve donduruyorlar. **Dondurursanız bu set bir skolastik düşünce olur. Yani iman etmeye başlarsın idealist gibi ve tarihsel materyalizmden çıkmış olursun.** Komünizmi de peygambervari bir şey olarak görüyorlar, o zaman da idealist olmuş oluyorsun. Marks'ın komünizm üzerinde yazmamasının en büyük sebebi bir şey yoksa onun özelliklerini inceleyemezsin çünkü zaman ve mekanda var olan maddi gerçekliktir.

—>Tarih gerçekliğin incelenmesidir, geçmiş için kolaydır, günümüz içinde inceleme kolaydır ama gelecekte oluşacak olanı **ancak iddia edebilirsin, öngörebilirsin ama olmamış bir şeyin tahlilini yapamazsın.** Biz bugün komünizim olarak 20.yy'da Rusya'daki "real sosyalizm" inceliyoruz. Çünkü artık o maddi, olmuş.

—> Sınıf mücadelesi, altyapı üstyapı, üretici güçler vurgusu ön planda. Sermaye birikimini incelediğinizde, üretici güçler, yapısal ilişkiler üzerinde durmanız gerekli. Marx ve engels bütün bunlar iktisat değildir diyor, toplumsal bişey aynı zamanda. "Kapitalizmi o kadar çok çözümlemeye çalıştık ki gençlerin iktisadi indirgemeci yaklaşımından biz de sorumluyuz, teorimizde iktisadın önemi yok çünkü bizim teorimiz iktisada dayanmıyor, emek gücü de var, üretim ilişkileri esastır sınıf mücadeleleri vardır bu da toplumsal bir şeydir ve sosyolojiye dairdir". Marx'ın 2 şansı vardı: İlki söylediği şey idealistliğin bilimsel bir önerme olduğu için yanlışlanmaya, gelişmeye açık oluşu. 2. Şansı ise 20.yy soğuk savaş ikliminde belli bir ülkede hiç öngörmediği halde resmi ideoloji olarak kullanılmasıdır. Marksizm: içinde yaşanan maddi hayatın analizi olduğu için, kapitalizm varoldukça hala gelişmeye devam edecektir.

5.DERS

- Bu derse kadar tarih yazımındaki temel tartışmalar, ekoller, tarih nedirden başlayarak, tarih yazımını 20.yy'a gelen kadarki tartışmalarını, daha sonra tarihsel materyalizmin tarihe ilişkin çıkış noktaları işlendi. Geçen haftada temel kavram setini incelendi. Bu hafta ise kavram setinin üzerine genel felsefi tarih görüşüyle kavram setlerinin ne şekilde çalıştırıldığı ve bunun üzerinden nasıl tartışmaların ortaya çıktığını ele alacağız. 19.yy'ın sosyal bilimlerinde insanlık tarihini belli aşmalarda işleyen belli ekollerle benzerliklerinden bahsetmiştik marksizm için.

—> 19.yy da önemli gelişmelerden bir tanesi **Darwin'in evrim teorisi; türlerin kökeni, etkileri** önemli. 19.yy'da insanlık tarihini belli bir evrim skalası içerisinde birbirini takip eden aşamalar şeklinde inceleyen çokça insan var; sosyolojide iktisatta, fen bilimlerinde. Marx'ın tarihsel materyalizmin bu aşmacı bakış açılarından farklılaşması çok daha karmaşık bir kavramsal set kullanması. Mevcut incelemiş olduğu var olan topluma ilişkin geliştirdiği kavram setini insanlık tarihine uyguluyor. Marx'ın etkisi, dünyanın belli bir kısmında görüşleri resmi ideoloji haline gelmişti ve entelektüel alemde önemli yer edinmiş biri. Ortaya koyduğu girift, sofistike kavram seti: ampirik verilere doğrudan dayanmadığı, felsefi bir önerme olduğu için kendisini yeniden üretebiliyor. **Üretici güçler, üretim ilişkileri, Üretim biçimleri birbirini izleyen silsileleri genelde üretim tarzları olarak açıklıyor. Yani her bir aşama belli bir üretim tarzı var : köleci / feodal/ kapitalist üretim tarzı. Hepsi bir üretim tarzı, ve her üretim tarzının birbirleriyle karşılaştırılabilir bir işleyişi ve kavramlar dünyası var.** Bu kavramlar dünyasının sıfatı değiştikçe anlamı değişiyor. Her üretim tarzı kendi içerisinde birbirleriyle ilişkili kavram setleri oluşturuyor; üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki ilişkiden oluşuyor her üretim tarzı. Her üretici güçler seviyesiyle belli bir üretim ilişkileri seviyesi denk düşüyor. Üretici güçler: emek gücü ve teknoloji, üretim araçları da deniyor bunlara. Hepsi belli üretici güçler seviyesini oluşturuyor. (Mesela feodal üretim tarzında teknoloji yani üretim aracı karasabandır, üretim aracıda topraktır)

—> Kara saban size feodaliteyi verir, buharlı makine size kapitalizmi verir. **Belli bir üretim aracı belli bir üretime denk düşer.** Sadece teknolojik gelişmelerden bahsedersen ; teknolojik determinist olursunuz. Yani belli bir teknolojik gelişmişlik seviyesi sanki size bir üretim tarzı ve toplumsal durumu veriyormuş gibi gösterir ve buna teknolojik indirgeme denir. Konu burda bırakılmamalıdır, doğru değil. Bunun bir total tarih görüşü olduğunu tarihsel materyalizm içinde görücez. Üretim tarzının içindeki temel donelerden bir tanesi üretici güçler (üretici güçler; emek gücü, teknoloji , üretim aracı) Bunun ilişki içerisinde olduğu bir de üretim ilişkileri var: insan gruplarının kendi aralarındaki toplumsal ilişkidir bu. (Örneğin feodalitede karasaban var tarım esas ,toprak üretim aracı; buna denk düşen bir üretim ilişkisi var bu üretim ilişkisi de temel toplumsal sınıfları oluşturacak yani insanlar arasındaki ilişkiler de sınıflar arasındaki ilişkilere, üretici güçlerle ilişki içinde. Uygarlığa geçildikten sonra bütün toplumlar sınıflı toplumlar; sınıflı toplumlar da üretim ilişkisine denk düşer.

—> Üretim ilişkisi içindeki sınıfları arasındaki ilişkiyi ne belirliyor? Üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki ilişkiyi bize verir.

Her üretim tarzındaki toplum: 2 temel sınıfa dayanır, bunlar arasındaki ayrımı da üretici güçler içindeki üretim araçlarına sahip olanla olmayan arasındaki ilişki belirler. Sahip olmayan ama kullanan, işleyen sınıflar ezilen sınıflardır. Bu sebeple üretici güçlerle üretim ilişkileri birbirinden koparılamaz. Teknolojik seviyeyle emek gücünün durumuyla üretim aracının ne olduğuyla toplumdaki üretim ilişkisi birbirinden koparılamaz. Üretim ilişkilerinin ne olduğu, burdaki sınıfsal ilişkilerin ne olduğu, onun üretici güçlerin seviyesiyle olan ilişkisine bağlı. Feodalitede üretim ilişkileri; lordlarla serfler arasındaki ilişki. Lordlar üretim araçlarının sahibi oldukları için feodalitede reayayı zor gücüyle çalıştırıyor. Ürettiklerine el koyuyor, reaya da benim emek gücü de benim diyor. Böylece üretim ilişkileri belli bir sınıfsal ilişkiye denk düşer. **Üretim tarzının üretici güçler ve üretim ilişkileri kısmı altyapıyı oluşturur. Bir toplumun/üretim yapısının altyapısı üretici güçler ile üretim ilişkilerinden oluşur. Bir de toplumun üst yapısı vardır: hukuk, ideoloji, siyaset, devlet, kültür.** Feodal üretim tarzının altyapısı; toprak üzerindeki emek gücü karasabanla üretim yapılıyor, serfler-lordlar arasındaki üretim ilişkisi toplumun altyapısıdır. Bu altyapıya uygun bir üst yapı gelişir. Bu da o üretim tarzına uygun, feodal devlet, dinler,. **Üretim tarzı değiştiği için ona uygun bir din anlayışı ortaya çıkıyor. Altyapıdaki dönüşüm size üst yapıdaki görümleri veriyor. Bundan dolayı marksizmde üretim ilişkileri ve üretici güçler arasındaki ilişki daha diyalektikken, bunları altyapı-üst yapı olarak soyutlamaya başladığı zaman marksizmde terazi daha çok altyapıya kayar.** Altyapı daha belirlenimlidir. Üstyapı daha fazla bağımlıdır altyapıdaki ilişkilere. Bundan dolayı altyapı ile üstyapı arasında belli bir ilişki koyar.

—> Kapitalist üretti güçler ve bunlar arasındaki ilişkiler farklı bir sınıfsal ilişki ortaya çıkartır; kapitalist Burjuvazi - işçi arasında ilişki çıkartır. Kapitalizmde din kapitalizme göre değişir, ideolojiler, gündelik hayat, hukuk, idare, insanlar arasındaki duygular, devlet, bütün üstyapısal kurumlar kapitalizmin işleyişine göre değişir. Onun için farklı değere yargıları silsileleri ortaya çıkar. Bu felsefi düzeyde bir önerme ve her üretim tarzı (aynı zamanda diyalektik materyalizm de varya: her nesne kendi içi dinamiği çerçevesinde hareket eder, aslolan değişimdir dönüşümdür, bağlamı oluşturan bir dinamizm var. Bu iç dinamikle her üretim tarzında onu yaratan dinamik sınıf çatışmasıdır. Altyapıdan üretim ilişkileri ile üretici güçlerde sınıflar ortaya çıkıyor. O dinamik iç yapıyı oluşturan da toplumsal ilişkiler üretim ilişkileri ya (lordla-serf arasında ,) bunlar arasındaki sınıf ilişkisi çatışmalı bir hal alır. **Çünkü üretim araçlarına sahip olup üretimdeki artığa el koyan sömürülenle - sömürülen ilişkisi doğası gereği çatışmalı bir ilişkidir. İnsanlık tarihindeki temel dinamik, hareket yasası yani sınıf çatışmasıdır.**

—> 19.yy'da insanlık tarihinde belli aşamalar gören görüşler; bu aşamaları söylerler fakat neden bu aşamalar var ve bir aşmaktan diğerine neden geçiyoruz bunlar çok fazla yok. Neden, nasıl geçildi, neden var oldular bunlara dair bir teori yok. (Ya da daha biyolojik bir görüş var). Organik görüş. Tarihsel materyalizmin farkı bu aşmalar arasında (maddeci olduğu için) geçiş tartışmaları oldukça önemlidir. İlkel toplumdan ne oldu da sınıflı topluma geçtik? Ne oldu da bir üretim tarzından diğerine geçiliyor? Nasıl geçiliyor, felsefi düzeyde bu kavram seti nasıl işliyor? Kavram setinin olgusal /ampirki düzeyde bu nasıl gerçekleşiyor? Değişim tartışmaları.

—>Tarihsel materyalizmde bu dış etken iç etken ikisi de vardır. Fakat tarihsel materyalizmde maddeci görüşte, nasıl altyapıya vurgu varsa, ne olduğundan bağımsız değişim genelde iç etkenlerle açıklanır. Dış etki olsa da, sonrasında ne olduğu onun iç yapısıyla ilişkilidir. Değişmesine neden olan şey dış etken olsa da, hala iç etken belirleyicidir. Kavram setleri; artık ürün ve artı değer kavramları. Çünkü üretici güçlerle üretim ilişkileri birlikte bir üretim tarzında üretim gerçekleştiriyorlar. Üretimin temel amacı artık, bir fazlalık ortaya çıkarmak. Somut anlamda bir ürün, aynı zamanda bu artık ürün somut bir değer. Somut ürettiğiniz artığın değeri her zaman aynı değil (altın gibi)

—> Ne oluyor da bir üretim tarzından diğerine geçiliyor?

İlkel toplumdan feodal topluma uygarlığa geçerken, uygarlığı yaratan zengin çünkü artık mülk ortaya çıktıktan sonra, artık o topluluktaki herkes aynı derecede çalışmak zorunda değil, hatta iş bölümü ortaya çıkıyor. İdareciler, düşünürler, rahipler bunlar çalışmadan varoluyorlar çünkü üretimin ortaya çıkardığı ürün fazlası onların artık doğrudan üretim aracı (toprak) üzerinde çalışmalarını zorunlu kılmıyor. Başkalarının üretimiyle hayatta kalıyorlar. Yani ilkel toplumdan sınıflı topluma geçilmesinin temel nedeni toprağın üretim aracı haline getirilmesidir. Toprağı bi üretim aracı haline getirip onu işleyip üretmeye başladıkları zaman orda bir iş bölümü ortaya çıkıyor ve kendi aralarında üretim ilişkileri doğuyor. Bu üretim ilişkileri de sınıfları doğuracak. Üretim aracına el koyup ve onun üstyapısını oluşturacaklar. (şehirler, kent devletleri, ilk devletler, kültür ortaya çıkacak) Yani burdaki gelişmenin temel dinamiği artık ürünün ortaya çıkması, ve bu artık ürüne el koyarak o zenginliğin sahibi olanların egemen hale gelmesi , sınıfların ortaya çıkması. : İlkel toplumdan feodal topluma kabaca böyle geçiliyor. Temelde de üreticiler köleleştiriliyor. Egemen sınıf, onlar arasında otoriter ilişkiler olabilir, ama demokrasi olduğunda da bu demokrasi egemen sınıfın kendi içersindeki bir ilişki, toplumsal anlamda demokrasi değil.Sınıflı topluma bu şekilde geçiliyor.

—> Bir sınıflı toplumdan diğer sınıflı topluma neden geçiliyor? Ne oluyor da kölecilerden feodal topluma geçiliyor? Niçin, nasıl, ne kadar sürede, hangi yolu izleyerek geçiliyor ve her geçilen yerde de aynı şekilde mi geçiliyor ve aynı sonucu mu doğuruyor? Dünyanın her yerinde bu geçiş aynı mı oluyor? Feodalizmden günümüz kapitalist piyasa toplumlarına nasıl ve neden geçiliyor?

Köleciler toplumlarında bir sınıfsal ilişki var ama sınıf çatışması oldukça az, köle ayaklanmalar az. Feodaliteye geçildikten sonra serflerin durumu kölelerden daha iyi olmasına rağmen, sınıf çatışmaları daha fazla. Çatışmacı sınıf mücadeleleri var. **Marx'a göre bir üretim tarzından diğer üretim tarzına geçişte, o üretim tarzının iç ilişkileri yani sınıfsal ilişkileri ve sınıf çatışması/mücadeleleri tarihin motorudur. Yani değişimi ve dönüşümü getiren dinamik, bundan dolayı değişim ve dönüşüm asıl olarak iç etkenlerden kaynaklanıyor, o üretim tarzının kendi iç yapısından. Daha sonra 20.yy'da da gelişecek, İç dinamiğin önemi arttı. Tarihsel materyalist maddeci görüşte asıl olan maddenin kendi iç yapısı. Ve değişim maddenin kendi iç yapısındaki devrimden dolayı gerçekleşir. Toplumsal tarihte buradaki dinamiğin adı sınıf çatışması ve bu sınıf çatışmasının ürettiği sınıf mücadeleleri, bundan dolayı toplum dönüşüyor. Bu sınıf mücadelesi altyapıda ortaya çıkıyor, mücadeleleri mevcut üretim tarzının altını oyuyor sınıf çatışması. Belli bir noktada, altyapıdaki bu dinamik üstyapıyla uyumsuz hale gelmeye başlıyor, aralarındaki denge sarsılıyor. Mesela; insanlar mevcut dine başkaldırıyor, mevcut devletle devam edemez hale geliyorlar siyasal yapıyla yapmaz hale geliyorlar. Mutlak monarşi meşruti monarşi olacak o da cumhuriyete evrilecek. İdeolojiler, hukuk değişecek. Bazen egemen sınıfta başka bir üretim tarzına geçişte müdahalede bulunacak, yani sadece aşağıdakilerin mücadelesi değil. Mevcut üretim tarzı artık sürdürülebilir bir hal olmaktan çıkıyor. Feodalitede tam tersi, aristokrat sınıfta aristokrat sınıf değişimi istemiyor, direniyor. Değişim sınıf çatışmasıyla gerçekleşiyor, egemenlerde direnebilmek için kendi içlerinde de çatışabiliyor. Hem sınıf çatışması hem de üretim tarzının devamı mümkün olmadığında üretim tarzı değişmeye başlıyor. Geçişlerde; sınıf mücadelesindeki çatışma o üretim tarzının altyapısını ve sonrada üst yapısını ya ortadan kaldırıyor ya da dönüştürüyor ve o süreçte başka bir üretim tarzına geçiliyor. Yani tarihsel materyalizmin kavram seti teorik olarak bu şekilde işliyor. (Kavramsal düzeydeki felsefi postulası ama gerçekte bu geçiş her toplumda farklı işliyor bundan dolayı 20yy da muazzam bir geçiş tartışması oluyor. Her ülkede farklı oluyor, ikisinde kapitalistleşse de farklı zamanlarda ve şekillerde oluyor. Hem altyapı da hem üstyapıda farklılıklar var. Bunlara dair tartışma; tarihsel materyalizmdeki asıl tartışmanın muhteviyatı politik. Çünkü asıl mesele geçmişe dair değil , asıl mesele geleceğe dair. Çünkü tarihsel maddecilerin temel tartışması gelecek, marxta da, yani sosyalizm ve komünizm nasıl kurulacak tartışması. Bu geçişler toplumların nasıl hareket edeceğini belirler. Kapitalizmden sosyalizme nasıl geçilecek. Neler belirleyici olacak; Üretici güçlerin gelişmesi mi belirleyici olacak, üretim ilişkilerinin sınıf mücadelesinin şekli mi belirleyici, alt yapı üst yapıyı mı belirleyecek ,ya da "altyapıdaki değişim belli bir noktaya geldikten sonra önemsizdir asıl olan üstyapıya dair mücadelelerdir ona ilişkindir" mi.**

—> Feodalizimden kapitalizme geçişe ilişkin çok fazla teori var ve en temel teorilerinden biri **iç dinamik dış dinamik tartışmasıdır. Burada iki ekol var. Bunlar Sweezy (iktisatçı) ve Maurice Dobb ekolüdür.** Bu ikili arasında 1940 – 1950 yılları arasında bir tartışma gerçekleşiyor. Sweezy'e göre kapitalizme, piyasa ekonomisine kentler ve orta çağdaki fertler arasında cari olan ticaret yoluyla geçilir. **Yani kapitalizmin esası Sweezy'e göre malların dolaşımı ve ticarettir.** Ticaret kentlerde gerçekleşir. Feodalitede kentler kendi hukukuna sahip daha özgün yerler olduğu için aynı zamanda da özgürlük sahibidir. Lord ve self arasındaki ilişkinin çok daha farklı olduğu kent ekonomisi ticarete ve zanaata dayalı olduğu için kentler, feodalitenin baskısından kurtularak piyasa ekonomisinin ve kapitalizmin doğuşuna neden oldu. Burdan yola çıkarak “Bağımlılık okulu” denen başka bir ekol ortaya çıkıyor. **Bağımlılık okulunun temel derdi “niye dünyada gelişmiş ve geride kalmış ülkeler var?” sorusudur.**Bağımlılık ekolünün tezi ; **ülkelerin geri kalma sebebi , gelişmiş ülkelerin geri kalmış ülkeleri geri bırakmış olması, yani emperyalist sömürü ilişkileridir.** Ticaret yoluyla ilk etapta gelişenler daha sonra geride kalanların gelişmesini engellemesi buna yol açmaktadır. **Buna göre Bir ülke kalkınmak istiyorsa emperyalist sistem içerisinden kopması gerekir.** Bunun en önemli teoristlerinden bir tanesi Andre Gunder Frank. Frank diyor ki bağımlılık ilişkilerine son verilmedikçe dünyadaki hiçbir ülke az gelişmiş olmaktan, gelişmemiş olmaktan kurtulamaz. Fakat Franka göre asıl önemli olan ticarettir. İnsanlık tarihinde ticaret hep olduğu için kapitalizmin tarihide insanlık kadar eskidir.

—> Bu görüş aslında kapitalizmin ilk büyük temsilcilerinden olan Adam Smith’in görüşüdür. **Adam Smith diyor ki piyasa ilişkileri hep vardı, devlet ve siyaset bu görünmez eli engellediği sürece kapitalizm işlemez ve piyasa ilişkileri bu siyaset nedeniyle ortaya çıkamaz.** Bu düşünce aynı zamanda Marksizm tezidir. Kent ve burjuvazinin gelişimi Marx’ta da var. Diğer yandan Dobb ve Sweezy ile olan tartışmada Sweezy diyor ki kentlerde ticaret bir şekilde gelişti ve feodal ilişkileri dağıttı bu sayede burjuvazi gelişti sermaye biriktirdi ve önce mutlak monarkları sonra meşruti monarşiyi en son da cumhuriyeti destekledi. Sweezy’nin bu düşüncesine karşı Dobb da diyor ki; Aslen bu düşünce Marx’ta olsa bile bu Marksist bir tez değil, bu Smith’in liberal bir tezidir. Çünkü üretim tarzları arasındaki geçişte bu kavram setine hem de ampirik araştırmalarımıza uymuyor diyor çünkü alt yapı ve üst yapı bir kavram setimiz, üretici güçlerin gelişmesi var ve o üretim araçlarına sahip olan bir sınıf var burada da karşımıza sınıf mücadelesi çıkıyor. Burdan yola çıkarak Dobb , tarihsel maddeciliğe göre bir değişim olarsa bunlar arasındaki sınıf mücadelesinden oluşabileceğini söylüyor. Ticaret toplumu neden değiştirdi ticaret hep vardı diyor. Burdaki değiştirici güç lordlar ve serfler arasındaki sınıf mücadelesidir diyor ve bu ilişkide burjuvazi ve ticaretin olmadığını(çünkü feodal dönemde ticaret çok sınırlı bu yüzden de burjuvazi çok asalak bir sınıf) bundan dolayı ticaret ve kentler arasındaki ilişkilerin gelişip feodalizmi yıkamayacağını savunuyor. Feodalizmi yıkacak olan burdaki sınıf mücadelesidir diyor. Genel olarak Dobb ve Sweezy’nin teorilerine baktığımızda ikiside Marksizm ama iki tane bambaşka teori ortaya koyuyorlar ve kapitalizmin neden ortaya çıktığını açıklamaya çalışıyorlar .

—> Marx'ta; ilkel toplum, feodal toplum ve kapitalist toplum vardı. Feodal toplumdan kapitalist topluma geçerken feodal toplumda aristokrasi var ve diğer yanda da bir burjuvazi var, Marx buna inandığı için hemen şöyle bir şey gerçekleştiriyor; alt yapıdaki değişim üst yapıyı etkileyecek. Dobb da buna karşı diyor ki; Bu feodal sistem içerisinde burjuvazi diye temel bir sınıf yok, feodalizm bir sınıflı toplumsa o zaman burdaki sınıf mücadelesi serfler ve lordlar arasındadır, çünkü onun için ticaret temel bir iktisadi faaliyet değil marjinal bir faaliyet burda burjuvazi sınıfı aristokrasiye karşı bir devrim yapacak bir sınıf değil. Dobb'a göre feodalizmden kapitalizme bir iç ilişki dolayısıyla dönüşüm gerçekleşecek. Sweezy'e göre ise feodalizm dışında ticaret nüfuz ederek feodalizmi parçalıyacak dönüştürülecek, o ticarete hakim olan sınıfta aristokrasiye karşı Fransız devrimine benzer devrimler gerçekleştirerek bir burjuva toplumu ortaya çıkarılacak.

Kitap Notları

—> **Emek / Artı Değer / Sınıf / Sömürü:** Marx'ın temel gözlemi, emeğin insanı hayvanlar aleminden ayırdığıdır. Yerleşik tarıma geçiş, hayvanların ehlileştirilmesi gibi yenilikler sayesinde emeğin daha üretken hale gelmesiyle, topluluklar, yemek, barınak, giysi vb. basit ihtiyaçlarının ötesinde bir artı değer üretebilmişlerdir. Bu esaslı geçişten sonra, toplum hükmedenler, hükmedilenler, sömürenler, sömürülenler olarak ayrılmış ve böylece sınıflı toplum ortaya çıkmıştır. Toplumsal sınıf, öylesine yaşantımızın bir parçası haline gelmiştir ki, durup düşünmeyiz bile ya da düşünsek bile, insan doğasının bir parçası olarak kabul ederiz. Marx için sömürü gerçek anlamıyla, maskeli haydutlar tarafından değil, ancak her bir işveren, her bir malikane sahibi ve her bir efendi tarafından gündüz vakti yapılan bir soygun gibidir. Ancak, sömürü sürecine er geç bir gün meydan okunacaktır. Bundan dolayı sınıfların birbiriyle çatışan çıkarları vardır. "Şimdiye kadar var olan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelesinin tarihidir" Eski Roma'da köle emeğinin sömürüsü hakimdir; Ortaçağ Fransı'sında feodal derebeyleri serfleri (hizmetçi statüsündeki köylüler) sömürür; modern kapitalizmde ise kapitalist işverenler, kişisel olarak özgür ancak ücret için çalışmak durumunda olan kişileri sömürür. Tarih üretim biçimlerine göre bölümlere ayrılabilir: eski ya da köleci biçim, feodal biçim ve kapitalist biçim. Kapitalist toplum tarafından yaratılan refah nedeniyle, Marx ve Engels bu üretim biçiminin sınıfsız bir toplum imkanının önünü açacağını iddia etmiştir: o da sosyalizmdir. Marx ve Engels tüm hayatlarını bu hedefin gerçekleştirilmesine adanmıştır.

—> Marksist Tarihin 3 Nesli : Marx ve Engels, Avrupa'da imparatorlukların hüküm sürdüğü bir dünyada uzun fabrika bacalarının ve demiryolu kapitalizminin görülmeye değer gelişimine tanık olmuşlardır. Orta kuşaktan Lukacs, Troçki ve Gramsci'ninse aşınıklar çağında oldukça farklı sorunlarla uğraşmaları gerekmektedir. Bu kuşaktakiler iki Dünya Savaşı, Rus devrimi (aynı zamanda dejenerasyonu) ve 1930'lardaki buhrana tanık olmuşlardır. Tam tersine, Üçüncü kuşak ise Marksizmi, Soğuk Savaş döneminde kamplaşmanın hakim olduğu bir dünyayla, ekonomik patlamayla, 1960'lann radikalliği ve 1980'lerin buna tepkisiyle ilintilendirmek durumunda kalmıştır. Üçüncü kuşağın sona ermesi, Komünizmin çöküşü ve küresel kapitalizmin sembolleri neo-liberallerin zafer çığlıklarıyla imlenmiştir.

- Marx ve Engels, tarihi, düşüncelerinin bağımsız bir alt bölümü olarak görmediler; onların dünya görüşü zaten özünde tarihseldi. Yani, tüm insan hayatını tarihsel bir anlamda kuramsallaştırmayı ve açıklamayı denediler bundan dolayı tarihsel materyalizm Marksizmle eşanlamlı hale geldi. **Diyalektik, emeğin rolü, sınıf çatışması, tedricilik ve devrim, gelişimin ilerici aşamaları, yapı ve öznelere,** Marx ve Engels'in entelektüel zeminidir. tarihsel materyalizmin iki kurucusunun çalışması, hem teoriyi hem de tarihsel pratiği somutlaştırır. Marksist tarihçiler, tarihin geleneksel biçimlerinde olduğu kadar yenilikçi olanlarında da ileri gittiler.

- Marksist biyografiyi ayırt eden, Marksizmin biyografiyi reddetmesinden öte her biyografi yazanın çözmesi için her daim en büyük yapbozu oluşturan bireyin tarihteki rolü hakkındaki kuramsal açıklıktır. Üretim biçimleri ve sosyal oluşumlar, çok sayıda çalışmayı tetiklerken, üretim güçleri nosyonu da Marksist tarihsel çalışmalara sebep oldu. Bahsedilen çalışmaların çoğu, üretim güçleri ile üretim ilişkilerini kısmen bir ikili olarak kullanır. Bilim tarihi gibi diğer çalışmalar ise, üretim güçlerini öne çıkarır. Ampiristlerden postmodernist cenaha kadar, Marksizm ekonomik indirgemecilik, determinizm, şematik olmak ve hatta (postmodernistlerin yaptığı gibi) ampirizmle suçlanmıştır.

kapitalizm etkisinde sömürünün asıl doğası ve tarihin materyalist tasavvuru

—> Marx şu soruyu yanıtlamak için yola çıkmıştır: insanlık tarihinin ortak özellikleri neydi? Tarih bilimsel midir? Gelişme, ilerleme nasıl meydana gelir? Bu soruları **üretimin sosyal ilişkileri / sınıf mücadelesi / üretim biçimleri ve hegemonya / altyapı-üstyapı/ diyalektik** kavramları ile cevaplamıştır. Marx'ın fikirleri, Aydınlanmadan gelen üç ana bakış açısının yani **Fransız ütopyacı sosyalizmi, Britanya ekonomi politiği ve Alman felsefesinin eleştirel harmanı**ndan doğmuştur.

- **Diyalektik** : Hegel'den uyarladığı haliyle diyalektik, Marx'ın metodunun en temel unsuru oldu. Hegel ve ardından Marx, insanlık tarihinin karmaşık süreçlerini tanımlamak ve açıklamak için diyalektikten faydalandılar.

1. Her şey kendi içinde çelişkilidir. (zıtların birliği)
2. Çelişki tüm değişimin esasıdır.
3. Tekil şeylere odaklanırsak, birbirleriyle olan ilişkilerini değil ancak aralarındaki farklılıkları görürüz.
4. Dünya ancak, şeylerin süreç olarak görülmesiyle kavranabilir. Nicelikte değişim, nitelikte değişime yol açar.
5. Şeyler, değişim sürecindeki anlar olarak kavranırsa ancak anlam kazanırlar. (olumsuzlamanın olumsuzlanması ve dolayımılama)
6. Şeyler, daha büyük bir tamın, bütünlüğün parçası olarak anlaşılmalıdır.

—> Hegel'e göre tarih, dünyamıza ve kendimize dair artan farkındalığımız aracılığıyla düşünce ve zihin üzerinden gelişirken, Marx insanlık tarihini maddi dünyayla ilişkisi çerçevesinde gelişen bir şey olarak değerlendirmeyi yeğler. Marx, "**Hegel'i baş aşağı durmaktan kurtarmış**", diyalektiği sahiplenerek. materyalist tarih kavrayışı için idealizmi reddetmiştir.

—> Aydınlanma düşüncesi gibi Marx da tarih ve bilim arasındaki bağ ile ilgilendi. Tarihteki büyük muammaların perdesini aralayacak insanlık **tarihinin ardındaki gizli yasaları veya değişkenleri keşfetmek** için uğraştı: uygarlıklar neden yükselir ve çöker? Farklı tarihsel çağların ayıncı özellikleri nelerdir? Tarihsel gelişimi ne körükler? İnsanları hayvanlar aleminden ayıran nedir? Tarih bilimsel olabilir mi? Marx, çalışmasının bilimsel doğasını vurgulamak için çoğu zaman doğal bilimlerin dilini kullandı. Tıpkı Newton'un evrenin hareket yasalarını kaleme aldığı gibi, Marx da tarihsel gelişim yasalardan bahsetti. Bu retorik, çoğu insanın Marksizmi (değişmez yasalar tertip ederek, tarihte özgür irade ve açık uçluluğu reddeden) determinizmle suçlamasına yol açtı.

- Modern bilimin insan zenginliğine muazzam bir katkıda bulunduğunu ancak çoğunluğu da yoksulluğa mahkum ettiğini, insanların üretim potansiyelini artırsa da geniş kaynakları yıkım silahlarına çevirdiğini, insanlığı angaryadan kurtarmayı vaat etse de, milyonlar düşük maaş ve bitip tükenmeyen iş döngüsüne esir ettiğini belirtti. Marx ve Engels'in bilimsel sosyalizme evrilen savı, birtakım esaslara dayanır: ampirik inceleme ve araştırma, bilimsel kuşkuculuk ve diyalektik materyalizm.
- Bilimsel bilginin kısıtları, tek başına doğrudan gözlemin -ampirizm- doğal fenomenleri açıklamakta aciz kalmasından ileri geliyordu. Gözlemin açıklamadaki sınırlılığı, din, mistisizm ve animizm için de önemli bir dayanak sağlıyordu; bilim adamının görevi maddenin derinlerinde yatan gizli açığa çıkarmaktır. Marx'ın bilimi tarihin gizli işleyişini açığa çıkarma savıyla ya batacak ya da çıkacaktır. Bu önermeye göre, toplumun gelişimi açıklanamaz değildir ancak uygun bilimsel görüş açısından tetkik edilirse kavrayışımız dahilindedir. [Yeni bilim dallarının, mesela depremin gizini çözmesi gibi, aynı şekilde, tarihsel materyalizm de insan toplumunun doğasını açıklayacaktır.](#)
- Darwin'in evrimi keşfiyle, Engels, "[doğanın, diyalektiğin kanıtı](#)" olduğunu ifade etti. Marx ve Engels, bilim ile felsefenin hayat ve evrenin tarihsel ya da evrimsel karakterini tanıdığı bir çağda yaşadılar. Belki de Marx'ın tarih görüşünün bilimsel olduğu argümanı için en inandırıcı destek, Kapital'de (1867) ortaya koyduğu üzere kapitalist gelişimin yasalarını öngörmesindeki üstünlüktür. Nice doğal bilimin ayırt edici özelliği olarak öngörü niteliği vardır. Marx kapitalist dünyanın bugün aşına olduğumuz pek çok özelliğini (ücretli emeğin genelleşmesi, sermayenin yoğunlaşması, uluslararası sermaye, ekonomik patlama-gerileme döngüsü vs.) tarif etmişti

—> **Emeğin biricikliği** : Marx ve Engels, Darwin'in evrim kuramını büyük bir heyecanla karşıladılar ve beşeri tarihe uyarlamaya çabaladılar. bilinçli emek, elin benzersiz fizyolojisi ve alet yapabilme yelisi insan türünün gelişiminde saik oluşturmuştur: Engels'in Darwin'in teorisini uyarlamasından önce bile, Marx ve Engels emek ile üretimi insan doğasının ayırt edici özelliği olarak üstün kıldılar. Emeğin rolü idealizmi çürütmelerinin dayanağını oluşturdu. Marx ve Engels için emek bizi insan yapan şeydir, çünkü insan düşüncesi değil ama maddi ihtiyaçlar, insan üretiminin gerekli koşulu bilinçlilik haliyle birlikte, gelişimimizin esas nedenidir. Marx ve Engels'e göre, zihin edilgen olarak maddi dünyayı yansıtmaz, biz emek aracılığıyla etrafımızdaki dünyayı değiştiririz. Bu süreçte, zihin ve madde öznel planları nesnel araçlara dönüştürerek etkileşir. İnsan emeği ile hayvanlar aleminin karşılaştırması bu farkı gösterir. Diğer hayvanlardan farklı olarak insanlar, bir barınak yaparken ya da kumaş dokurken, zihinlerinde canlandırabilirler, tasarlayabilir, geliştirebilir, tabiatını öngörebilirler: kısacası bilinçli olarak üretirler. Diğer türler değişen şartlara yavaş ve gözü kapalı ayak uydururken, emek sayesinde insan toplumu dinamiklidir.

—> **Üretim güçleri** : Üretim güçleri, üretim bilgisi, araçlar ve (doğal ve insani) üretim kaynaklarının toplamıdır. Bu güçler sayesinde üretim gerçekleşir hatta artar. Belirli insani ihtiyaçların karşılanması yeni ihtiyaçları beraberinde getireceğinden, genellikle üretici güçler, katlanarak ve giderek ilerleyen şekilde gelişir. Üretimde artan gereksinimlerin tarihte en yaygın örneği doyurulacak nüfus sayısındaki artıştır.

—> insanlık tarihi doğal çevreyle bitmez tükenmez bir mücadele olarak nitelendirilmiştir. Sel, fırtına, kuraklık, insan yiyen yırtıcılar, zehirli bitki örtüsü güçsüzlüğümüzü açığa vurur, ama yine de doğanın bu potansiyel yıkıcı gücünü üretim gücüne dönüştürmeyi başaramışızdır. Doğanın aşamalı olarak işlenmesi üretici güçleri tasarrufumuz dahilinde muazzam biçimde geliştirmiştir. Zamanla, insan toplumları doğanın merhametine boyun eğmekten ziyade, barajlar yaparak, ırmakların akış yönünü değiştirerek, çorak arazileri sulayarak, yelkenliler, su ve rüzgar değirmenleri inşa ederek, balçık, kaya, kayrak taşı ya da tuğladan binalar dikerek doğanın efendisi haline geldiler. Bu değişiklikler insanın sosyal davranışını etkiledi. Üretici gücün gelişmesi, ölüm oranlarının düşmesine, serbest zamanın artmasına ya da daha kapsamlı bir işbölümüne neden olabileceğinden toplumun doğasını değiştirecektir.

—> **Üretimin sosyal ilişkileri** : Üretim sürecinde insanlar birbirleriyle ve doğayla etkileşirler. Marx bu etkileşimi üretim ilişkileri olarak adlandırır. İnsanlar arasındaki etkileşim üretimin sosyal ilişkileridir. üretimin sosyal ilişkileri sınıfsal ilişkiler oluşturacak şekilde de gelişebilir. Son onbin yılda çeşitli sınıf toplumları ortaya çıktı. İş bölümünde fikri ve maddi üretim, artı değere ve özel mülkiyete izin veren, dinin onayı ve fiziksel zorlamayla başkalarının emeğinden geçinen zümrenin önünü açan şekilde zamanla giderek ayrıldı. Her sınıflı toplumda, üretimin sosyal ilişkileri sömürüyü de beraberinde getirir ki bunun yardımıyla hakim sınıfın kendine özel yetkileri, nüfuzu ve ayrıcalıkları olsun ve çoğunluğun emeğinin semeresini sürebilsinler Sınıf ilişkilerinin biçimi tarih boyunca çeşitlilik gösterir. Bu, Eski Roma'da efendi ile köle, Ortaçağ Avrupası'nda derebeyi ile serf, atölyede lonca ustası ile kalfa olurken, günümüzde kapitalist ile ücretli emekçi olabilir. Bu sömürü ilişkileri, sınıf çatışmasına yol açar ve Marx'ın Komünist Manifesto'da mükemmel şekilde ortaya koyduğu üzere, "kesintisiz, kimi zaman üstü örtülü, kimi zaman açık bir savaş" halini alan insanlık tarihinin temel lokomotiflerinden birini oluşturur.

—> Bir bütün olarak bakıldığında, toplum üretimin sosyal ilişkilerinden meydana gelir. İnsan toplumları doğal kaynaklarla (bitkiler, hayvanlar, iklim ve toprak) kurdukları ilişkilerle biçimlenir; bu ilişki her ne kadar gelişmekte olsa da, zamanla krize varabilen özel sosyal ilişkileri de içerir. Üretim ilişkileri ve güçleri arasındaki bu çatışmalar, büyük uygarlıkların çöküşüne ve açıklanamaz gibi görünen devrimci krizlerin zamanlamasına dair bir ipucu taşır. Üretim güçleri geliştikçe, hem işbölümü anlamında hem de insanı çevreleyen ortamda üretim ilişkilerinde değişiklikler meydana gelir. ya da bu etkenlerin brleşmesi şeklinde de ortaya çıkabilir. Üretici güçler ve üretimin sosyal ilişkileri çalıştığı zaman, toplumun mevcut yansı, insanlığın maddi ihtiyaçlarını karşılama yetisini köstekhyerek gelişimin önünü tıkar. Bu dönemlerde sosyal sistenler "toplumun devrimci şekilde yeniden tertibine ya da çekşen sınıtlann karşılıklı mahvına" neden olabilecek bir kriz girerle

—> **Üretim biçimleri** : Marx'a göre, üretim güçlerinin gelişimi ekonomik gelişimin belirli bir evresine tekabül eder ki Marx buna üretim biçimi adını vermişti. Ona göre, çağların belirleyici özelliği, üretim ve sömürünün niteliğiydi: Kadim dünyada kölelik, feodal düzende serflik, kapitalizm hükmünde ücretli emek. Marx'ın yazılarında yer alan başlıca beş tarihsel üretim biçimi şunlardır: İlkel komünizm - Eski üretim biçimi - Asyatik üretim biçimi - Feodalizm - Kapitalizm.

—> Sosyalizm ve komünizm, üretici güçlerdeki genel iyileşmeyi yine genelin iyiliği için kullanarak insanlığı sömürü ve baskıdan kurtaracak gelecekteki üretim biçimleri olarak tasavvur edilmiştir.

Altyapı ve Üstyapı

—> Marx'ın idealizmi reddi, emek ve üretime dair görüşleri tarih anlayışının materyalist olduğunu göstermiştir. Düşünceler, siyaset ve devlet, tarihten bağımsız olarak yazılamaz ancak maddi temellere dayanan bir üst yapı olduğu düşünülür. Bu üstyapı bağımsız olarak ortaya çıkmaz ancak belirli bir dönemde ekonomik olarak istenen ya da en azından mümkün olan tarafından belirlenir. “Maddi dünyanın üretim biçimi, toplumsal, siyasi, entelektüel hayatın genel gidişatını belirler. İnsanın toplumsal varlığını belirleyen bilinçliliği değildir, toplumsal varlığı bilincini belirler.” Fikri, hukuki ve siyasi üstyapının doğası iktisadi gelişmenin aşamasına tekabül eder. Örneğin, modern dimağlara ters düşen fikirler (yeni doğanların öldürülmesi ve yamyamlık gibi) hayatta kalmaları bu gibi pratiklere bağlı olan toplumlarda oldukça normal görülür.

—> Altyapı ve üstyapı ilişkisi devlete dair Marksist anlayışı açıklar. Evvela, birbiriyle bağdaşmayan maddi çıkarları bulunan sınıfların varlığından dolayı devlet ortaya çıkmaktadır. Engels devletin ortaya çıkışını Ailenin, özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde (1884) ilk sınıflı toplumların belirmesiyle ilişkilendirir. Liderlerin, onların adamlarının ve silahlı grupların görünüşte toplumun üzerinde duran kamu otoritesi (din ve silahlar) bu bölünmüş çıkarları düzenler. Devletin üstyapısı ve toplumda 'hakim düşünceler' olmaksızın, sömüren azınlık hakimiyetini sürdüremez.

—> Marx ve Engels toplum ve düşünce arasındaki ilişkiyi de altyapı ve üstyapı metaforuyla açıklar. Dinler tarihi Marx'ın maddi temel ve düşünce arasındaki ilişkiyi nasıl kavradığını da gösteriyor.

—> Marksizm iktisadi altyapıyı, üstyapıdaki değişikliklerden etkilenmeyen tarihteki yegane fail olarak görmemektedir. Burjuva devrimleri örneğinde, fikirler (Protestanlık, liberalizm ve milliyetçilik) pratik eylem aracılığıyla toplumun üretici gücünü yeniden şekillendirdi. Altyapı ve üstyapı ilişkisi tek yönlü bir yol değildir ve olsa olsa en genel düzeyde ve son kertede temel belirleyici olabilir.

Tarihte Bireyin Rolü

—> Erken modern dönem Avrupası'nda, etkili sosyal, kültürel ve tarihsel güçler giderek bireyin tarihteki rolünün son derece önemli olduğunu gösteriyordu. Marx'ın görüşleri: "gerçek ilişkileri görmezden gelen, kendini prenslerin ve devletlerin cıvı cıvı dramına hapseden bugüne kadar gelebilmiş tarih anlayışı ne kadar da saçma." Tarihteki 'büyük adamlar' görüşü yayılan bireyciliğin bir rolüydü. Marx, "çağın bu büyük yanılsamasının 16. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan burjuva toplumdaki -ki bu serbest rekabet toplumunda yer alan birey doğal bağlarından kopmuş görünüyordu- beklentisinden kaynaklandığını gözlemledi. Hayatın tüm veçheleri metalaştıkça, insanlar geçimlerini doğayla, mutlak ve çoğu zaman kişisel yükümlülük ve tüketim biçimleriyle olan geleneksel münasebetleriyle değil, insani nitelikten yoksun piyasa üzerinden bireyler olarak sağladılar.

—> Marx insan doğasının her bir bireyde doğuştan var olmadığını ancak sosyal olduğunu ve bu nedenle bireysel bilincin 'sosyal ilişkileri oluşturanların bir bütünü' olduğunu öne sürer. Marx, tarihin tekil bireylerden oluşan bir soyutlamaya dayanması durumunda anlaşılamaz olacağını varsayar. Önemli ya da önemsiz her insan, tarihi şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda tarih tarafından şekillendirilir de; Marx'ın Alman İdeolojisi'nde ortaya koyduğu gibi, "Koşullar insanı yarattığı gibi, insan da koşulları yaratır." Marx bireylerin eylemlerinin toplamının, tarihi oluşturduğuna itibar etmiştir ancak bireylerin her şeye kadir birer tarihsel kuvvet olduğuna inanmamıştır. Bireyleri yönlendiren dürtüler ve niyetleri üzerinde durmak, tarihe dair sadece sınırlı bir anlayış elde etmemizi sağlar, çünkü diğer bireylerin eylemleri bir araya gelince murat edilmemiş sonuçlar ve birtakım tesadüfler ortaya çıkar. Marx kitlelerin ve liderlerinin amaçlarını şekillendiren tarihi gücü keşfetmekle ilgiliydi. Bireylerin sosyal pozisyonları onlara hareket etmeleri için belli fırsatlar ve kabiliyetler sağlıyordu. Farkında olsalar da olmasalar da, maddi çıkarlar düşüncelerini şekillendiriyordu. Özet olarak, bireyler kendi sınıflarının çıkarlarına tercüman olan düşüncelerin peşinden gidiyor ve sınıflarındaki diğer insanlara benzer şekilde hareket ediyorlardı.

Sınıf ve Tarih

—> Marx için sınıf, üretimin ve sömürünün yarattığı sosyal ilişkilerin bir yüzüydü. Çünkü sömürü en temel haliyle herhangi bir toplumda sömüren ve sömürülen arasında iki yönlü bir ilişkidir. Marx belirli maddi çıkariara sahip farklı sınıfların varlığına inanıyordu ve bunun sınıf çatışmasına yol açtığını söylüyordu. Marx'a göre sınıf başlangıçta subjektif değildir ancak sömürünün maddi sürecinde yerleşiktir. Tüm bunlar hakikaten de belirli bir sınıfın emarelerinden sayılsa bile, sınıf sadece belli birtakım hayat tarzı, algılama biçimi, tüketim alışkanlıkları ya da takımların tavırlarıyla da bir şey değildir. Bu, ana akım sosyolojinin toplumların en güçlüden en güçsüze birçok katmandan oluştuğuna işaret eden sosyal katmanlaşma görüşüne dair tercihiyle çelişir. Marx'ın kültür ve statüye dayanan sınıf görüşünü reddi sosyal tarihçiler arasında sonradan birçok tartışmaya yol açmıştır.

—> Aslında sınıf olgusu bu bakımdan objektifken, bir sınıfın kendi çıkarlarının farkına varma ve bilinçli olarak çıkarları uğruna mücadele etmesinin derecesi açıkça subjektiftir. Marx bunu aklında tutarak **nesnel anlamda sınıf olan kendinde-sınıf ile kendi maddi çıkarlarına dair bir takdir edinebilmiş kendisi-için-sınıf** arasında bir ayrım yapmıştır. Hakim sınıf ideolojisinin ve devletin üstyapısının varlığı, sömürü sürecinin kamu yararı kılıfı altında yürütülmesine olanak sağlar. Sınıf çatışması ve sömürünün tecrübenmesi hakim sınıf düşüncesinin yaygınlığını ve devletin meşruiyetini zayıflatır. Devrimler esnasında, bu farkındalık irtifa kazandı, devrimci sınıf kendi potansiyelinin giderek bilincine vardı ve kendi çıkarlarını toplumun bütününün çıkarları olarak sundu. Devrimci krizler sınıf çatışmasını herkesin fark edebileceği bir zemine sürükledi ve devrimci sınıfın zaferi ya da başarısızlığı toplumu ya ileri götürdü ya da Marx'ın öngördüğü üzere toplumun tarihsel durgunluk ve gerileme batağına saplanmasına neden oldu.

—> Marx ve Engels sosyalizmin demokrarik olabileceğini, "büyük çoğunluğun hareketi" olabileceğini ve kapitalizmin rekabetçi keşmekeşinin yerine kardan ziyade insani ihtiyaçlar için planlı akılcı üretimi ikame edebileceğini belirtiyorlardı. Eninde sonunda, **"herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar"** prensibinin işleyeceği sınıfsız toplum yani komünizme giden yolu açacaktı ve insanlar mecbur bırakıldıkları diyardan çıkıp özgürlük ülkesine geçeceldi.

Diyalektik materyalizm aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Emek insanın ayırt edici özelliğinin sırrıdır ve üretim beraberinde belli bir derecede üretici güçleri ve kimi sosyal ilişkileri getirir.

2. Bu üretim ilişkileri ve güçleri, insanlık tarihinde farklı dönemleri ayırt etmemizi ve bu dönemlerin gitgide artarak göz önüne serildiğini anlamamızı mümkün kılar. Üretim ilişkileri ve güçleri arasındaki çatışma devrimci krizleri kışkırtır.

3. Toplumun maddi temeli, altyapısı genelde daha büyük önem taşır ve her ikisi arasında bir etkileşim olmasına rağmen, hukukun, siyasetin, fikrin ve devletin üstyapısını belirler.

4. Sömürücü sosyal üretim ilişkilerinin bir neticesi olan sınıf çatışması insanlık tarihine özgüdür ve bilhassa devrim kabilinden tarihsel olayların ortaya çıkmasında belirleyici rol oynar.

İşte bu kavram Marksizmin iki kurucusunun tarih yazımına ilişkin bilgiyi sağlar ve bu, karşılığında bizim Marx ve Engels'in entelektüel çerçevelerinin tarihin yazımına pratikte ne şekilde uygulandığına dair anlayışımızı keskinleştirmemize izin verir. Bu ikilinin tarih felsefelerini asıl tarihe nasıl tercüme ettikleri, Marksizmin ne determinist ne de indirgemeci olan tek ve tutarlı bir tarih görüşü sunduğu önermesini sınar. Hem de diğer Marksist tarihçilerin değerlendirilebileceği standartları oluşturur ve Marksist ile Marksist olmayan tarih arasındaki karşılaştırmayı mümkün kılar.

Marx ve Engels'in Tarih Yazıları

—> Tarih, Marx'ın düşüncesinin olgunlaşmasında merkezi önemdedir. Bu (örneğin Hegel'de olduğu gibi) şekli ve soyut bir teslim etme değildir fakat ciddi bilimsel araştırınayla tarihin hakiki eserlerini ortaya koymak için gösterilen bağlılıktır. Marx ve Engels'e göre, felsefe ya da ekonomi tek başına insanlık durumunun daha derinden anlaşılmasını sağlayamaz: ikisi de tarihsel bağlama muhtaçtır.

—> Bireyler tercihlerini yerine getirir ancak aynı zamanda tarihsel koşullarla sınırlanmışlardır. Bu formülleştirme Marksizmin deterministik olmayan doğasının belli başlı ifadesi olmuştur: **"insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ancak kendi isteklerine göre ya da kendi seçtikleri koşullar altında yapmazlar; doğrudan karşı karşıya kalınmış, tayin edilmiş ve geçmişten aktarılmış koşullar altında yaparlar"**

—> Bireyler eylemlerde bulunurlar ama başkalarıyla birlikte ve sonuç da çoğu zaman hedeflenmiş neticelerden herhangi biri olur. Sistemin bir noktasına uygulanan basınç bu paralelkenarın uzak bir kısmında gerilmeye neden olur. Bu basitçe birbiriyle ilgisiz parçaların rastgele karmaşası olarak düşünülmemeli, ancak şifresi çözilemeyen belli prensipler doğrultusunda gelişen rastgele izlenimi veren tekil parçaların dinamik bir bütünü oluşturması olarak görülmelidir: Bu da tabii yine bir bütün olarak bilinçsizce istem dışı işleyen bir gücün ürünü olarak addedilebilir. Ne olursa olsun her bir bireyin iradesi diğerleri tarafından engellenmiş ve ortaya çıkan sonuç da kimsenin niyet etmediği bir şey olmuştur. Öylelikle tarih de şimdiye kadar doğal bir süreç şeklinde gelişmiştir ve esas itibarıyla aynı hareket yasalarına tabidir. Bu **"hareket yasaları"** vardır çünkü bireyler, sadece başkalarının eylemleri tarafından belirlenmeyen aynı zamanda kendi fiziksel ihtiyaçları ve maddi koşullar tarafından da belirlenen sınırlamalar içinde hareket ederler: Bireylerin iradelerinin -fiziksel yapılan ve dış (son kertede ekonomik) koşullar onları neyi arzulamaya sevk ediyorsa onu arzularlar- istediklerini elde etmelerine yetmeyişi ve genel ortalamanın içinde yitip gitmeleri gerçeğinden yola çıkarak onların sıfıra eşit olduğu sonucuna varamayız. Tersine, her biri sonuca katkıda bulunur ve bu ölçüde o sona dahil olurlar. Engels bireylerin acele, kısa vadeli ve küçük çaplı eylemleri ve son kertede işleyen materyalist hareket yasalannın karmaşıklığı arasında ayrım yapmıştır. "Gerçek hayatın üretimi ve yeniden üretimi" (geleneksel ekonomik nosyonlardan daha geniş anlamda) "tarihte nihai belirleyici faktördür".

—> Engels altyapı ya da "ekonomik durum"un ve üstyapının değerini yeniden ortaya koydu. Bu üstyapı sınıf mücadelesinin politik biçimleri ve bunların sonuçlarını -ki bunların arasında kazanılan bir savaş sonrası muzaffer sınıfın oluşturduğu anayasalar ve hukuki formlar vs vardır- ve hatta fiili mücadelenin katılımcıların zihinlerindeki yansımasıyla politik, hukuki, felsefi kuramların, dini görüşleri ve bunların dogma sistemine dönüşmelerini de içerir. Böyle yaparak aralarındaki ilişkiye açıklık getirmeye çalıştı. Aralarındaki ilişki basitçe altyapının neden, üstyapının da sonuç olmasıyla açıklanamazdı, ancak "bitmez tükenmez bir tesadüfler dizisinde" yer alan tüm bu unsurların karşılıklı etkileşimiyle açıklanabilirdi. Edilgen biçimde altyapıyı yansıtan bir üstyapı olmanın çok ötesinde, üstyapı tarihi mücadelelerin biçimini etkiliyor ve çoğu kez belirliyordu. Uzun vadeli olması ve tarihin içeriği bakımından "ekonomik hareket nihayet kendini hissettirmeye yükümlüydü.

—> Hem Marx hem de Engels tarafından sık sık tekrarlanan şekilde tarihi yaparız ama belirli koşullarda sözü aldatıcı şekilde basittir. Sadece yönelimcilik (erekselcilik) ve yapısalcılık arasında bir ilişki -yani birey ve bireyin karşılaştığı yapısal sınırlamalar arasında (21 . yüzyıl tarih yazımının başına bela kesilen meseleler) önermekle kalmaz aynı zamanda bireyler ve dönemleri arasında da bir ilişki olduğunu öne sürer. Marx ve Engels işin özünde insanların tarih yaptığı için bir ölçüde kendi koşullarını aşabildiklerini söylerler. Marksizm, tarihin bu nedenle süreklilik ve değişim, diyakroni ve senkroni, geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek arasındaki bağlantılarda ilgili olduğunu öne sürer. Bu meseleler linguistik biliminin, tarihsekiliğin ve antropolojinin şimdiki zamanın geçmişten, diyakroninin senkroniden ayrılmasının önemini iddia ettiği bir tarihçilik bağlamında konuyla oldukça ilintilidir.

Paul Blackledge - Marksist Tarih Kuramı Üzerine

—> **Dil Kuramı:** Birincisi, Marksistler, gerçek dünyanın doğasını postmodernlere karşı çıkararak kavramamıza imkan veren bir antropoloji ve ona denk düşen bir dil kuramı geliştirmişlerdir. İkincisi, Marksistler, dil ötesindeki dünyayı araştırırken kullanabileceğimiz bir bilimsel yöntem geliştirmişlerdir. Üçüncüsü, Marksistler, bu bilimsel araştırmanın uygun biçimde yürütülmesini sağlayabilecek bir dizi kavram geliştirmişlerdir. Marksistler toplumsal nedenselliğe ilişkin alternatif bir modeli savunmak istiyorlarsa, dil ile gerçek dünya arasındaki ilişkinin daha güçlü bir modelini önermeleri beklenir. Marx, alternatif bir dil modeli, kendi insan doğası anlayışı üzerine kurulu bir model önerdi. O ve Engels, **kadınların ve erkeklerin, "geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz kendilerini hayvanlardan ayırt etmeye de başladıkları"** görüşünü savunuyorlardı. Önceki düşünürler, insanları hayvanlardan akıl yürütme yeteneğimizle ayırmaya eğilimli oldukları halde, **Marx ve Engels, tarihte insanların kendilerini hayvanlardan ayırt ettikleri noktayı aradılar; bu noktanın da gereksinimlerimizi karşılamak amacıyla dünyayı bilinçli olarak dönüştürmek için üretken faaliyetlerde bulunmaya başladığımız ana denk geldiğini öne sürdüler. Bu sürecin bir toplumsal pratik biçimi olduğunu ve bunun olabilmesi için bir biçimde dilin gerekli olduğunu belirttiler.**

—> **Öz'e dair :** Marx'ın anlayışına göre, proletarya, içinden görgül gerçekliğinin doğmuş olduğu, ama ona indirgenemeyeceği bir "öz"e sahipti. Marx'ın kendisi de, sermayenin emek üzerindeki biçimsel boyunduruğundan gerçek boyunduruğuna doğru gidişle birlikte, işçi sınıfının parçalandığını ve işçilerin kendilerinin, teknik işbölümü nedeniyle, tipik olarak, kendilerine uygulanan sömürüyü ve baskıyı kabul edecek kadar gayriinsanileşmeye yatkın hale geldiklerini ileri sürmüştür. Yine de Marx, işçilerin, parçalanmış durumlarına rağmen, içinde bulundukları koşullara karşı düzenli olarak toplu isyanlara kalkıştıklarını da kabul etmiştir. Marksizmin topluma bakışının temeli, işte bu yüksek ve düşük düzeylerdeki sürekli mücadele sürecidir.

—> "Proletaryanın duruş noktası", en iyi şekilde, bu bir buçuk yüzyıllık mücadelelerin yüksek noktalarından süzülüp genellenmiş bir bakış açısının ifadesi olarak anlaşılabilir. Proletaryanın duruş noktası, kapitalizme karşı işçi sınıfının verdiği mücadelelerin tarihinden süzülüp genele yayılmış bir bakış açısidir; o mücadeleler ki, Marksistlere, kapitalizmin önceliklerine meydan okunabileceğini ve statükoya karşı bir alternatifin bulunduğunu öğretmiştir. Bunlardan çıkarılabilecek siyasal derslerin ötesinde, bu mücadeleler, Marksistlerin alt edebilmek için anlamaya çabalamış oldukları ilksel bir toplumsal yapının varlığına işaret edebilir.

—> Marx, toplum bilimcisinin, görüldüğü şekliyle bütünden -verdiği örnek, belli bir toplumun nüfusu- yola çıkması ve sonra, küçük adımlarla ilerleyen bir süreçte bu bütünü parçalayarak, onu doğasını belirleyen çok sayıdaki bileşene ayırması gerektiğini savundu. Toplum bilimcisi, ancak ondan sonra, özgün bütünlüğü, birçok belirlenimine dayanarak tekrar inşa edebilirdi. Bu yöntemin başında ve sonunda bir nüfus mevcut olurdu, ama sürecin başlangıcında bu, "kaotik" bir kavram iken, böyle analiz edilince, "birçok belirlenimi ve ilişkileri olan zengin bir bütünlük" olarak tekrar inşa edilebilirdi.

—> **Çelişkili Bütünler** : Marx'ın toplumsal yapı anlayışı ile tarihçilerin tarihsel süreçleri zengin şekilde betimlemeye girişmeleri gereği arasında illa da bir çelişki biriyle etkileştiği "açık sistemler" de varlık gösterir. Örneğin, birleştirici olan sınıfsal baskı ve sömürü deneyimi, tipik olarak, o da eşit derecede iktisadi olan ama parçalayıcı etki yaratan iş için yarışma deneyiminin de dahil olduğu, başka eğilimlerin karşıt etkisiyle dengelenir. Bu altta yatan güçlerin, sayısız başka eğilimsel güçle olan etkileşimleri yoluyla deneyimleneceği apaçıktır, o yüzden de tarihi yalnızca bu altta yatan güçlerden birisinin işleyişine indirgemenin hiçbir mantığı yoktur.

—> **Nedensel Güç** : En gelişkin sunumunda, altta yatan yapılara ilişkin Marksist anlayış hiçbir şekilde indirgeyici değildir. Bilim filozofu Roy Bhaskar, açıklayıcı yapıların, dünyaya ilişkin olgusal gözlemlerimizin altında "nedensel güçler" olarak işlediklerini, Marksizmle bağdaşık ifadelerle savunmuştur. Nedensel güç, herhangi bir şeyde içkin olan, o şeyin dünyada değişim yaratabilmesini ya da yaratamamasını sağlayan bir mekanizmadır. Örneğin, kalabalık bir caddede silah taşıyan bir adam, öldürme gücüne sahiptir, ama bu potansiyeli gerçekleştirmeyi seçmeyebilir. Görüldüğü gibi, bir şey yapma gücü onun illa da yapılacağı anlamına gelmez. Benzer şekilde, paylaşılan sömürü deneyimi, işçilerin kendilerini ayrı bir toplumsal sınıf olarak görmelerine yol açabilecekken, sayılamayacak kadar çok başka güç de bu olasılığa karşı koyacaktır.

—> **Marksist tarih yazıcılığı**, geçmişteki süreçlerin anlaşılabilmesine aracılık eden bir çerçeve sağlamayı ve işleyişleriyle insanın özgürlük mücadelesine katkı yapan ya da ona köstek olan mevcut sistemdeki nedensel güçlerin analizlerine ışık tutmayı amaç edinir. Geçmişe ilişkin Marksist incelemeler, bu nedenle, hem çağdaş mücadelelerin insanlık tarihinin geniş akışı içindeki yerini saptayarak, hem de çağdaş hareketin öğrenebileceği alakalı dersleri sezinleyerek, çağdaş mücadelelerle bağlantı kurar. Bu, ne indirgeyici ne de görgülcü bir projedir. Daha çok, çağdaş sosyalist pratiğin yolunun aydınlanmasına yardım etmek üzere geçmişin açık seçik anlaşılmasını gerektiren, kuramsal ve siyasal kaygı taşıyan bir araştırma gündemidir.

BÖLÜM 2

"Tarih hiçbir şey yapmaz, hiçbir muazzam servete sahip değildir, savaş yürütmez. Tüm bunları yapan, sahip olan ve savaşı, insandır, gerçek yaşayan insandır, 'tarih', deyim yerindeyse, kendi amaçlarına ulaşmak için araç olarak insanı kullanan ayrı bir kişi değildir; tarih, kendi amaçları peşinde koşan insanın faaliyetinden başka bir şey değildir."

—> **Üretim ve Tarih** : Tüm yaşamı boyunca Marx, toplumsal, siyasal ve tarihsel bir süreç olarak anlaşılan üretimin, toplumsal bütünlüğün merkezinde yer aldığını ısrarla savundu. Bunun merkezine "ekonomi"yi değil üretim sürecini yerleştirerek, kendi tarih kuramının diğerlerinin hepsinden farklı olduğunu defalarca belirtti. En başından beri Marx ve Engels, kendilerinin maddeci tarih anlayışını, genel olarak idealist modellerin ve daha özgül olarak, kendi fikirlerine de kaynaklık etmiş Genç Hegelci çevrenin idealizmi olarak kavradıkları şeyin karşısına koydular. Bu nedenle Marx ve Engels, dilin ve fikirlerin üretim sürecinden doğup geliştiğini kabul eden kendi tarih kuramlarını, tarihi, dünya ruhunun (Tanrı'nın) kendisini gerçekleştirmesinin teleolojik öyküsü sayan Hegelci idealist görüşün karşısına koydular: "Gökten yere inen Alman felsefesinin aksine, burada biz, yerden göğe yükseliriz". Marx'ın ısrarla belirttiği üzere, **tarihi anlamak için, onu bir değişim ve devamlılık süreci olarak görmeyi öğrenmeliyiz**: İnsanlığın birtakım tarihasırı özellikleri, tarih boyunca, belirli özgül koşullarda gerçekleştirilir. Herhangi bir çağın gerek ortak, gerekse özgül özelliklerini küçümseyen bir tarihçi, ister istemez, dönemin yetersiz bir tarihini yazar.

—> Kaba maddeciliğinin aksine, Marx ve Engels, erkeklerin ve kadınların ancak tarih aracılığıyla kendilerini toplumsal varlıklar olarak yarattıklarını savundular. Tarihin ilk eylemi, bazı temel gereksinimleri -yeme, içme, ısınma vb. gibi gereksinimleri- doyumlay amaçlayan bir eylemse, o zaman, tarih aşırı bir kategori olarak anlaşılan insanların aksine gerçek tarihsel erkekler ve kadınlar, bu gereksinimlerini karşılarken yeni gereksinimler yaratacaklardır. Marx, insani gereksinimleri bu şekilde tarihselleştirmekle, bizzat insan doğası kavramını da tarihselleştirir: Çünkü **gereksinimlerimizi doyumlay amaçlamak bizim doğamız ise ve gereksinimlerimiz, dolayısıyla da yeteneklerimiz tarih boyunca değişiyorsa, o zaman doğamızın kendisi de değişir**. Marx, bu önermeden yola çıkarak insan doğası kavramını bir çırpıda reddetmez, daha çok, bireyi yöntemsel çıkış noktası olarak alanların ima ettiklerine kıyasla, bu kavramın daha güçlü bir analizine ulaşmak ister. Buna uygun olarak, oldukça temel ve tarihasırı bir "insan doğası" ya da "tütsel varlık" ile daha kolay yoğrulabilir bir "insanlık doğası" ya da "toplumsal varlık" arasında ayrım yapar.

—> Marx'ın ve Engels'in de "prenslerin ve devletlerin bangır bangır dramları" diyerek aşağılayarak eleştirdikleri tarih insanlığın çok büyük bölümünün tarihsel kayıtlar dışında bırakılması sonucunu doğurmakla kalmadı, araştırılan her bir dönemin tarihsel özgüllüğünün karartılması sonucunu da doğurdu. **Marx'ın Ranke'ye yönelttiği eleştiri, tarih yazıcılığının temel probleminin özüne iner: Olgular hangi esasa göre toplanmalı ve değerlendirilmelidir?**

—> Marx, Genç Hegelcilerin tarihin olgularını savsaklamalarına yönelttiği eleştirilerde amansızdı, ama görgülcülere yönelttiği eleştiriler daha da sertti, çünkü olguları titizlikle toplamalarına rağmen, hangi olguları derleyeceklerine ilişkin seçimlerinin gerekçesini ortaya koyamıyorlardı. Buna karşılık, Marx'ın tarihsel yöntem sorununa verdiği genel yanıt, onun antropolojisinde yatıyordu: [Eğer erkekler ve kadınlar toplumsal üretim aracılığıyla kendilerini ayırt ettilerse, o zaman herhangi bir tarihsel dönemle ilgili sorulması gereken temel soruların, o dönemdeki üretimin doğasına ilişkin soruları da kapsamı gerekirdi. Marx, yaşamı boyunca bu noktayı bıkmadan usanmadan tekrarlayacaktı.](#) Wagner'in insanların "dış dünyaya ait şeylerle o kuramsal ilişkiyi kurarak" başladıkları şeklindeki varsayımını eleştiriyordu. Marx, tam aksine, "onlar da her hayvan gibi yiyerek, içerek vb., dolayısıyla kendilerini faal şekilde ilişkilendirerek, dış dünyadaki birtakım şeyleri eylem yoluyla elde ederek ve böylece gereksinim[ler]ini karşılayarak başlarlar," diye ısrar ediyordu.

—> Üretimin doğasını belirleyen tüketim olduğu iddiasına karşı Marx'ın savunduğu teze göre, insanın gereksinimlerini doğa içinde doyurma arzusu tarihin başlangıç noktası olmakla birlikte, ilk önce şu ya da bu biçimde üretim yapılmadıkça tüketim meydana gelemeyeceği için ve üretim eylemi hem üretim süreci içinde hem de üretici açısından yeni gereksinimler yarattığı için, " üretim ve tüketim . . . üretimin gerçek çıkış noktası ve dolayısıyla da ağırlıklı an olduğu tek bir sürecin anlarıdır". Daha genel olarak [Marx'ın ısrarla belirttiği üzere ; üretim, bölüşüm, mübadele ve tüketim, hepsi, "üretimin ağır bastığı" bir "bütünlüğün" parçalarıdır. Dolayısıyla, Marx'a göre, her toplumsal yapı, en iyi şekilde, temel öneme sahip bileşenin üretim olduğu bir bütünlük olarak anlaşılır.](#) Bu model, siyasal ve ideolojik anların bütünlük içindeki tarihsel önemini inkar etmemekle birlikte, siyaseti ve ideolojiyi vb. ayrı ve farklı düzeyler olarak şeyleştirmeyi reddeder. Bu yüzden, [Marx, "somut, birçok belirlenimin yoğunlaşması, dolayısıyla da çeşitliliğin birliği olduğu için somuttur,"](#) tezini ısrarla vurgulamakla birlikte, onun modeli, Hobsbawm'ın da işaret ettiği gibi, tarih içindeki faktörlerin karşılıklı etkileşimine ilişkin çoğulcu bir açıklama olmaktan çok daha fazlasıdır.

—> Marx, indirgemecilik ile çoğulculuk arasında bir yöntemsel alan yaratmaya çalıştı: [Çünkü indirgemecilik, tarihin incelenmesini yadsırken, çoğulculuk, pek az analitik değere sahip olayların basit görgülcü betimlemelerine düşmeye eğilimliydi. Bu yöntemsel yeniliğin önemi hafife alınmamalıdır, çünkü çağdaş tarihe yönelik postmodern meydan okumaya bir çözüm önermektedir.](#) Çünkü çağdaş görgülcü tarih yazıcılığı, Ranke'nin sözleriyle, tarihi "gerçekten olduğu gibi" yazma amacı güttüğü iddiasını, tüm betimlemelerin ister istemez kısmi ve yanlı olduğu yolundaki postmodern tez karşısında haklı çıkaramazken, Marx, tarihsel sorgulamaları üretim sürecine dayandırarak yapılan tarih yazıcılığı seçiminin, antropolojik olarak meşru olduğunun savunulabileceği sonucuna varır. üretimin kendisini iki ayrı analiz alanına bölmüştü: biri, üretim güçleri -üretim araçları ile bu araçlardan ve hammaddelelerden yararlanmak için gerekli emek gücü- diğeri ise alışveriş biçimleri -Marx'ın üretim ilişkileri kavramının erken dönemdeki bir ifadesi- idi. Alışveriş biçimleri kavramı, Marx'ın erken dönem düşüncesinin içerdiği belirli düzeyde bir teknolojik belirlenimciliği ele vermesine karşılık, Felsefenin Sefaleti'nde (1847) üretim ilişkileri kavramını dile getirmesiyle, olgun tarih kuramını ilk kez tam olarak ortaya koymuş oldu.

—> Marx'a göre, üretim ilişkileri, etkili kontrole dayalı iktisadi ilişkilerdi; yani, esas olarak sınıflar arasındaki sömürü ilişkileriydi.

Marx, sınıfın işbölümünden kaynaklandığını savundu. Avcı-toplayıcı toplumlarda, cinsiyetler arası kaba bir işbölümü vardı:

Gebelik ve çocuk bakımı ile ilgili gerekliliklerden dolayı, kadınlar ağırlıklı olarak toplayıcılık yaparlarken, erkekler avcılık yapıyorlardı. Bununla birlikte, üretici güçlerin gelişmesi, gitgide karmaşılaşan bir işbölümü yaratmaya eğilimliydi. Başlangıçta bu bölünme doğal "yatkınlığı" yansıtıyordu, ama genişledikçe, kafa ve kol emeği arasında bir bölünme biçimini aldı. Ondan sonra, belirli bir grup kişi, işbölümünün dışına çıkıp bir araya gelerek, yavaş yavaş üretim sürecini denetim altına alan bir sınıf oluşturdu. Dahası, zihinsel emek ile maddi emek arasındaki bölünme, kafalarıyla çalışanlarda kol emeğini küçümseyici bir tutumun oluşmasına, buna karşılık kol emekçilerinde ise, tek yanlı bir aydın karşıtlığının oluşmasına yardım etti. Bu bölünme, bilincin, "mevcut pratiğin bilincine varmaktan başka bir şey olduğu"nu söyleyerek böbürlenene aydınların kibirli özbilinçliliğini besledi: Toplumsal pratiğin anlaşılması açısından üretimin önemine Marksizmin yaptığı vurguya karşı modern tarihçilerin birçoğunda gözlenen küçümseme, bu kendi kendini aldatmanın örneklerinden biridir yalnızca. Üretim tarzı, üretim güçlerinin ve ilişkilerinin farklı bir eklemlenmesi olduğu için, herhangi bir topluma egemen olan tarzı belirlemek, o toplumsal oluşumdaki sınıf mücadelesi, siyaset, ideoloji vb. açıklanırken esas alınabilecek bir çerçeve sağlamaktır.

—> Özgürlüğe dair : Gençlik günlerinin farklı anlarında Marx, hem "emek"i hem de "özgürlük"ü, "insanın özü" olarak tanımladı.

Bu iki kavram, birbirini tamamlayan ve Marx'ın Hegelci mirasından gelen şeyler olarak anlaşılmalıdır. Marx'ın ısrarla vurguladığına göre, özgürlük, insanda içkin olan ve tarih yoluyla gerçekleştirilen bir potansiyeldir; dolayısıyla, ortak mücadelelerin verildiği bir süreçte zamanla evrim geçirmiş bir şeydir ve bu mücadeleler, en iyi, insanlığın üretici güçlerinin geliştiği arka plan dikkate alınarak anlaşılabilir. Bu nedenle, özgürlük ne bu sürecin tek bir anı olarak, ne de toplumsallık karşısında bireyselliğin bir niteliği olarak şeyleştirilmemelidir. Doğrusu şudur ki, özgürlüğün gerçekleşmesi için gerekli. maddi veriler genişledikçe ve bu genişleyen talepleri gerçekleştirmeye çalışmak üzere mücadele yoluyla gruplar oluştukça, özgürlüğün anlamı tarihsel süreçte evrim geçirir. Marx'ın vurguladığı üzere, insan, gereksinimlerini gidermek için doğayla hiç durmadan boğuşmak zorundadır, çünkü birincisi, gereksinimlerin karşılanması için çalışmayı gerekli kılan bir "zorunluluk dünyası" her zaman var olacaktır ve ikincisi, belirli bir dizi gereksinimi karşılamak üzere inşa edilen genişlemiş üretici güçler, yeni gereksinimler doğurmaya eğilimli olacaktır. Dolayısıyla Marx, özgürlüğü sosyalizmle eşitlerken, hiçbir zaman bedava yemek olmayacağını -yalnızca daha az ya da daha çok verimlilikle elde edilmiş yemeklerin olacağını- unutmamıza izin vermez: Özgürlüğü gerçekleştirmek için, "işgününün kısaltılması temel koşuldur".

—> **Evrimsel Bakış** : Kuyruksuz maymun atalarımızın elleri serbest kalınca, alet yapımında gitgide daha çok kullanılabilir hale geldi; evrimsel üstünlük, bir kez ellerin tırmanmak için kullanılmasına bağlı olmaktan çıkıp onun yerine, ellerin alet işlemekte kullanılabilmesi öncelik kazanınca, maymunsu ellerin evrim geçirerek modern insanların ellerine benzer bir şeye dönüşmesi artık sadece zaman meselesiydi. Bu olgu büyük önem taşır, çünkü "elin yalnızca çalışma organı olmadığını, çalışmanın ürünü de olduğunu" gösterir. Bu evrimsel uyum, insanların sonraki evrimi açısından derin kültürel ve biyolojik sonuçlar doğurdu. Engels'in belirttiğine göre, toplumsal insanın grup halinde yaşamaya yatkın bir atadan gelmiş olması gerekmektedir birlikte, "emek, toplum üyelerinin birbirlerine yaklaşımlarına zorunlu olarak katkıda bulunduğu için . . . insanlar . . . birbirlerine söyleyecek bir şeylerinin bulunduğu bir noktaya ulaştılar". Görüldüğü gibi emek, dilin gelişimini kolaylaştıran gırtlak uyumuna kadar ve o da dahil, toplumsal davranışın evrimi yönündeki her türlü eğilimi pekiştirdi. En sonunda, emek ve dil bir araya gelerek, beynin hızla büyümesi için en önemli iki uyarıcı oluşturdu. Sonra, zekanın gelişmesi ve teknik bilgilerin artması, daha çeşitli bir beslenmenin gelişmesine yol açtı. Atalarımızın beslenme düzeninin genişlemesi ise beynin daha da büyümesine temel oluşturdu, sonra bu da ateşin bulunmasını ve hayvanların evcilleştirilmesini kolaylaştırdı. Dolayısıyla, toplumsal evrimin temeli, maymunsu atalarımızın doğal evrimle dik yürümeye başlamalarıydı. Toplumsal ve doğal evrim süreçleri, ondan sonra, olumlu bir geri besleme döngüsüyle birbirini pekiştirerek, atalarımızın modern biçimimize doğru evrimlerinde itici güç oldu. Engels'in öne sürdüğüne göre, Darwin'in bu süreci kavrayamaması, emeğin daha genel toplumsal tarih açısından taşıdığı önemi küçümsemeye eğilimli "ideolojik etki"nin onun düşüncesini etkilemesinin sonucuydu.

—> **Ataerki ve Özel Mülkiyet** : Engels, aile içi işbölümü değişmeksizin hayvancılığa geçiş sonucunda erkeğin statüsü çarpıcı şekilde güçlendikçe, erken zamanda (erkek) avcılar ile (kadın) toplayıcılar arasında var olan aile içi eşitlikçi işbölümünün bir güç ilişkisine dönüştüğünü savunuyordu: Çünkü erkeğin hayvancılıkla edindiği yeni zenginliğe kıyasla kadının aile içindeki konumu haneye gitgide daha az zenginlik katar oldukça, kadının konumu da erkeğin konumuna kıyasla zayıfladı. Üstelik emeğin üretkenliğinin artmasıyla ve ürün fazlasının oluşmasıyla, savaş olgusu yerleşip yaygınlaştı, çünkü insanlar hem besi hayvanı çalışıyorlar, hem de köle yapmak üzere başka insanları kaçırıyorlardı. Toplumsal fazlayı kontrol etmek için girişilen savaşlar ise savaşçılar yarattı; erkek ile kadın arasındaki işbölümünün üzerinde, erkekler arasında da yeni bir işbölümü gelişti. Bu bölünme ikili karaktere sahipti: Bir yanda, erkekler artık savaş ganimeti olabiliyorlardı, böylece yeni bir özgür olmayan emek sınıfı oluştu; öte yanda ise, muzaffer gruplara mensup erkekler arasında, daha güçlü ya da daha güçsüz oluşlarına göre, ikinci bir bölünme ortaya çıktı. Engels'in öne sürdüğüne göre, "birinci büyük toplumsal işbölümünden, toplumun, efendiler ve köleler, sömürenler ve sömürülenler olarak iki sınıfa bölündüğü ilk büyük yarıma doğdu". İşte tarihin o anında, toplumsal fazlanın kimi kısımlarını belirli bireylerin denetim altına almalarını tanımlamak üzere özel mülkiyet kavramı ortaya çıktı. Özel mülkiyet bir kez ortaya çıkınca, bunun kuşaklar boyunca nasıl yeniden üretileceği sorunu somut bir mesele haline geldi.

—> Soy bağı önceleri anne yoluyla belirlenirken, artık babaların mülklerini çocuklarına devretme ihtiyacı duymaları nedeniyle, belirli kadınları münhasıran cinsel eş edinmeleri gerekli oldu. Bu bağlamda aile, "bugünkü yontulmamışların idealini oluşturan" bir ailevi saadet dünyası olarak değil, erkeğe tanınmış bir mülkiyet hakkı olarak gelişti. Engels'in işaret ettiği üzere, "family" (aile) sözcüğünün kökeni, "tek bir adama ait kölelerin toplam sayısı" anlamına gelen Latince familia sözcüğüne kadar götürülebilir". Böylece, yabanıl ve barbar grupların yeniden üretici yapısının aksine, uygarlığın doğuşu, "anne hakkının devrilmesi"ne işaret ediyordu ve gerçekte bu, "kadın cinsinin dünya çapında önem taşıyan tarihi yenilgisi"ydi. Yeni eşitsizlikler ve bölünmeler uzunca bir süreçten sonra yerleşip pekişti ve uygarlığın doğuşuyla, "artık üretimle şahsen ilgilenmeyen bir sınıf" ortaya çıktı. Bununla birlikte, sınıfsal sömürü ve cinsel baskı tarih boyunca belirginleşirken, bunlara karşı mücadeleler de belirginleşti. Bu bağlamda, toplumu istikrara kavuşturmak -ve bunu yeni egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda yapmak- için gerek duyulan bir yapı olarak devlet gelişti.

—> **Kapitalizmin Doğuşu** : Marx eğer kapitalizmin tarihsel bir analizini sunmak istiyorsa, sermayenin nasıl doğduğunu ve hangi güçlerin onu yıkmaya eğilimli olduğunu göstermek durumundaydı. Daha sonraki bir noktada, Marx'ın değer kuramı ve onunla ilişkili kar oranının düşme eğilimi kuramı, kapitalizmin, kendi olası yıkılışının koşullarını yarattığını gösterme amacını güdüyordu. İkincisi, Marx, kapitalizmin yükselişini, insan emeğinin üretim araçlarından ayrılmasına - sermayenin ilk birikimine- bağlı bir sonuç olarak açıkladı; bu sürece ilişkin yaptığı irdeleme de Kapital'in en ünlü bölümleri arasındadır. **Marx'ın savunduğuna göre, kapitalizm, köylülük topraktan koparıldığı ve "özgür" ücretli emekçi haline getirildiği zaman doğdu, çünkü sermaye ancak özgür ücretli emek çerçevesi içinde özgürce biriktirilebilirdi. Bu sürecin aldığı "klasik biçim", ortak mülkiyete tabi toprakların çitle çevrilmesi sonucunda eski köylü yaşam tarzının yıkıldığı, sonra da eski köylülerin, hayatta kalabilmeleri açısından zorunlu metaları satın alabilecekleri gerekli parayı kazanabilmek için, çalışma yeteneklerini satmak zorunda kaldıkları İngiltere' de gerçekleşti.** Marx, kapitalizmin yükselişine ilişkin bu tarihsel analiz aracılığıyla, burjuva iktisadının kilit efsanelerinden birini -tüketicilerin ve üreticilerin, özgür ve eşit özneler olarak pazarda buluştukları efsanesini- yıktı. Çünkü Marx'ın gösterdiği gibi, serbest piyasa, köylülerin şiddet aracılığıyla proleterleştirilmeleri yoluyla yaratıldı: "sermaye tepeden tırnağa, her gözeneğinden damlayan kana ve pisliğe bulanmış olarak gelir". Marx'a göre, İngiltere' deki üretim ilişkilerinde on dördüncü ile on altıncı yüzyıllar arasında kapitalizmin doğuşuna yol açan şiddetli bir devrim meydana geldi.

—> Marx'ın o ön koşullara ilişkin bir açıklamaya en çok yaklaştığı yer, Kapital'in 3. Cildidir; Marx'ın orada yazdığına göre, ticari kapitalizmin belirli bir düzeyde gelişmesi, "(1) para cinsinden servet yoğunlaşmasının önkoşulu olduğundan ve (2) kapitalist üretim tarzı, ticaret için üretimi şart koştuğundan, üretim güçlerinin gelişimi için başlı başına bir tarihsel önkoşuldur". proletarya kendi aşağısındaki herhangi bir sınıfı sömürmediği için, "on dokuzuncu yüzyılın toplumsal devrimi, kendi şiiirini geçmişte değil, ancak gelecekte bulabilir"

- Tarih yazıcılığının temel sorunlarından biri, dönemleştirmedir: Tarihteki çeşitli dönemler arasında bilimsel olarak ayırım yapıp yapılamayacağı, eğer yapılabilecekse bunun nasıl yapılabileceği sorusudur. Genelde modern sosyolojinin, özel olarak da Marksizmin, kısmen, iki farklı tarihsel dönem arasında algılanan böyle bir geçişi -modern kapitalist toplumun modern öncesi, kapitalizm öncesi habercisinden ortaya çıkışını- açıklamak üzere evrildiği öne sürülmüştür. Bu anlaşmazlığın, yani feodalizmden kapitalizme geçişin doğası üzerindeki tartışmanın Marksist çeşidi, en ünlü ifadesini, çok etkili iki fikir alışverişinde bulmuştur: Birincisi, 1950'lerde Dobb, Sweezy ve başkaları arasında yapılandır; diğeri ise yaklaşık yirmi yıl sonra alevlenen ve Brenner tartışması denilendir. Marksizm, özünde, kapitalizmin hareket yasalarını anlama çabası olarak evrildiğine göre, Marksist tarih yazıcılığının, Kapital'le başlayarak, bu sorun üzerine odaklanma eğilimi göstermesinden daha doğal bir şey olamazdı. Dolayısıyla, bu bölüm, söz konusu tartışmaya yapılan çeşitli katkılarla ilgili bir irdeleme üzerine odaklanıyor. Ne var ki, feodalizmden kapitalizme geçişin kendisi, insanlığın birçok benzer dönemsel geçiş yaşamış olduğu uzun bir sürecin sonunda meydana geldi. Tarihsel dönemleştirme üzerindeki Marksist tartışmalarda feodalizmden kapitalizme geçiş ağır basmakla birlikte, Marksistler, aynı zamanda, çeşitli üretim tarzları arasındaki bir dizi benzer dönemsel geçişi de analiz etmeye girişmişlerdir. Marx, kapitalist üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkilere sosyalist çözüm getirilmesiyle, "insan toplumunun tarihöncesinin ... kapandığı" yorumunu yapmıştı. O yazının başlarında, insanlığın tarihöncesini betimlerken, "geniş çizgileriyle, Asya tipi, Eski Çağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları"nı kapsayan bir taslak çizmişti.

Marksistlerin Kültür, Sanat, Estetikle olan İlişkisi

Balzac'a olan entelektüel ilgileri / Marx'ın Engels'in bıraktığı mirasın, kıymetli kırıntıları zerine

- İşçi hareketinin geliştiğı dönemden itibaren sınıf mücadelelerini yapılandırıran bir alan kültür, estetik, sanat. Alman Sosyalizmi 1848'lerden itibaren oluşuyor, 1870'lerle beraber sanayi atılımıyla gelişirken işçi sınıfının ilk defa kültürel zerkliğı oluşuyor, yani kendi kurumları(kamp, okul, yayın, itfaiye teşkilatı, spor kulub vs) meydana geliyor. Burjuva toplumunun karşısında bir karşıt kültür oluşuyor. İşçi sınıfını eğitmek için nasıl kitaplar tefrika edilecek tartişması neredeyse rgt bölüyor. Dönemin yaygın avangard akımı natüralizm. Naturalizm olabildiğince doğal biçimde toplumun alt kesiminin yaşadığı yoksulluğu ve bunun sebep olduğu marazları, gündelik sorunlarını anlatan eserler doğuruyor. Mevcut toplumun çürümüşlüğünü anlatmanın sınıf bilincinin gelişime katkısı var mı yoksa çözüm yolu mu göstermeliyiz diye partinin kongrelerinde tartişılıyor. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin gençlik kesimi naturalizme eğilimli olduğu için üstten müdahale meydana geliyor. Partinin tiyatroları ve eğlence yayınları bile bu tartişmadan nasibini alıyor
—> Kültür meselesini aslında bir stratejik dolayım olarak düşünmek gerekir. İşçi sınıfının inşasında sınıf bilincinin oluşumunda rolü önemli. 19.yy sonu 20.yy başı "Ulusal kültür" kavramı tartişmaları doğuyor. Kültür dediğimiz nedir? Çok uluslu imparatorluklardaki kapitalistleşme sürecinin sonucu olarak işçi sınıfının ve burjuvazinin ortak bir kültürü var mı yoksa bunlar farklılaşan kültürler mi? Bu da şu soruyu sorduruyor : İşçi sınıfı çok uluslu imparatorluklarda kendi burjuvazisiyle beraber imparatorluğa karşı bir mücadele mi verecek yoksa diğer ulusların işçi sınıflarıyla bir araya gelerek burjuvazinin farklı çeşitlerini mi karşısına mı alacak?
—> İlk proleter devrimler geekleşirken ne yapacağız, hangi kültürel politikaları izleyeceğiz sorusu doğuyor. Burjuva ya da aristokrasinin sanatını yani bir önceki toplumsal evrelerde geçekleşen sanat eserlerini yakacak mıyız baskı aygıtları diyerek, yoksa bu bizim evrensel kültürümüzün bir parçasıdır mı diyeceğiz? Diyelim ki yıktık kendi kültürümüzü yaratmak istiyoruz proleterya sanat yapabilecek mi? Malikanelere el konuluyor örneğın oradaki ev eşyalarından gündelik yaşam müzesi oluşturuyorlar. Gündelik kültür nasıl gelişecek? Mesela alkolizm büyük bir sorun. Eğlence ve rahatlatmanın yerine daha özgürleştirici ne gelebilir? O noktada kiliseye gider gibi halkı toplanıp sinemaya gitmeye teşvik ediyorlar.
—> **alışma ve Kültür** : Tahayyül edilen komünizmde sanat, estetik neredeyse en belirleyici halka. Özellikle ütopyacı sosyalistlerde ayrıntılı anlatılan bir alan. Herkesin resim de yapabileceğı, şiir de yazabileceğı bunları yaparken duyularıyla anlam katacağı bir özgürlük alemi. Marx'ta zorunluluk alemi ve özgürlük alemi olarak anlatılıyor. Zorunluluk alemi toplumsal yaşamı sürdürmek için verilen mecburi emektir. zgrlk aleminde, serbest zamanı kendimizle ve çevremizle topluma daha fazla ihtimam göstererek harcamak gerekiyor. Bu ihtimamı da duyularımızla güzelleştirerek ve duyusal olarak haz alarak yapmak. Dolayısıyla işbölümünü dönüştürmek ve bunun sonucu olarak çalışmanın kendisinde sanatsallaşması söz konusu. Örneğın insanlar ressam olmayacak ama başka işlerin yanında ressam olması. Alışkın olduğumuz çalışmanın tamamen farklılaştığı bir durum bu.

—> Bir çeşit kapitalizm öncesi toplumların kültürel ve etik özgünlüklerinin daha özgür bir hale getirilerek ilerideki topluma kazandırılması. Her üretilen nesne ve üreten kişinin bağ kurması, zevkle yaratması ve bunlar aracılığıyla diğerleriyle hediyeleşmesi. Bu ütopya, anti-kapitalist romantizme çeşitli eserlerde rastlarız: Yüzüklerin Efendisi Hobbitler ve Şirinler'in Yaşamı. Herkesin resim yapabileceği, şiir yazabileceği ve bunları sınırsızca geliştirirken hem bedenine hem zihnine hem duyularına ihtimam göstereceği bir serbest zaman tahayyülü komünizm.

—> Ernest Bloch - Umut İlkesi. Her canlı kanında ütöpik bir yıldızı taşır. Henüz varolmayana ulaşma duygusu insanda antropojik olarak vardır. Şimdiye kadar arzulanan ancak hiç gidilmemiş olana geri dönüştür Haymat.

Marx ve Engels kültürel meseleye hangi kavramlarla yaklaşıyor?

- Duyu - haz almak/ Altyapı üstyapı metaforu - Belirlenimcilik / Göreli özerkliği / Özne-nesne diyalektiği / Devrimci praksis / Yabancılaşmış emek.

—> Sanatın kendisi mitlerden, sihirden büyüden dolayısıyla dinden ileri gelen bir şey. İlk sanat genellikle karanlık yerlere yapılmış mağara duvarlarındaki resimlerdir- genellikle el tasvirleri, süslemeler. Dolayısıyla birileri görsün diye değil bir şeye etki etmek için yapıldığını anlıyoruz, yani işlevsel. Bu konuda tartışmalar var, belki kötü ruhları korumak için belki de Tanrı'ya ya da inandığı her neyse ondan besine kolay ulaşmayı dilemek için yapılmıştır. Birbirinden farklı coğrafyalarda ortak bir miras olarak el tasvirleri var, bunu kötü ruhlardan kendilerini korumak ya da mağaradan çıktığına inandıkları yeni insanları çağırmak için yapıldığı düşünülüyor.

—> Marx sanatı emek süreci içerisinde yaratıcı ve üretici insanla beraber değerlendiriyor, bunu yaparken **devrimci praksis** kavramını kullanıyor. Kaba maddeciliği ve soyut diyalektizmi aşarak kendi kavramını oluşturur. Devrimci praksis, toplumun dönüşüm koşullarıyla insanın dönüşümünün birbirine tekabül ettiği anlayışından doğar. Sanat, doğayı dönüştürme biçimidir. Dönüştürme sürecinde varolanı şekillendiren, oraya kendinden bir şey katan; çalışan, üreten ve dış dünyayı dönüştürmek zorunda olan somut insan ve hammadde arasında **özne-nesne diyalektiği** gelişir. İnsanın iç güçlerinin bir nesneye, hammaddeye aktarılması, içselliği dışsallaştırmak, öznenin içindeki gücün bir kısmını nesneye aktarma; var olan bir şeyin şeklini değiştirerek evrensel güzellik kurallarına uydurulması, **Duyu** insanın dış dünyayı bilme biçimi. Marx'a göre pratikte duyular birer teorisyene dönüşür. Kendimizi dış dünyada konumlandırmamıza yarar. Komünizm insan duyularının kurtuluşudur. **Yabancılaşmış emek** : Çalışmak zorunda olan insan çeşitli nesnelere hayat veriyor. Ancak ürettiği nesne kendisinden kopuyor, dış dünyada kendisine bir düşman olarak nesneler dünyasına dahil oluyor. Bu da insanı insanlıktan çıkararak güzelliği kavrayarak ondan haz almasını sağlayan duyusal yetilerini köreltiyor. Bunların hepsini kullanım için değil satım için yapınca dışsallaşılıyor, yabancılaşıyor. Üstyapısal unsurların **görelî bir özerkliği** vardır, tamamen özerk değildirler. Tarihsel toplumsal ilişkiler bütünün içindeki unsurların birbirine etki edişi. Toplumsal maddi üretim artığının üzerine yükselen sanat, estetik ve felsefe.

- Marx ve Engels'in üretim ve sanata bakışı, insanın dünyayla duyusal–pratik ilişkisi temelinde şekillenir. Bu çerçevede üretim yalnızca maddi ihtiyaçların karşılanması değil, insanın kendini gerçekleştirdiği tarihsel ve toplumsal bir etkinliktir; sanat ise bu üretim sürecinin üst-yapısal ama özgül bir ifadesidir. Marx ve Engels'te üretim ve sanat: Duyusal, yaratıcı ve tarihsel insan faaliyetleridir. Altyapı tarafından belirlenir ama görelî özerkliğe sahiptir. Özne–nesne diyalektiği içinde şekillenir. Yabancılaşmanın hem ürünü hem eleştirisi olabilir. Devrimci praksis içinde dönüştürücü bir potansiyel taşır

—> **Duyu-haz almak (Sinnlichkeit) ve üretim** : Marx'a göre insan, dünyayla duyusal ve yaratıcı bir varlık olarak ilişki kurar.

Üretim, yalnızca hayatta kalmak için yapılan mekanik bir faaliyet değil; insanın yeteneklerini, hayal gücünü ve estetik duyarlılığını dışsallaştırdığı bir süreçtir. Sanat, bu anlamda üretimin en yoğun duyusal ve özgür biçimidir. Kapitalizm altında bu duyusal haz bastırılır; emek yabancılaşır ve üretim estetik yaratımdan kopar.

—> **Altyapı–Üstyapı metaforu ve sanat** : Marx ve Engels'e göre altyapı (üretim tarzı, üretim ilişkileri) toplumsal yapının temelini oluşturur; üstyapı (hukuk, siyaset, din, ideoloji ve sanat) bu temelin üzerinde yükselir. Ancak sanat mekanik biçimde altyapının yansıması değildir. Engels'in vurguladığı gibi sanat, ekonomik koşullarla ilişkili olmakla birlikte, kendi tarihsel biçimlenmesine ve iç mantığına sahiptir.

—> **Belirlenimcilik ve görelî özerklik** : Marxist kuramda ekonomik yapı son kertede belirleyicidir, fakat bu katı bir ekonomik determinizm anlamına gelmez. Sanat ve kültür alanı görelî özerkliğe sahiptir: Antik Yunan sanatı, üretim koşulları ortadan kalkmış olsa bile estetik etkisini sürdürür. Bu durum, sanatın yalnızca dönemin ekonomisine indirgenemeyeceğini gösterir. Dolayısıyla sanat, tarihsel olarak belirlenmiş ama kendi estetik zamanına sahip bir alandır

—> **Özne–nesne diyalektiği** : Marx'ta insan (özne), doğayı ve toplumu (nesne) dönüştürürken aynı anda kendini de dönüştürür. Üretim bu diyalektiğin merkezindedir. Sanat, bu ilişkinin bilinçli ve simgesel düzeyde yoğunlaştığı alandır. Sanatçı, nesnel dünyayı biçimlendirirken kendi tarihsel konumunu ve bilincini de yeniden üretir.

—> **Yabancılaşmış emek ve sanat** : Kapitalizmde emek ürettiği ürüne, üretim sürecine, kendi özüne, diğer insanlara yabancılaşır. Bu yabancılaşma, insanın yaratıcı ve estetik potansiyelini köreltir. Sanat, kimi zaman bu yabancılaşmayı yansıtan, kimi zaman ise eleştiren bir alan hâline gelir. Burjuva sanatı çoğu zaman yabancılaşmayı estetize ederken, devrimci sanat onu görünür kılmayı amaçlar.

—> **Devrimci praksis ve sanat** : Marx için temel mesele yalnızca dünyayı yorumlamak değil, onu değiştirmektir. Bu bağlamda praksis, düşünce ile eylemin birliğidir. Sanat, devrimci praksisin bir parçası olabilir. İdeolojik perdeleri aralayarak sınıf bilincini geliştirir. Yabancılaşmış toplumsal ilişkileri ifşa eder. Yeni bir insan ve toplum tahayyülünü mümkün kılar.

Marx'ta Sanatın Birincil ve İkincil Üretimi

- Marx'a göre sanat da diğer toplumsal faaliyetler gibi üretim ilişkileri içinde ortaya çıkar. Ancak sanatın üretimi, doğrudan maddi üretimden farklı bir konuma sahiptir. Bu nedenle Marx, sanatsal üretimi birincil ve ikincil olmak üzere iki düzeyde düşünmeye imkân verir. Marx'a göre birincil üretim maddi yaşamın üretimidir; ikincil üretim ise bu maddi koşullar üzerinde yükselen bilinç biçimlerinin, özellikle sanatın üretimidir.
  - **Birincil Üretim (Primary Production)** : Birincil üretim, toplumun maddi yaşamını sürdüren üretimdir: tarım, sanayi, emek gücü, teknoloji, üretim araçları ve ekonomik faaliyetler. Bu alan Marx için altyapıdır. Toplumun sınıfsal yapısını, siyasal düzenini ve kültürel biçimlerini belirleyen temel güç burasıdır. Sanat doğrudan bu üretimin kendisi değildir; fakat bu üretim tarzının koşulları içinde ortaya çıkar. Yani sanatın ortaya çıkabilmesi için önce toplumun maddi olarak ayakta kalması gerekir.
  - **İkincil Üretim (Secondary Production – Sanatsal Üretim)** : İkincil üretim, insanların dünyayı anlamlandırma biçimleridir: din, felsefe, hukuk, ideoloji ve sanat bu alana girer. Sanat burada, maddi üretimin yarattığı toplumsal ilişkileri yansıtan, onları meşrulaştıran ya da eleştiren bir bilinç biçimi olarak işlev görür. Sanat, ekonomik altyapının doğrudan ürünü değildir, ama ondan kopuk da değildir. Üretim tarzı, sanatın konusunu, biçimini ve ideolojik çerçevesini belirler.
- > Sanatsal üretimin değerini emek-değer teorisi ile ölçemiyoruz, bundan kaçıyor, buna direniyor. Yer yer bazı dehalar ortaya çıkıyorsa bu toplumun genelinde dehaların oluşumu bastırıldığı içindir. Toplumun geneli devamlı çalışma rejimi içerisinde kendi yeteneklerini bastırabildiği içindir. Kültürel ihtiyaç toplumsal ihtiyaç tarafından belirleniyor. Deha imgesini yücelikten alıp toplumsal üretim ilişkileri bütünü içerisine sokuyor. Bazı toplumsal gelişmelerle sanatsal gelişmeler arasında bir bağ bulunmadığı. Yunan Sanatı'nın o dönem koşulları tarafından belirlendiğini anlayabiliyoruz ancak koşullar alt üst olduktan sonra bile erişilemez birer model olması. Bütün estetik yargılarımızın oluştuğu dönem Kapitalizm sanat ve edebiyata düşmanca yaklaşır çünkü onu aşarlar. Üretken emek mi değil mi?

GRAMSCI VE HEGEMONYA

- Antonio Gramsci'ye göre hegemonya, bir sınıfın diğer sınıflar üzerindeki egemenliğini yalnızca zor yoluyla değil, esas olarak rıza üreterek kurmasıdır. Yani iktidar sadece polis, ordu veya hukuk gibi baskı aygıtlarıyla değil; eğitim, din, medya, kültür, gelenek ve gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla insanların dünyayı algılama biçimini şekillendirerek sürdürülür.
  - Gramsci bu süreci “sivil toplum” alanında gerçekleşen ideolojik bir liderlik olarak tanımlar. Egemen sınıf, kendi çıkarlarını tüm toplumun ortak çıkarı gibi sunar ve bu görüşler zamanla “doğal”, “normal” ve “kaçınılmaz” olarak kabul edilir. Böylece insanlar mevcut düzeni sorgulamak yerine onu gönüllü olarak benimser. Hegemonya sabit değildir; sürekli yeniden üretilmesi gerekir. Bu nedenle egemen sınıf, entelektüeller aracılığıyla (öğretmenler, akademisyenler, gazeteciler, din adamları vb.) kendi dünya görüşünü toplumun geneline yayar. Gramsci bu kişileri “organik entelektüeller” olarak adlandırır.
  - Gramsci'ye göre siyasal mücadele sadece devlet iktidarını ele geçirmekten ibaret değildir. Asıl mücadele kültür, ideoloji ve bilinç alanında, yani hegemonyanın kurulduğu sivil toplumda yürütülür. Bu nedenle devrim, önce insanların dünyayı algılama biçimlerini dönüştürmek zorundadır.
  - **Marx vs Gramsci :** Marx'a göre toplumsal düzenin temel belirleyicisi ekonomik yapıdır. Üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, sadece ekonomiyi değil; devleti, hukuku, siyaseti ve ideolojiyi de kontrol eder. Marx için egemen sınıfın düşünceleri, her çağda egemen düşüncelerdir. Bu egemenlik esas olarak sınıf çıkarlarına dayalı maddi güç ve devletin baskı aygıtları yoluyla sürdürülür. Gramsci ise Marx'ın bu analizini genişleterek, iktidarın yalnızca ekonomi ve zor yoluyla kurulmadığını savunur. Ona göre egemenlik, sivil toplumda üretilen rıza sayesinde kalıcı hâle gelir. Eğitim sistemi, din, medya, aile, kültür ve gelenekler, insanların dünyayı algılayışını şekillendirir ve böylece egemen sınıfın çıkarları toplumun ortak çıkarı gibi benimsetilir. Bu süreç Gramsci'nin hegemonya kavramıyla açıklanır. Marx'ta altyapı (ekonomi) üstyapıyı (hukuk, siyaset, ideoloji) belirlerken, Gramsci bu ilişkiyi daha karşılıklı ve dinamik görür. Üstyapının, özellikle ideolojinin ve kültürün, iktidarın kurulmasında bağımsız ve belirleyici bir rolü olduğunu vurgular.
  - Bu nedenle Gramsci'ye göre siyasal mücadele yalnızca devleti ele geçirmek değil; aynı zamanda kültürel ve ideolojik alanlarda hegemonya kurmak zorundadır. Özetle, Marx egemenliği daha çok maddi üretim ilişkileri ve devlet gücü üzerinden açıklarken, Gramsci egemenliğin sürdürülebilmesini rıza üretimi ve kültürel liderlik kavramlarıyla tamamlar.
- Marx'ta iktidar esas olarak ekonomik güç ve zorla kurulur; Gramsci'de ise iktidar, rıza ve kültürel hegemonya yoluyla derinleşir ve kalıcılaşıır.**
- Gramsci'ye göre doğu toplumlarında devlet merkezde durur, dışı daha yumuşaktır; devrimci hareket devleti ele geçirmeye odaklanmalıdır. Batılı toplumlarda devlet bir dış çeper gibidir onu elde etseniz bile sivil toplumu elde edemezsiniz. Dolayısıyla devrimci hareket kültürel hegemonyayı da ele geçirmelidir.

Kapitalist üretim ilişkilerinin yayılmasından kültürel alan, sanat nasıl etkilendi?

- Kapitalist üretim ilişkilerine dahil olmama noktasında bazı sanat çeşitleri direnebilirken bazıları tamamen çıkara dayalı hale gelmiştir. Kültürel formların imgeleşmesi süreci. İnsanlarla insanlar arasındaki ilişkiler metalar arasındaki ilişkilere dönmüştür der Marx.
- 90-2000'li yıllarda kültürel alanın sol hareketler etkisinde gelişmesiyle(lgbt, siyah, kadın) neo-faşizan dediğimiz gruplar da Gramsci'nin düşüncesine eğilim göstermişlerdir. Bunun bir çıktısı olarak patriyarkal, faşizan, homofobik düşünceler sosyal medya aracılığı yayılmış ve oy oranlarına etki etmiştir. Devrimci hareketin yükseldiği dönemde, 1.Dünya Savaşı sonrası düzen alt üst olurken, sanatsal anlamda da hareketlilik mevcut, numetik sanatlara karşı avangart akımlar var (ekspresyonizm-dışavurumculuk, dadaizm, fütürizm, fütürokübizm). SSCB'de öne çıkan 2 hareket : süprematizm - konstrüktivizm. Süprematizm varolan nesnelerin tiranlığından, yaratılan insan ürünü olan nesnelerin baskısından sanatı kurtararak üst formdaki nesneleri genellikle geometrik mutlak şekillere ifade eder. Numetik sanattaki temsilin aksine günlük hayattan olabildiğince kopuk eserler üretiliyor. Form ve biçim tahrip ediliyor. Konstrüktivizm : Sanatla hayatı yeniden kaynaştırmak ama sadece işe yarayan nesnelerle bunu yapmak. Sanayileşme, makineleşme ve tasarımın sanatla iç içe geçmesi. Sanat bir yandan dejenere olmak suçlamasıyla faşistler tarafından yok ediliyor, bir yandan da SSCB'de Stalin iktidarında avangart sanat dekadans olmak suçlamasıyla bastırılıyor.
- 1935'te faşizmin yükseldiği dönemde Faşizme Karşı Kültürün Savunusu Kongresi yapılıyor. O dönem SSCB'nin bir teknik dönüşüm geçiriyor. Devrimci durum olduğu düşünülen 29-30 yıllarında sosyal demokratlar sosyal faşist olarak nitelendiriliyor ve onlarla ittifak yapmaktan kaçınıyorlar. 35'e gelindiğinde ise Halk Cephesi taktiği uygulanıyor. Olabildiğince geniş ittifaklar kuruluyor, ilerici burjuvaziye bile dahil edebilecek ittifaklar bunlar. Marksizm alanında estetik üzerine en önemli ve sistematik çalışmaları yapan Giorgi Von Lukacs diyor ki madem siyaseten bu kadar kapsayıcı bir ittifak yapıyoruz o zaman bunu sanata da uygulamalıyız. Bu noktada form ve içerik tartışması meydana geliyor. Klasik roman formatının dışında, düşünce akışını ortaya çıkaran yer yer kurgusal olan edebiyata savaş açıyor. Çöküş halindeki bir toplumun dekadans sanatıdır diyor ve tartışmayı özellikle ekspresyonizm üzerinden yürütüyorlar. Lukacs'a göre edebiyat toplumsal tarihsel ilişkiler bütünü ve çelişkilerini form olarak klasik realist roman formatında aktarmalı. Lukacs'ın çok yakın arkadaşı ekspresyonist Ernst Bloch(Umut İlkesi-Ütopya'nın tarihi) ile fikirleri burada ayrılır. Bertolt Brecht esas olarak devrimci tiyatronun Lenin'i'dir. **Ne tür bir sanat bizi daha ileriye götürecektir? Klasik bir anlatıya sahip olan ve toplumu yaratıcı biçimde anlatan mı yoksa toplumdaki görünürün arkasındakine girmeye çalışan mı?**

- 1938’de Troçki Sovyet ajanlarından kaçıp Diego Riviera ve Frida Kahlo’nun yanında Meksika’da kalırken sürrealizmin kurucusu Andre Breton ile tanışıyorlar. Beraber bir bildirge yayınlıyorlar: Bağımsız Devrimci Sanat Manifestosu. Stalinizm, Nazizm ve kapitalist liberal ülkelerin bastıramadığı; devletlerden, iktidarın komutalarından bağımsız sanatı savunan metindir. Sanat herhangi bir partinin yönetilmeye çağrıldığı alan değildir. Ancak onu serbest bırakırsan devrimci forma ulaşır. Dolayısıyla “Sanata Tam Serbestiyet”.
- W.Benjamin - Sanatın Teknik Olanaklarla Yeniden Üretimi. Sanat çoğaltılabildikçe herkes için erişilir hale geliyor dolayısıyla değerini neyin belirlediği sorusu yeniden gündeme geliyor. Sanat erişilebilir oldukça biricikliğini kaybediyor.
- Frankfurt Okulu’ndan Adorno kültür, estetik ve ideoloji meselelerine odaklanan bir klasik Alman ve Marksist. Faşizmden kaçarak Amerika’ya gidiyor. Orada 2.Dünya Savaşı esnasında gelişen Amerikan Kültürü ile karşılaşıyorlar(Hollywood, radyo). Oraya baktıklarında içeriğin standardize olduğunu, reklamlarla sahte ihtiyaçlar üretildiğini görüyorlar. “Eğlence düşünceden kaçıştır”. Popüler kültürün yanısıra yüksek sanat da kapitalizme direnme yetisini gitgide yitiriyor. Kriterlerini unutmuş, bir iddiası olmayan, eleştirelilikten uzak sadece satılmak için üretilen ve birbirine benzeyen yatırım nesnelerine dönüşüyor sanat. Sermayenin 3 tipi : üretim, ticari, finansal. Sanat ürettiği anda bir meta değil ilk aşamadan birisinin onu alıp satması gerekiyor. İkinci aşamada galeriler yani ticari sermaye eserleri satarak metalaştırıyor. Sonrasında koleksiyonerden koleksiyonere satılırken finansal sermayeye dönüşüyor. Artık sanatçıyla alakası kalmıyor, eseri bile görmeden satılıyor. Brilerini zengin ederek ilerliyor.
- Kültür endüstrisi, kültürün kendisinin sinai yöntemlerle yeniden üretilmesi.

Türkiye Tarih Yazımı

—> Maddi anlamda hakikatın ele alınışını sağlayan kavram setleri ve teoriler yani tarihsel materyalizmi anlatan kavramlar hala modern çağı açıklamaya yardım ediyor. Bu kavram setlerinin dışında alternatifi olabilecek kavramlar hala geliştirilemedi. Tarihsel materyalizm politik olarak özellikle 70'lerin sonundan itibaren post-modernizmle beraber yoğun biçimde eleştiriliyor. Bu kavram setlerinin reddi noktasında **partikülarizasyon (bütünlüğün reddi), bilinemezcilik ve tesadüfçülük** karşımıza çıkabiliyor. Meta narrative yani büyük anlatı, dünya tarihini bir perspektiften total olarak anlatma durumu Marksizm ve liberalizm için geçerlidir. Bütünlüğün reddi ise herhangi bir totaliteyi reddediyor, bütünlükle bağı koparıyor, hakikatı anlamak başa çıkılabilecek bir durum değil dolayısıyla küçük kısmıyla uğraşılmalı, o kısmı dünyada bir yere oturtmaya gerek yok. Bilinemezcilik ise bir şey neden ortaya çıkıyor bilemeyiz diyor. Tesadüfçülük(contingency) bir olayın ortaya çıktığı esnadaki doneleri bilebiliriz ancak bunları açıklayamayız. O zaman o şekilde denk gelmiş, o şekilde bir sonuç ortaya çıkarmıştır, dolayısıyla yalnızca bilinebilecek olan o olaydaki şans eseri bir araya gelen süreçlerdir. Marksizmde olduğu gibi bir takım belirlenimlerle, ilişkiler bütünü içerisinde, tarihi yatay kesen evrensel anlamlılık ortaya konulamaz. Her tekil biricik olay kendi nedenselliğini ve sonucunu oluşturur. Genelde tarihsel materyalizmin eleştirileri özellikle 1970'lerden sonra popüler olup 2000'lerden sonra dünyanın durumu sebebiyle itibar kaybediyor.

• Türkiye'de Tarih Yazımının Gelişimi

—> Türkiye'de tarih yazımı Dünya'da olduğu gibi 19.yy'da başlıyor. Abdülhamit Dönemi'nde başlayıp Meşrutiyet Dönemi'nde gelişiyor. İnsanlık tarihindeki gelişimleri maddi ilişkiler çerçevesinde ele almaya çalışan Rankeci bakış açısına benzeyen bir ekol çerçevesinde şekilleniyor. Bu ekol bir takım siyasi iktidar sahibi erkekleri merkeze alan, onların değiştirme gücü ve iradesinin, aralarındaki somut maddi güç ilişkilerinin altını çizen hakim paradigma. Marksist tarih yazımı buna karşı çıkıyor. Tarih bir takım kişilerin yapıp ettiklerine bakarak değil topluma bakarak anlaşılır diyor. Rankeci bakış açısı maddiyatı toplumsallığından soyutlasa bile gerçekliğin hala güçlü bir parçası. Aktör olarak ortaya çıkan modern devlet yöneticileri mevcut sistemler içerisinde o kadar muktedirler ki onların yapıp ettiklerini analiz etmek eksik ya da yanlış bile olsa önemli.

—> **Fuat Köprülü** : İktisadi, sosyal tarihe, toplumun ne yaptığını anlatan akımdan etkilenen, Fransa'da Annal(Yıllık) çıkaran ekolden beslenen önemli tarihçi. Tarihe müesseler, kurumlar üzerinden bakan, tarihsel materyalist anlayış içerisinde yer alan Marksizan bir ekol yaratıyor. Bu ekolden gelen tarihçilerin çoğu Soğuk Savaş'a rağmen Marksizan olmuşlardır. Örneğin **Ömer Lütfü Barkan** toprak reformu sırasında devlet tarafında görevlendiriliyor. Arazi, toprak düzenlemeleri ve üretici faaliyetler üzerine çalışıyor. **Halil İncalcık** Tanzimat'a karşı sosyal direnişleri ve isyanın öznelereğini inceliyor. Tanzimat bir merkezileşme politikasıdır, bu da 2 düzeyde tepki doğuruyor : yerel otoriteler ve halk. Bu kuşaklardan sonra 1960'larda solun yükselişi ile Marksistler üniversitelerde çalışmaya başlayınca Türkiye'nin entelektüel birikimi içerisinde zaten varolan Marksizm'in adı konacak.

Geçiş Tartışmaları : Bir üretim biçimden diğerine nasıl geçilecek?

—> 68 Kuşağı ile birlikte insanlar değişen dünyayı anlamak için feodalizmden kapitalizme geçişi anlatan tarihçilere ilgi gösterdiler. 1968 kuşağı, klasik Marksizmin ekonomik determinizmine yönelik büyük bir sorgulama başlatmıştır. Özellikle Batı Avrupa’da devrimlerin gerçekleşmemesi, işçi sınıfının kapitalist sisteme entegre olması ve refah devletinin ortaya çıkışı, Marksist teorideki “kapitalizmden sosyalizme geçiş” anlayışını ciddi biçimde tartışmaya açmıştır. Bu bağlamda “geçiş tarzı” (mode of transition) tartışmaları ortaya çıkmıştır. 68 kuşağıyla birlikte geçiş, ekonomik çelişkilerden doğan ani devrim değil; kültür, ideoloji ve gündelik yaşam alanlarında yürütülen uzun soluklu hegemonya mücadelesi olarak yeniden tanımlanmıştır. Türkiye’de geçiş tartışmaları: devletçi gelenek, ordu-siyaset ilişkisi, köylülüğün ağırlığı, gecikmiş kapitalizm, emperyalizm bağımlılığı gibi özgül koşullar nedeniyle, Batı’daki 68’den daha devlet ve kalkınma merkezli biçimde gelişmiştir. Türkiye’de 68 kuşağı geçiş tartışmaları, devrim sorununu yalnızca sınıf mücadelesi değil; devlet, ordu, kalkınma ve bağımlılık ilişkileri içinde özgün bir tarihsel yol olarak ele almıştır.

—>Klasik Marksist Modelin Krizi : Marx’ın klasik modelinde geçiş: ekonomik çelişkilerin derinleşmesi —> sınıf bilincinin oluşması —> devrim —> sosyalizm şeklinde mekanik bir süreç olarak düşünülmüştü. 1968 deneyimi ise gösterdi ki: İşçi sınıfı otomatik olarak devrimci olmuyor, Kapitalizm sadece baskı ile değil kültür ve rıza ile ayakta duruyor, Toplumsal çatışma yalnızca üretim alanında değil, gündelik yaşamda, kültürde ve bilinçte yaşanıyor.

Yeni Geçiş Anlayışı: Kültürel ve İdeolojik Mücadele

—> 68 kuşağı düşünürleri (Althusser, Poulantzas, Marcuse, Lefebvre, Gramsci yeniden keşfi) geçiş sürecini yalnızca devlet iktidarının ele geçirilmesi olarak değil, uzun soluklu bir toplumsal dönüşüm olarak tanımladılar. Bu yeni geçiş tarzında: Üretim ilişkileri kadar, Kültürel formlar, gündelik hayat, eğitim, medya, cinsellik, aile, kent de mücadele alanı hâline gelir. Bu nedenle geçiş artık tek bir devrim anı değil, hegemonya mücadelesi olarak düşünülmeye başlanır.

Gramsci Etkisi: “Mevzi Savaşı”

—> 68 kuşağı, Gramsci’nin şu fikrini merkezine alır. İktidar, önce bilinçte, kültürde ve sivil toplumda fethedilir. Geçiş, devletin zorla ele geçirilmesinden önce, uzun süreli bir kültürel hegemonya savaşıdır. Bu yüzden devrim artık yalnızca barikatlarda değil, üniversitelerde, medyada, sanatta, gündelik yaşamda yürütülür.

Yeni Özne ve Yeni Alanlar

—> Klasik Marksizm’in merkezindeki sanayi işçisi, 68 sonrasında yerini çoklu öznelere bırakır: öğrenciler, kadınlar, etnik azınlıklar, entelektüeller, kent yoksulları. Böylece geçiş süreci yalnızca ekonomik değil, toplumsal-kültürel bir yeniden yapılanma hâline gelir..

- Türkiye’de 1968 kuşakı, Batı’daki 68 hareketinden farklı olarak, geçiş tartışmalarını azgelişmişlik, bağımlılık ve devlet geleneği bağlamında yürütmüştür. Türkiye’de temel soru şuydu: **Kapitalistleşmesini tamamlamamış, güçlü devlet geleneğine sahip bir toplumda sosyalizme geçiş nasıl mümkün olur?** Bu soru etrafında üç ana geçiş yaklaşımı gelişmiştir.

—> **Milli Demokratik Devrim (MDD) – Aşamalı Geçiş** : Mihri Belli ve çevresi tarafından savunulan bu modelde, Türkiye yarı-sömürge, yarı-feodal, bağımlı bir toplumdur. Bu nedenle doğrudan sosyalizme geçemez. Önce anti-emperyalist, anti-feodal, milli demokratik bir devrim gerekir. Bu aşamada ordu, aydınlar ve gençlik ilerici bir blok oluşturur. Sosyalizm bu aşamadan sonra gelecektir. Bu model, devlet merkezli, yukarıdan aşağıya bir geçiş tasarımıdır.

—> **Sosyalist Devrim Tezi – Kesintisiz Geçiş** : Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Behice Boran çizgisi ise şöyle savundu: Türkiye’de kapitalizm yeterince gelişmiştir. Dolayısıyla devrim doğrudan sosyalist olabilir, işçi sınıfı temel özne olmalıdır, aşamalı modele gerek yoktur. Bu yaklaşım daha klasik Marksist ve işçi sınıfı merkezlidir.

—> **68 Sonrası: Kültürel ve Toplumsal Geçiş Anlayışı** : 1970’lere gelindiğinde ve özellikle 12 Mart sonrası, Türkiye’de de klasik devrim modellerinin krizi görülür. Bu noktada üniversiteler, sendikalar, köy çalışmaları, gecekondü hareketleri, kültürel üretim devrimin asli alanları hâline gelir. Geçiş artık yalnızca iktidarın ele geçirilmesi değil, toplumun dönüştürülmesi olarak düşünülmeye başlanır. Bu, Türkiye’de Gramsci etkisinin görünür olduğu dönemdir: “Önce toplumda hegemonya, sonra iktidar.”

Türkiye’de 68 Kuşağı ve ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) Tartışması

- ATÜT, Marx’ın bazı Doğu toplumları için kullandığı bir kavramdır. Bu modele göre: Toprak bireysel mülkiyete değil devlete aittir, Merkezi ve güçlü bir devlet aygıtı vardır. Köylü toplulukları kapalı ve durağan yapıdadır. Artı-ürüne devlet doğrudan el koyar. Bu nedenle klasik feodal sınıflar oluşmaz.
- 1960’lardan itibaren Türkiye’de temel soru şu olur: Osmanlı-Türk toplumsal yapısı feodal mı, kapitalist mi, yoksa ATÜT mü? Bu soru, doğrudan şu soruyu belirler: Türkiye hangi devrim yolundan geçebilir?

—> **ATÜT’çü Yaklaşım (Devlet Merkezli Geçiş)** : Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer, Doğan Avcıoğlu gibi isimler Osmanlı yapısının feodal olmadığını, kapitalistleşmediğini, ATÜT özellikleri taşıdığını savundular. Buna göre Türkiye’de burjuvazi zayıf, sınıfsal yapı gelişmemiş, devlet tarih boyunca belirleyici aktör olmuştur. Sonuç: Devrimin öznesi sınıflar değil, devlet içindeki ilerici güçler olmalıdır. Bu görüş MDD çizgisine teorik zemin sağlar.

—> **Anti-ATÜT’çü Yaklaşım (Sınıf Merkezli Geçiş)** : TİP ve klasik Marksist çizgi ise ATÜT tezine karşı çıkar. Osmanlı’da feodal ilişkiler vardır, Türkiye kapitalistleşmiştir, İşçi sınıfı gelişmiştir. Devrimin öznesi doğrudan işçi sınıfıdır ve geçiş kesintisiz sosyalist devrimle olur.

—> **68 kuşağı bu tartışmayı akademiden sokağa taşır. ATÜT meselesi artık sadece tarih değil, nasıl bir devrim yapılacağı sorusunun merkezine yerleşir.** ATÜT tartışması Türkiye’de: devlet geleneğini, sınıfsal yapıyı, kapitalizmin gelişme biçimini açıklamaya çalışırken, aynı zamanda 68 kuşağının geçiş stratejilerini teorik olarak belirlemiştir. ATÜT tartışması, Türkiye’de devrimin öznesinin sınıflar mı yoksa devlet içi güçler mi olacağı sorusunun teorik zeminini oluşturmuştur.